2003-s1 09-05-2003 13:21 Pagina 1

Jongeren innoveren

De toekomst van Zeeland volgens het project 3DZ

drs. K.M. van Steensel
drs. P.J. Vollaard
ing. J.J.M. Niewerth-Matzer
dr. J. de Groene
dr. J.H.A. Hillebrand

COLOFON

SMO-begeleider: drs. K.M. van Steensel
Eindredactie: drs. S. Visser
Vormgeving: KVDE (Katrien van der Eerden) Amsterdam
DTP: Pauline van den Broek
Druk: Hooiberg, Epe
ISBN: 90-6962-198-3
Prijs: € 15,00 incl. verzendkosten
Bestelnummer: 0306
SMO-2003-S1
Den Haag, maart 2003
Illustraties omslag: Rothuizen van Doorn 't Hooft Architecten Stedenbouwkundigen
Fotografie: Hogeschool Zeeland en Tomas Minken

© Stichting Maatschappij en Onderneming

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de directeur van de Stichting Maatschappij en Onderneming.

SMO abonnementsvormen (wijzigingen voorbehouden)
Basisabonnement
- € 37,50 per kalenderjaar.
  Omvat: 6 basis SMO-publicaties
  Kwartaalblad 'Osmose'
  Bestelvoordeel overige SMO-boeken

Totaalabonnement
- € 62,50 per kalenderjaar
  Omvat: 6 basis SMO-publicaties
  4 specialistische SMO-publicaties
  Kwartaalblad 'Osmose'

SMO hanteert voor studenten een aangepast tarief. Neem daarover contact op met het secretariaat: info@smo.nl of telefoon 070-3 528 528

Aanmelding bij voorkeur door storting op postrekening 33 17 17 ten name van SMO, Den Haag.

Stichting Maatschappij en Onderneming
Badhuisweg 91, Postbus 87859, 2508 DG Den Haag
Telefoon: 070-3 528 528
Fax: 070-3 522 591
E-mail: info@smo.nl
Internet: http://www.smo.nl

2003-s1 09-05-2003 13:21 Pagina 3

Inhoudsopgave

Deel I Inleiding
1 TEN GELEIDE / 7

2 IN DIT BOEK / 13

Deel II Resultaten van atelier, werkconferentie en aanbesteding
3 RESULTATEN JONGERENATELIER, WERKCONFERENTIE EN AANBESTEDING /17
- 3.1 Wensbeeld en projectvoorstel: resultaten van het atelier / 17
- 3.2 Kiezen tijdens de Markt van Verbeelding / 19
- 3.3 Uitslag / 20
- 3.4 Het winnende wensbeeld: Traditioneel Zeetopia / 21
- 3.5 De gekozen projectvoorstellen / 25
- 3.6 Overige wensbeelden en projectvoorstellen / 32

Deel III Aanpak, uitwerking en conclusies
4 AANPAK EN UITWERKING / 77
- 4.1 Inleiding / 77
- 4.2 Doelen / 77
- 4.3 Aanpak en reflectie / 78

5 PROJECTEN MET JONGEREN: DE CONCLUSIES IN HET KORT / 101

OVER DE AUTEURS / 103

LITERATUURLIJST / 105

NOTEN / 107

Deel I
Inleiding

2003-s1 09-05-2003 13:21 Pagina 7

1

TEN GELEIDE

Bijzonder Zeeland___Zeeland is een bijzondere provincie. In de Gouden Eeuw nam de provincie een sleutelpositie in tussen de grote havensteden Antwerpen en Amsterdam. De gevels van Middelburg uit deze tijd herinneren nog altijd aan de rijkdom die Zeeland moet hebben gekend. In de eeuwen erna kreeg de provincie een steeds sterker agrarisch karakter. De Zeeuwse klei bleek uitstekende akkerbouwgrond en boeren konden aan die vruchtbare bodem een relatief stabiele toekomst ontlenen.

Zeeland heeft het niet altijd gemakkelijk gehad. De provincie heeft in haar geschiedenis regelmatig grote veerkracht moeten laten zien. Het meest vers in het geheugen in dit verband ligt natuurlijk De Ramp. De watersnood van 1953 veranderde het aanzien van Zeeland radicaal. Grote delen van de provincie hadden onherstelbare schade opgelopen. Oude gebouwen waren verdwenen, nieuwbouw kwam ervoor in de plaats. In sommige gevallen werden dorpen vrijwel geheel opnieuw opgebouwd. Bovendien werden,

om te voorkomen dat een dergelijke ramp zich ooit zou herhalen, de Deltawerken ter hand genomen. Dat bracht grote veranderingen in het landschap, in de werkgelegenheid en zelfs, doordat eb en vloed in grote delen van Zeeland voortaan zouden uitblijven, in het dagritme.
Zeeland krabbelde snel overeind. De grote schade van 1953 is, waar mogelijk, hersteld. Het herstel van die schade heeft de Zeeuwen overigens niet gehinderd om ook aan ontwikkeling aandacht te besteden. De toekomst heeft de Zeeuwen altijd bezig gehouden. De komende jaren zal Zeeland wederom stappen zetten in de richting van een nieuwe toekomst. Eén waarin herstel en ontwikkeling hand in hand zullen gaan.

Een onbekende toekomst___De precieze richting waarin deze toekomst moet worden gezocht, staat nog niet vast. Het huidige Zeeland is populair bij toeristen die rust, ruimte en strandleven zoeken, maar het is de vraag of het Zeeuwse toerisme verder moet worden gestimuleerd. Werkgelegenheid (voor alle opleidingsniveaus, in alle seizoenen en voor alle leeftijdsgroepen) blijft een aandachtspunt. De ontwikkelingen op de Zeeuwse woningmarkt maken het voor vele potentiële, vooral jonge, kopers moeilijk om in hun eigen dorp een geschikt huis te vinden. Mede onder invloed hiervan vrezen sommigen dat de Zeeuwse bevolkingsopbouw definitief uit balans zal raken en Zeeland een toekomst als *pensionado*-provincie tegemoet gaat. Jongeren zullen wegtrekken, ouderen blijven of komen terug.
Wanneer gezocht wordt naar een nieuwe ontwikkelingsrichting voor Zeeland, ligt een groot aantal mogelijkheden open. Welke richting de provincie zou moeten kiezen, blijft echter de vraag. Eenvoudig zijn de keuzes die voorliggen allerminst. Waar ligt de toekomst van het platteland, en waar die van de Zeeuwse steden? Welke zaken van het Zeeuws cultureel erfgoed zullen verdwijnen, en welke delen daarvan moeten behouden worden?

Een betrokken bevolking___In het zoeken naar een nieuwe richting voor de ontwikkeling van Zeeland kunnen bestuurders en beleidsmakers gelukkig rekenen op de Zeeuwse bevolking. Zeeuwen zijn, zoals bekend, zeer trots op hun provincie en zijn sterk gehecht aan het typische karakter van hun omgeving. Deze waardering voor Zeeland vertaalt zich in betrokkenheid. Zeeuwen hebben over het algemeen een duidelijke mening over de toekomst van hun provincie. Het ligt voor de hand dat de bevolking wordt ingeschakeld bij het nadenken over en het vorm geven aan een nieuwe toekomst.

Inzet Hogeschool Zeeland en InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster___Op grond van deze overwegingen hebben InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster en de Hogeschool Zeeland (HZ) de handen ineengeslagen. Zij besloten een traject te starten waarin jongeren de kans krijgen te laten zien hoe ‘hun’ toekomst van Zeeland eruit ziet. Beide organi-

saties trachten op deze manier zicht te krijgen op de wensen ten aanzien van de omgeving van jongeren van 18 tot 25 jaar. Studenten aan de HZ bevinden zich voor het grootste deel in deze leeftijdsgroep, en de HZ stelt zich ten doel haar leerlingen op meerdere manieren klaar te stomen voor een functie in de huidige, complexe maatschappij. InnovatieNetwerk stelt zich via het thema Dynamische Duurzame Delta (3D) ten doel (systeem-) innovaties in de groene ruimte te stimuleren en te zoeken naar manieren waarop een innovatief klimaat kan worden bevorderd. Omdat jongeren niet vaak worden betrokken bij discussies rond de vormgeving van een groot gebied en zij wel de 'gebruikers van morgen' zijn, is hun visie op de toekomst van zo'n gebied extra interessant. Bovendien verwacht InnovatieNetwerk dat jongeren een frisse kijk op bestaande problemen hebben. Jongeren worden in hun besluitvorming nog zelden gehinderd door bestaande bestemmingsplannen, eerdere pogingen tot verandering of historisch gegroeide verhoudingen tussen partijen. Die frisse kijk zou kunnen leiden tot vernieuwende inzichten. Verder is zowel voor HZ als InnovatieNetwerk interessant, dat jongeren complexe vraagstukken op een andere manier benaderen dan de meeste volwassenen. Jongeren denken meestal niet lineair, in opeenvolgende stappen, maar in netwerken, in naast elkaar bestaande acties die elkaar soms wel, soms ook niet beïnvloeden. Gezien de toenemende complexiteit van (onder andere) landschapsontwikkeling, biedt het 'netwerkdenken' grote mogelijkheden voor nieuwe oplossingen. Daarnaast is het traject gericht op het op een andere manier vorm geven aan jongerenparticipatie. De HZ en InnovatieNetwerk zien hier een belangrijke taak voor zichzelf weggelegd. De HZ wil haar maatschappelijke betrokkenheid laten blijken door jongerenparticipatie in Zeeland naar een hoog niveau te tillen. InnovatieNetwerk is sterk geïnteresseerd in de processen achter de betrokkenheid van jongeren: hoe kun je die stimuleren, hoe garandeer je voldoende kwaliteit en hoe haal je 'alles eruit wat erin zit'?
Tot slot wilden InnovatieNetwerk en HZ verder gaan dan alleen participatie. 'Loze' inspraak moest worden vermeden. Wie aan jongeren vraagt zich in te zetten, moet ook bereid zijn hun inbreng serieus te nemen. Alleen luisteren is niet voldoende, implementeren van ideeën van jongeren moest het einddoel zijn. Het kweken van commitment onder besluitvormers in Zeeland en het begeleiden van idee naar implementatie werden daarom speerpunten in het traject.

Het traject 3DZ___Al deze overwegingen leidden uiteindelijk tot het ontwerp van het traject *Dynamische Duurzame Delta Zeeland* ofwel 3DZ. InnovatieNetwerk verschafte de eerste middelen. HZ legde zich toe op het verwerven van verder draagvlak binnen Zeeland en nam de projectleiding van 3DZ op zich. Het traject bestond uit verschillende onderdelen.

VERBEELDING
ZLND
TKMST
heb jij
LEF & CREATIVITEIT
kun jij
DROMEN WAARMAKEN
OVEREIND BLIJVEN TEGEN OUDE KRACHTEN
wil jij
ZEELAND NIEUW INRICHTEN
WEIDS WONEN
WELDADIG WERKEN
REVOLUTIONAIR RECREËREN
wat kun jij doen voor de toekomst?

Allereerst werd een driedaags jongerenatelier georganiseerd. Tijdens dit atelier ontwierpen jongeren hun wensbeeld voor de toekomst van Zeeland en bedachten zij projecten waarvan het resultaat zou bijdragen aan de realisering van dat wensbeeld. Het ontwerp en de begeleiding van dit atelier waren in handen van de Stichting Maatschappij en Onderneming (SMO), met ondersteuning van Jacqueline Niewerth van Creon. Op basis van Creons expertise rond innovatieprocessen, SMO's ervaring in het werken met jongeren en de inbreng van InnovatieNetwerk en de HZ, werd een programma opgesteld dat recht deed aan de specifieke kenmerken van de groep jongeren èn aan de typische kenmerken van de problematiek in Zeeland. Vervolgens werden de jongeren, onder hoge tijdsdruk, aan het werk gezet.
Het resultaat hiervan werd gepresenteerd op de zogenoemde Markt van Verbeelding, die de HZ organiseerde. Besluitvormers, betrokkenen en andere belangstellenden uit 'het Zeeuwse' meldden zich en waren onder de indruk: de resultaten van tweeëneenhalve dag werk waren veelbelovend. Veel bezoekers wilden betrokken blijven bij de rest van het traject en beloofden zich actief in te zetten om de meest aansprekende ideeën uiteindelijk tot uitvoering te brengen. De werkconferentie en aanbesteding leverden duidelijker uitgewerkte projecten op, waarvan een aantal naar verwachting ook uitgevoerd gaat worden.

Inbedding 3DZ in andere trajecten___Ten tijde van het schrijven van dit boek is de werkconferentie net achter de rug. Gesteld kan worden dat 3DZ tot nu toe een zeer succesvol traject is gebleken. Verschillende factoren hebben hieraan bijgedragen. De jongeren toonden zich zeer enthousiast. Ook Zeeuwse politici, ondernemers en andere besluitvormers legden een grote betrokkenheid aan de dag. Gunstig was dat 3DZ aansloot bij bestaande discussies als het Zeelanddebat, 'nieuwe dorpen' en 'Zee en Land meervoudig benut'. Deze discussies richtten zich eveneens op de toekomstige inrichting van Zeeland en hadden al veel tongen losgemaakt. Veel partijen die al betrokken waren bij deze discussies, hebben zich ook geëngageerd met 3DZ. De HZ, vanaf het eerste uur actief in de nieuwe dorpen-discussie, heeft mede hierdoor zich aan 3DZ verbonden. Ook voor InnovatieNetwerk, dat een nationale discussie over nieuwe dorpen stimuleert, was dit onderwerp – naast al genoemde zaken – een belangrijke reden met 3DZ in zee te gaan.

Het 3DZ-traject voorziet dus in een zeer tastbare behoefte aan invloed op de vormgeving van Zeeland en kan gebruik maken van de grote betrokkenheid van Zeeuwen uit alle lagen van de bevolking. Daarnaast sluit het goed aan bij bestaande initiatieven. Deze inbedding van het traject doet vermoeden,

dat 3DZ en haar uitkomsten een definitieve plaats in het Zeeuwse toekomstdenken hebben veroverd. Dit traject en de betrokkenen hierbij zullen zich nog laten horen.

Tot slot___Welke richting de ontwikkeling van Zeeland precies zal gaan nemen, is nog niet te zeggen. Wel is al duidelijk, dat de initiatieven zoals die er nu liggen niet geruisloos naar de achtergrond zullen verdwijnen, want de betrokkenheid van jongeren, burgers en markt- en andere partijen is (ook enige tijd na het atelier, de Markt van Verbeelding en de werkconferentie) opvallend hoog. Zeeland blijkt in dit opzicht, ook vandaag nog, een bijzondere provincie. Wij hopen dat deze betrokkenheid zich op termijn zal vertalen in de realisatie van een of meer ideeën. Dan kunnen studenten over enige tijd studeren op de Kameleoncampus, kunnen daar onderzoekers werken, kunt u Duurzaam Dineren in Middelburg en omgeving, uzelf op hoog niveau laten 'pamperen' in Zorgoord Zeeland en u naar al deze verlokkingen laten transporteren via het IntraprovinciaalTransport Systeem. Komt u niet naar Zeeland? Dan kunt u uw televisie afstemmen op *Look, look, look inside* om kennis te maken met de Zeeuwen. Toekomstmuziek? Natuurlijk. Maar als het aan de deelnemers, de betrokkenen en aan onszelf ligt, is dit alles niet ver weg.

Ir. J.L.M. Mandos, voorzitter College van Bestuur Hogeschool Zeeland
Prof.dr. W.J. de Ridder, directeur Stichting Maatschappij en Onderneming
Dr. G. Vos, directeur InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster

2003-s1 09-05-2003 13:21 Pagina 13

2

IN DIT BOEK

Dit boek is opgebouwd uit drie delen.
In dit deel vindt u de inleiding en deze leeswijzer.
Voor wie met name is geïnteresseerd in de resultaten van het traject 3DZ, is deel II interessant. Daarin zijn de resultaten van het atelier, de werkconferentie en de aanbesteding beschreven. Zowel de uiteindelijk uitgekozen ideeën als de andere resultaten zijn hierin verwerkt. Tevens is te zien wat deze ideeën inhielden ten tijde van de Markt van Verbeelding en op welke punten deze vervolgens zijn aangescherpt tijdens de werkconferentie. Ook wordt de uitslag van de aanbesteding gegeven: op welke manier hebben bestuurders en marktpartijen zich verbonden om de ideeën tot uitvoering te brengen?

Deel III bevat de analyse van de resultaten en de aanpak van het traject. Er wordt bezien welke algemene visie op Zeeland spreekt uit de geopperde ideeën van de jongeren. Daarnaast wordt beschreven op welke manier atelier, werkconferentie en aanbesteding zijn georganiseerd, en welke methodische keuzes daarbij zijn gemaakt en waarom. Ter afsluiting wordt in dit deel teruggekeken op deze eerste drie onderdelen: wat valt er, terugkijkend, te zeggen over deze wijze van werken? Is de aanpak ook geschikt bij andere vraagstukken en in andere situaties? En welke aanbevelingen kunnen op basis van de ervaringen tot nu toe voor het vervolg worden gegeven?

Verspreid over het boek vindt u foto's en illustraties die bedoeld zijn om een extra indruk te geven van hetgeen zich heeft afgespeeld, en van de energie en het enthousiasme die in de loop van de tijd gegenereerd zijn. De beelden zijn alle afkomstig uit atelier, werkconferentie en aanbesteding. Verder zijn, eveneens ter nadere illustratie, fragmenten uit interviews met betrokkenen opgenomen. Zo biedt dit boek verschillende perspectieven op het 3DZ-traject. Niet alleen het perspectief van de initiatiefnemers en begeleiders, maar ook dat van andere betrokkenen is weergegeven.

2003-s1 09-05-2003 13:21 Pagina 15

Deel II
Resultaten van atelier, werkconferentie en aanbesteding

2003-s1 09-05-2003 13:21 Pagina 17

3

___RESULTATEN JONGERENATELIER, WERKCONFERENTIE EN AANBESTEDING

3.1 Wensbeeld en projectvoorstel: resultaten van het atelier

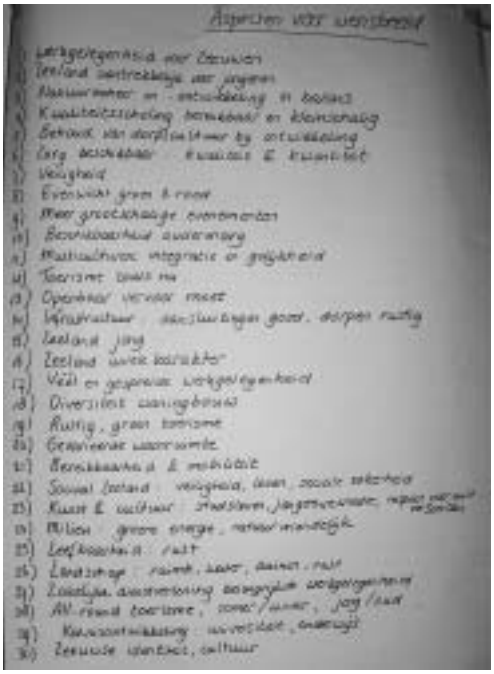
De eindresultaten van het jongerenatelier bestonden uit wensbeelden en projectvoorstellen. Beide soorten ideeën werden gepresenteerd tijdens de Markt van Verbeelding.

Het opstellen van de verlanglijst

Om in drie dagen tijd tot dit soort eindresultaten te komen, werden de ruim veertig deelnemers in 8 teams ingedeeld. Deze teams stelden elk een 'verlanglijst' op. Deze lijst bevatte de zaken die de teams het liefst gerealiseerd zouden zien in Zeeland over 25 jaar. Hierbij werd niet gekeken of iets haalbaar was of niet; de deelnemers werden gestimuleerd om zich te beperken tot de dingen die zij werkelijk belangrijk achten.

De verlanglijst was de basis voor het wensbeeld. Het wensbeeld is een beeld van Zeeland over 25 jaar, waarin de zaken die op de verlanglijst staan,

Het 'voorstadium' van de verlanglijst

zijn gerealiseerd. Aan het wensbeeld is een slogan verbonden, die op een pakkende manier de kernelementen uit het wensbeeld verwoordt.
Per team is één wensbeeld opgesteld. De projectideeën daarentegen kunnen een initiatief zijn van één of meerdere personen binnen het team, of van het team als geheel. De projectvoorstellen zijn concrete voorstellen voor zaken die gedaan of gemaakt kunnen worden en waarvan de realisatie zal bijdragen aan het verwerkelijken van het wensbeeld. Idealiter zijn ook de projectvoorstellen tot stand gekomen vanuit de wensen van de deelnemers, die zich daarbij niet te sterk hebben laten leiden door (al dan niet misplaatste) overwegingen van bestuurlijke of politieke haalbaarheid. Op deze wijze staat de inhoud van het voorstel centraal en wordt een goed beeld verkregen van de wensen van jongeren ten aanzien van hun provincie.
Om de stap van (abstract) wensbeeld naar (concreet) projectvoorstel te kunnen maken, wordt teruggegrepen op de elementen uit de verlanglijsten. Door hiervan een paar willekeurige combinaties aan de teams te geven en hen de opdracht te geven een projectvoorstel te doen waarin deze elementen tot uiting komen, werden de jongeren gestimuleerd om met ongewone en wellicht innovatieve oplossingen te komen. Daarnaast stond het de deelnemers vrij nog eigen combinaties om te zetten in een projectvoorstel, of andere, bij het wensbeeld passende, voorstellen in te brengen. Uiteindelijk werd in teamverband besloten welke projectideeën tijdens de Markt van Verbeelding zouden worden gepresenteerd.
Ten slotte werd de deelnemers aanbevolen ook alvast na te denken over de manier waarop hun projectvoorstellen uitgevoerd kunnen worden. Een volledig uitgewerkt voorstel voor implementatie was uiteraard niet haalbaar. Wel is in de voorstellen zichtbaar dat de deelnemers hebben nagedacht over zaken als welke ingrepen nodig zullen zijn en welke partijen van belang kunnen zijn bij de realisering van het voorstel.

Niek Zuurdeeg helpt bij het aanscherpen van de presentaties

3.2 Kiezen tijdens de Markt van Verbeelding

De presentatie van projectvoorstellen en wensbeelden tijdens de Markt gebeurde in teamverband. De bezoekers van de Markt hadden maar weinig tijd om kennis te nemen van de ideeën. De jongeren moesten in korte tijd een duidelijke, pakkende presentatie bedenken en stonden daardoor onder flinke druk. Gelukkig werden zij geholpen door Niek Zuurdeeg, die verstand van ruimtelijke ordening en landschapsinrichting combineert met veel presentatie-ervaring. Hij stelde de jongeren de kritische vragen die hen hielpen bij het aanscherpen van hun presentatie.

Bezoekers van de Markt van Verbeelding

- AB Concepts
- CDA
- ChristenUnie
- College van Bestuur Hogeschool Zeeland
- Dienst Landelijk Gebied
- GroenLinks
- KNHM
- Platform voor Duurzame Ontwikkeling Zeeland
- Politie Zeeland District Oosterscheldebekken
- Provincie Zeeland – Directie Ruimte, Milieu en Water
- PvdA
- Provinciale Zeeuwse Courant
- Rothuizen van Doorn 't Hooft
- Scoop
- SGP
- Stuurgroep Zee en Land Meervoudig Benut
- VVD
- ZAJK

Ateliergeld

Bovendien stond er iets op het spel: er werd ‘geboden’ op de beelden en voorstellen. Elke bezoeker aan de Markt ontving een setje coupures aan ‘ateliergeld’. Bezoekers waren verplicht hun biljetten te ‘besteden’ aan de voorstellen die zij het beste vonden. De marktbezoekers werden vrijgelaten in hun keuze voor projecten. Zij hoefden zich niet te beperken tot de projectideeën die hoorden bij het wensbeeld van hun voorkeur. Het resultaat van de bieding werd in een puntenklassement omgezet. Het winnende wensbeeld en de vier winnende projectvoorstellen waren nu bekend.

De verkiezing diende verschillende doelen. Allereerst leidde het vooruitzicht van verkiezingen tot scherpe, duidelijke presentaties. Ten tweede maakte het de bezoekers duidelijk dat van hen meer werd verwacht dan langs de kramen lopen en hun waardering uitspreken. Ten derde bleek uit de verkiezing welk wensbeeld en welke projectvoorstellen steun vonden bij bestuur, bedrijfsleven en beleidsmakers uit de provincie Zeeland. Ofwel: de partijen die de plannen kunnen (helpen) realiseren. En ten slotte bepaalde de uitslag van de verkiezingen welk wensbeeld en welke vijf projecten centraal zouden staan tijdens werkconferentie en aanbesteding.

3.3 Uitslag

Vrijwel alle gepresenteerde projecten en wensbeelden kregen ‘punten’. Let wel: niet alle tijdens het atelier ontwikkelde projectvoorstellen zijn ingebracht op de Markt. Sommige zijn dan ook niet opgenomen in de puntentelling. Verderop in dit hoofdstuk staan de beschrijvingen van alle ontwikkelde projectvoorstellen.

Uitslag puntentoekenning Markt van Verbeelding

Wensbeelden	*Aantal punten*
Balans kwijt? Vind Zeeland!	4
Culturistisch, dynamisch Zeeland	2
De toekomst in balans	1
Kom uit je schelp	4
Traditioneel Zeetopia	**8**
Zeeland, ruimte voor morgen	3
Zeeland: een bruisende provincie van rust	3
Zeeland: jong, uniek, baanbrekend, gevormd tot perfectie	4

Projectvoorstellen	*Aantal punten*
Groene haven	5
Kameleon	**16**
Aquapraktijken	3
Ecoboer / Gezicht van Zeeland	7
Kennisnetwerk	2
Jongbouw	1
Cultuurmarkt	1
The Pit	2
EHBO	2
Metro	6
Uitgaand integreren	7
Intraprovinciaal Transportsysteem	**11**
Zeeland Promoteam	0

Projectvoorstellen	*Aantal punten*
Brainpull	3
Look, look, look inside	**10**
Cultureel uitgaanscentrum	0
Cirkelwijk	4
Behoud het dorp!	9
Ponton Veerse Meer	2
Wonen in de waterwering	3
Ondergrondse haven	0
Het Baken	4
De Kroes	4
Popmobiel	3
Duurzaam Dineren	**11**
Festiviteitenterrein	5
Communicatieboom	4
Rondweg	1
Ondergronds station	1
Zorgcentra	4
Dynamisch Zeeland (incl. Recreatie Dome en Recreatie Tube)	5
Functionele natuur	1
Zeeland integreert	2
Grote groene steden	0
Sociaal wonen	2
Zorgindustrie / kuuroorden	4

Het wensbeeld *Traditioneel Zeetopia* sprak de bezoekers het meest aan. De projectvoorstellen die de meeste stemmen kregen waren *De Kameleon*, het *Intraprovinciaal Transportsysteem*, *Duurzaam Dineren* en *Look, look, look inside*.

3.4 Het winnende wensbeeld: Traditioneel Zeetopia

Het wensbeeld Traditioneel Zeetopia staat voor een idyllisch, rustig landschap waarin de traditioneel sterke kanten van Zeeland bewaard blijven, maar waar tegelijk voldoende ruimte is voor multiculturaliteit, nieuwe invloeden en nieuwe vormen van bedrijvigheid. Wie straks in Traditioneel Zeetopia woont, woont in een provincie waar de sterke kanten van het huidige Zeeland – de rust, de ruimte, de hoge kwaliteit van leven – bewaard

zijn gebleven. Maar deze eigenschappen staan een dynamische, bloeiende toekomst niet in de weg. Zeetopia behoudt haar identiteit, terwijl de provincie zich een prominente plaats verwerft op economisch en cultureel gebied. Moderniteit en traditie zijn in Zeetopia met elkaar in evenwicht. Dit is terug te vinden in vrijwel alle aspecten van het wensbeeld.
Zo is bijvoorbeeld een evenwichtige bevolkingsopbouw het doel. Zeeland mag niet vergrijzen. Dat wordt bereikt door in Zeetopia een prettige woon- en werkomgeving voor jong en oud aan te bieden. Voorzieningen worden daarom (ook) afgestemd op het jonge bevolkingsdeel en zijn specifieke behoeften. Daarbij is een speciale rol weggelegd voor onderwijs.
Traditioneel Zeetopia voorziet ruimschoots in de behoefte van jongeren aan een breder aanbod aan opleidingen in Zeeland.
Onderwijs is in Traditioneel Zeetopia bovendien nadrukkelijk verbonden met bedrijvigheid. Werkgelegenheid is een belangrijk speerpunt in het wensbeeld. Ook hierin is evenwicht het toverwoord: werkgelegenheid in alle seizoenen, voor alle opleidingsniveaus, werkgelegenheid die de omgeving niet te zeer belast. In dit wensbeeld is dan ook ruimte voor groei van bijvoorbeeld de industrie, zolang het landschapsgezicht niet te erg wordt aangetast. Binnen de dorpskernen is alleen kleinschalige, schone bedrijvigheid toegestaan.

Traditioneel Zeetopia vindt het midden tussen een bestaan als *pensionado*-provincie en als havengebied dat Rotterdam en Antwerpen met elkaar verbindt.
De sfeer en het aanzien van de dorpskernen, die van oudsher het hart van de Zeeuwse cultuur vormen, worden in Traditioneel Zeetopia beschermd en behouden. Dit gebeurt onder andere door werkgelegenheid te spreiden (minder woon-werkverkeer) en nieuwe gebouwen qua uiterlijk aan te passen aan de bestaande bebouwing. De nieuwe stadspoort in Goes is een goed voorbeeld van een succesvolle poging hiertoe. In de steden is hoogbouw op beperkte schaal toegestaan. Woningen, ook laagbouwwoningen, zijn betaalbaar en de woningvoorraad biedt mogelijkheden voor zowel jongeren als gezinnen en ouderen, uit alle inkomensgroepen.
Cultureel bloeit Traditioneel Zeetopia als nooit tevoren. In de vrije tijd kunnen de Zeetopianen kiezen uit een breed scala van culturele voorzieningen en uitgaansgelegenheden, zowel in de zomer als buiten het toeristenseizoen. Bereikbaarheid van deze en andere voorzieningen binnen Zeeland is een ander speerpunt. In Traditioneel Zeetopia wordt de wisselwerking tussen vervoersaanbod en behoud van voorzieningen voortdurend in het oog gehouden: meer vervoer kan meer publiek voor voorzieningen betekenen en andersom leiden meer voorzieningen tot een grotere vraag naar vervoer. Aan beide kanten (vervoer en voorzieningen) wordt daarom het aanbod gestimuleerd.

De reclameposter van Traditioneel Zeetopia

Kortom, dit team ziet het Zeeland van de toekomst als ‘een moderne provincie verstopt achter een traditionele gevel’. Dit kan overigens ook letterlijk worden opgevat: achter de muren van een oude Zeeuwse boerderij kan in Traditioneel Zeetopia een hi-tech onderneming schuil gaan.
Het aanzicht van Zeeland is over 25 jaar hetzelfde als nu. Achter dat aanzicht gaat echter een moderne, dynamische wereld schuil. Traditioneel en modern gaan op onvermoede manieren samen.
Traditioneel Zeetopia is het wensbeeld van het team van Bart Akkermans, Akbar Mirzada, Sandra Roovers, Kim van Sabben en Tom Schuijt.

Tom Schuijt (22) is derdejaars student Communicatie aan de Hogeschool Zeeland. Via een aantal bekenden is hij bij 3DZ betrokken geraakt. Hij zag het meewerken aan het project als een uitdaging, omdat het iets heel nieuws betrof. Dat de uitkomsten geconcretiseerd kunnen worden, sprak hem ook aan. Achteraf gezien prijst hij vooral het goede werkklimaat en de onderlinge sfeer. Hij heeft het idee dat de jongeren serieus genomen werden en is nu benieuwd welke resultaten er uit hun inspanningen volgen. De ogenschijnlijke tegenstelling in de titel Traditioneel Zeetopia laat zien waar het in dit wensbeeld om draait: de vereniging van traditie en vernieuwing. ‘In de dorpen denken we daarbij aan rijtjeshuizen, in de steden moet meer plaats komen voor beperkte hoogbouw, waarbij het traditionele aanzicht van de stad niet vervuild mag worden’, aldus Tom. ‘Werken en wonen alleen is niet genoeg voor jongeren. In hun vrije tijd kunnen ze naar ‘The Pit’. Dit is een groot ondergronds uitgaanscentrum, centraal in Zeeland gelegen, met een bioscoop, eetcafés, kroegjes, discotheken etc. Om al deze voorzieningen te kunnen bereiken wordt een Zeeuwse ondergrondse metro aangelegd. Dan wordt het authentieke van Zeeland niet aangetast.’

Uitblazen na de Markt van Verbeelding

3.5 De gekozen projectvoorstellen

3.5.1. De Kameleon___*De Kameleon* is de naam voor een campus waar speciale aandacht is besteed aan huisvesting, studie en ontplooiingsmogelijkheden voor mensen met een handicap. De campus wordt gevestigd op het terrein van de huidige Hogeschool Zeeland (HZ). Deze Hogeschool krijgt overigens op hetzelfde terrein gezelschap van de nieuw op te richten *Universiteit Zeeland* (UZ).
In de samenwerking tussen HZ en UZ zal de nadruk liggen op onderzoeksgebieden met een duidelijk 'Zeeuws' karakter. Watermanagement zal het eerste vakgebied zijn waarop UZ en HZ zich (verder) gaan profileren. De Hogeschool heeft op dit terrein al een goede naam. Door de aanwezigheid van de universiteit kan ook een hoogwaardig watermanagement-researchcentrum op De Kameleon worden gevestigd. Hier vindt specialistisch onderzoek plaats.
De Kameleon en de onderwijsinstellingen hebben voordeel van elkaars nabijheid. Door de campus profileren HZ en UZ zich op een extra wijze: zij zijn de enige onderwijsinstellingen in Nederland die zich expliciet richten op de gehandicapte student en onderzoeker.
De Kameleon is een kleinschalige, hoogwaardige campus waar verschillende disciplines samenkomen en elkaar voortdurend kunnen bevruchten. Interactie tussen de instellingen en het researchcentrum op De Kameleon enerzijds en het Zeeuwse bedrijfsleven anderzijds wordt actief bevorderd. Kennis op het gebied van watermanagement wordt een van de onderscheidende kenmerken van het Zeeuwse ondernemingsklimaat. Tot op Europese schaal wordt dit imago 'op de kaart gezet'.
Bij intensief contact met het bedrijfsleven nemen ook de mogelijkheden voor de (al dan niet gehandicapte) studenten van De Kameleon in het Zeeuwse bedrijfsleven toe. Ook op deze wijze kan de uitstroom van hoger en academisch opgeleiden uit Zeeland worden tegengegaan.
De Kameleon is een van de projectvoorstellen van het team van Ewout Blom, Roel Janse, Mark de Jonge, Mieke Maartense, Arnaud Mesuere en Berte Simons. Mieke Maartense is de woordvoerder voor dit project.

Berte Simons is een 20-jarige studente aan het Maritiem Instituut van de Hogeschool Zeeland. Eén van haar docenten attendeerde haar op 3DZ. Hoewel ze van oorsprong geen Zeeuwse is, wil ze toch graag meedenken over de toekomst van de provincie. Ze woont hier nu immers en is benieuwd naar de mening van andere jongeren. Bovendien heeft ze door haar deelname aan 3DZ de mogelijkheid gekregen haar eigen netwerk uit te bouwen en nieuwe mensen te leren kennen.
Samen met teamgenoot Mieke Maartense heeft Berte het project De Kameleon uitgewerkt. Naast de aspecten werkgelegenheid, onderwijs en positionering van Zeeland op het gebied van water(management), speelt in dit project huisvesting een belangrijke rol. Berte: 'Bij het kenniscentrum willen we een campus laten verrijzen met aangepaste woningen voor gehandicapte studenten. Voor hen blijkt het namelijk moeilijk om na hun 18e geschikte woonruimte te vinden.' Dit project sprak velen aan en scoorde dan ook de meeste punten tijdens de Markt van Verbeelding.

3.5.2. Intraprovinciaal Transportsysteem (ITS)___Het ITS behelst een geheel nieuwe visie op het vervoer van personen, goederen en informatie. Nieuwe industrie en behoud van landschapsidentiteit zijn de speerpunten van dit systeem. Beide worden bereikt door het radicaal verkleinen van de relatieve afstanden tussen de woonkernen en de commerciële en industriële centra van Zeeland.
Het ITS bestaat uit drie onderdelen. Allereerst is er het systeem van geautomatiseerd goederenvervoer. Deze *Container-Metro* bestaat uit tunnels die aanvoergebieden (met name havens) verbinden met overslaggebieden elders. Door deze tunnels worden containers met goederen automatisch vervoerd. Het systeem bevindt zich onder de grond, waardoor het landschap behouden blijft en Zeeland tegelijk zijn positie als provincie voor goederenoverslag en –vervoer kan opbouwen en uitbreiden.
Daarnaast wordt elk huishouden aangesloten op het *Zeeuws Provinciaal Net* voor (data)communicatie. Om gebruik hiervan te stimuleren, is het netwerk gratis voor particuliere gebruikers. Uitwisseling van gegevens en bevordering van communicatie betekenen eveneens een verkleining van de relatieve afstand, in dit geval tussen mensen. Sociale interactie wordt bevorderd. Voorzieningen kunnen worden afgestemd op de via het ZPN kenbaar gemaakte behoeften, en in sommige gevallen zelfs via het Net worden aangeboden.

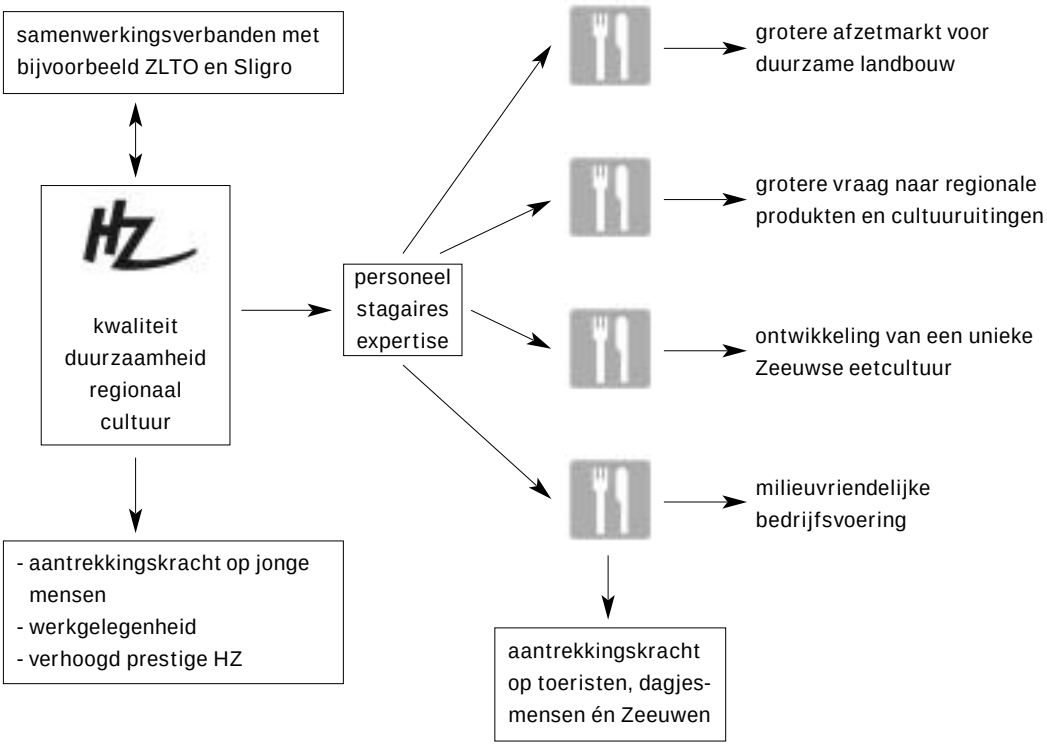
Artist impression van het Intraprovinciaal Transportsysteem

Personenvervoer, de derde component van het ITS, vindt plaats via de *Polder Pendel*. Dit vervoerssysteem legt snelle verbindingen tussen de dorpskernen en verkleint zo wederom de relatieve afstanden. Woonkernen kunnen hun rustige karakter behouden. De eerste stap in de richting van de Polder Pendel is het stimuleren van het bestaande openbaar vervoer. Een rigoreuze verandering van de bestaande dienstregelingen via het *Nieuwe Vervoersplan* kan de benutting van het OV in Zeeland aanzienlijk vergroten. Vervolgens zou dit milieuvriendelijker en sneller moeten worden. Dus: minder bussen die een lange route van dorp naar dorp afleggen, meer korte, snelle routes tussen een paar dorpen.

Het ITS zorgt ervoor dat de verschillende functies die in Zeeland vertegenwoordigd zijn, beter met elkaar geïntegreerd worden. Zo gezien is het ITS een project dat de realisering van andere projecten kan ondersteunen. Een goede infrastructuur is de basis voor nieuwe kansen. Het leidt tot meer mogelijkheden voor economische ontwikkeling en voor betere bereikbaarheid van bedrijven, voorzieningen en woonkernen. Het Zeeuwse landschap, *asset* bij uitstek van de provincie, blijft in het plan bewaard, maar vormt geen hinderpaal bij de economische ontwikkeling van Zeeland. Rust en werkgelegenheid worden in dit plan met elkaar in harmonie gebracht. Het Intraprovinciaal Transportsysteem is een van de projectvoorstellen van het team van Leon van Giezen, Marco Glerum, Aldo Houterman, Roy Jacobusse, Sylvester Snijders en Manna Verheij. Roy Jacobusse is de woordvoerder voor dit project.

3.5.3 Duurzaam Dineren__Duurzaam Dineren is een combinatie van een hoogwaardige horecaopleiding in Zeeland, duurzame toeleveringsbedrijven, aandacht voor milieu en een nieuwe impuls voor de horecasector. In het projectvoorstel worden allereerst onderwijsvoorzieningen op het gebied van horeca en restaurantwezen in Zeeland gevestigd. Dit gebeurt in de vorm van een *Hogere Hotelschool*. Daarnaast kan onderwijsaanbod op horecagebied worden geïntegreerd in het *mbo-onderwijs* aan het Regionale Opleidings Centrum. Ten slotte kan de Land- en Tuinbouwopleiding in Goes ook een rol spelen binnen Duurzaam Dineren. De beoogde lokatie van de diverse Duurzaam Dineren-activiteiten is op het terrein van de HZ in Vlissingen, waar ook de hotelopleiding gevestigd zal worden (in een duurzaam gebouw).

Figuur 1. Schematische weergave van het projectvoorstel Duurzaam Dineren

Aan de hotelschool en de andere onderwijsvoorzieningen zijn op termijn restaurants verbonden, waarin studenten kunnen koken en waar zij ook andere horecavaardigheden opdoen. Deze restaurants dragen bij aan de versterking van het culinaire imago van Zeeland. Zeeland heeft op culinair gebied al een flinke reputatie verworven dankzij gelegenheden als Inter-Scaldes (Kruinigen), een gerenommeerd vis- en schaaldierenrestaurant. InterScaldes laat zien dat voor hoogwaardige restaurants een markt te vinden is èn dat de aanwezigheid van dergelijke kwaliteitsgelegenheden bijdraagt aan de gewenste uitstraling van Zeeland. Een uitgebreide Zeeuwse *haute-cuisine horeca* kan een zeer positieve bijdrage leveren aan de promotie van Zeeland buiten de provincie, en zo onder andere toerisme stimuleren.
De grondstoffen voor de horecaopleidingen en de restaurants worden in dit voorstel geleverd door *biologische landbouw*. Deze vorm van landbouw is schoon. Biologische producten sluiten aan bij de wensen en behoeften van de markt. Een betere smaak en een duidelijke, verantwoorde herkomst zijn belangrijke waarden voor de voedselconsument van vandaag. Daarnaast biedt biologische landbouw verschillende voordelen voor de boer. Deze vorm van landbouw kan hogere marges opleveren. Bovendien is bij biologische teelt voortdurende schaalvergroting geen economische noodzaak meer. Biologische teelt kan de toekomst van de Zeeuwse landbouw van een steviger fundament voorzien.
'Bioboeren' zorgen tevens voor behoud van het Zeeuwse landschap, omdat grote aaneengelegen akkers niet meer noodzakelijk zijn. Ook zullen er meer verschillende gewassen worden geteelt op een vierkante kilometer. Het landschap wordt daardoor minder eentonig. Dit geeft een veel natuurlijker uitstraling.
Niet alleen de boer, ook het milieu heeft iets te winnen. Er is steeds meer belangstelling voor restaurants die biologische producten serveren. Streekproductie is 'in'. Duurzame streekproducten koppelen een duurzaam en schoon imago aan een sterke profilering van 'het Zeeuwse'. Dit leidt weer tot meer aandacht voor de Zeeuwse *haute-cuisine*, en zo wellicht tot meer klandizie. Ook voor de horecasector zijn er dus kansen verbonden aan biologische landbouw.
De afvalverwerking van opleidingen en restaurants gebeurt overigens ook op duurzame wijze. Zo kan het GFT-afval worden gebruikt voor de bemesting van de grond van de Land-en Tuinbouwschool in Goes.
In dit project worden hoogwaardige dienstverlening en een manier om Zeeland op een eigen wijze op de kaart te zetten (dankzij duurzame streekproducten) gecombineerd. De gedachte achter deze combinatie van activiteiten is dat Zeeland in de nabije toekomst moet kiezen voor een balans tussen bedrijvigheid en rust. Een economie waarvan het zwaartepunt ligt in de dienstensector, zoals horeca, lijkt daarvoor uitermate geschikt.

Door de combinatie van duurzaamheid, een sterke provinciale identiteit en stimulering van bedrijvigheid wordt een proces in gang gezet dat de Zeeuwse economie en haar producten definitief en onderscheidend op de Nederlandse kaart zet. Daarnaast betekent de uitbreiding van zowel onderwijsvoorzieningen als werkgelegenheid dat Zeeland meer te bieden heeft aan jonge mensen met een (hoge) opleiding.
Duurzaam Dineren is een van de projectvoorstellen van het team van Siebe Anbeek, Tjirke Blaas, Arjan van den Ende, Wendy Scheurwater en Tiest van Woerkom. Siebe Anbeek is de woordvoerder voor dit project.

De 20-jarige student *Siebe Anbeek*, momenteel woonachtig in Utrecht, hoorde via familie van het project 3DZ. Omdat hij niet uitsluit ooit nog eens terug te keren naar Zeeland, wilde hij graag deelnemen. Terugkijkend vindt hij dat de aanpak goed gewerkt heeft. Ook is hij van mening dat de reacties van de beleidsmakers die op de Markt aanwezig waren, oprecht waren. Dat geeft hem vertrouwen voor de voortzetting van 3DZ.
Volgens Siebe is het een uitdaging om de eigenheid van Zeeland om te zetten in economische kansen. Siebe: 'Het project Duurzaam Dineren sluit hier op aan. Volgens de jongeren moet er in Zeeland een Hogere Hotelschool komen, waarbinnen de nadruk ligt op de verwerking van regionale producten. Dit om het eigen gezicht van Zeeland te kunnen uitdragen. Duurzaamheid komt tot uitdrukking in bijvoorbeeld het scheiden van afval in de keukens en de inkoop van biologisch-dynamische producten.'
Dit is één van de winnende projecten. Duurzaam Dineren zal de komende tijd getoetst worden op levensvatbaarheid.

3.5.4 Look, look, look inside___In dit project worden culturele uitwisseling en integratie, werkervaringstrajecten, werkgelegenheidsmaatregelen, amusement en behoud van het Zeeuwse culturele erfgoed op een verrassende en effectieve manier gecombineerd.
Look, look, look inside start met het selecteren van een groep jongeren die verschillende culturele achtergronden hebben, maar allemaal ook één ding gemeen hebben: zij zoeken werk en/of willen werkervaring opdoen. Deze jongeren worden gehuisvest in een nostalgisch Zeeuws pand, liefst een boerderij die opgeknapt moet worden. De groep woont in dit pand en verricht overdag de noodzakelijke klussen. Zij krijgen daarbij professionele begeleiding. Voor de jongeren is dit 'werkend leren'-traject een unieke kans om de noodzakelijke vaardigheden en werkervaring op te doen.
De groep doet, naast het werk, nog een unieke ervaring op. Doordat de jongeren niet alleen samen werken, maar ook samen leven, kunnen ze elkaars culturele achtergronden van nabij leren kennen. Naar alle waar-

Artist impression van Look, look, look inside

schijnlijkheid komt al snel een intensieve culturele uitwisseling tot stand. Meer inzicht in en begrip voor elkaars gebruiken en opvattingen kan bijdragen aan de integratie binnen de Zeeuwse samenleving.

Niet alleen de jongeren zelf, ook alle andere Zeeuwen kunnen delen in deze ervaring. In het pand zijn namelijk camera's geïnstalleerd, die het werken en het leven van de jongeren registreren. Omroep Zeeland maakt van de opnamen een dagelijks reality-programma. In dit programma krijgen culturele uitwisseling en het werkend leren-traject ruime aandacht. Met name de culturele uitwisseling krijgt zo een breder bereik dan de groep jongeren alleen: ook de andere Zeeuwen kunnen intensief kennismaken met de andere achtergrond van provinciegenoten. Het programma is dus leerzaam, maar heeft tegelijk een hoog amusementsgehalte. Gezien de populariteit van dergelijke programmaformules is de kans groot dat de deelnemers al snel grote bekendheid verwerven binnen Zeeland. De deelnemers kunnen daarvan voordeel hebben bij het zoeken naar passend werk.
Ten slotte draagt het project bij aan het behoud van het culturele erfgoed van Zeeland. De groep jongeren sluit het project af wanneer het monumentale pand volledig is opgeknapt en klaar is voor een nieuwe functie.
Look, look, look inside kan een blijvende bijdrage leveren aan uitwisseling, werkgelegenheid en behoud van erfgoed als het project herhaald wordt. Een volgend pand en een nieuwe groep jongeren zijn waarschijnlijk snel gevonden. Ook de andere aspecten van het project zijn eenvoudig uitvoerbaar. Look, look, look inside kan op relatief korte termijn worden gestart. Look, look, look inside is een van de projectvoorstellen van het team van John den Dulk, Jordy Franse, Christy Goudswaard, Susanne van Lennep en Peter Quaak. John den Dulk is de woordvoerder voor dit project.

3.5.5 Zorgoord Zeeland___Dit project is om twee redenen een vreemde eend in de bijt. Het voorstel is in deze vorm niet op de Markt gepresenteerd; het is een samenvoeging van de projectvoorstellen *Zorgindustrie, Het*

John den Dulk

John den Dulk is 22 jaar. Hij heeft de afgelopen jaren een aantal opleidingen en cursussen afgerond en de nodige werkervaring opgedaan, onder andere in de binnenvaart. Momenteel is hij bezig om via een assessment-cursus te bepalen hoe hij zijn toekomst verder vorm wil geven. John is betrokken bij de *Stichting Colors* en is een hartstochtelijk bepleiter van de multiculturele samenleving. Via Colors raakte hij op de hoogte van het project 3DZ. Enthousiast meldde hij zich aan. Hij kijkt terug op een geslaagd project en vindt het leuk om zo veel nieuwe mensen te hebben ontmoet. Bovendien is zijn indruk dat met name 'zijn' project kans van slagen heeft.
John: 'In Look, look, look inside worden drie uitgangspunten gecombineerd. Integreren, werken en televisie. Deze begrippen lijken in eerste instantie niets met elkaar gemeen te hebben. Toch horen ze in ons project bij elkaar. Ons idee houdt namelijk in dat jongeren van verschillende culturele achtergronden samen verpauperde Zeeuwse boerderijen gaan opknappen. Volgens ons is dat een goede manier om de integratie beter vorm te geven dan tot op heden gebeurd is. Vervolgens kan Omroep Zeeland op een 'Big-Brother'-achtige manier verslag doen van de belevenissen van de jongeren zodat de kijkers zien dat het heel goed mogelijk is om samen problemen op te lossen. Misschien dat we zo geleidelijk afleren te denken in "wij en zij"-termen.'

Artist impression van Zorgoord Zeeland

Baken en *Aquapraktijken*. Omdat zorg in de een of andere vorm bij vrijwel alle teams een aandachtspunt bleek en vertaald was in projectvoorstellen, is ervoor gekozen deze drie samen te voegen tot één concept. *Zorgoord Zeeland* is een project waarin vernieuwing van de zorg en verzorging centraal staat. Zeeland zal met het Zorgoord een voortrekkersrol in deze sector gaan vervullen.

Zorgoord Zeeland is een combinatie van projectvoorstellen van de teams van Siebe Anbeek, Roel Bazelier, Tjirke Blaas, Ewout Blom, Maurice den Dulk, Arjan van den Ende, Roel Janse, Mark de Jonge, Daniel Krijger, Gisèle Kwekkeboom, Mieke Maartense, Arnaud Mesuere, Tomas Minken, Mireille Pijpers, Wendy Scheurwater, Berte Simons en Tiest van Woerkom.

3.6 Overige wensbeelden en projectvoorstellen

Naast de op de Markt gekozen projecten bestaat er uiteraard nog een groot aantal andere ideeën. Het beeld dat daaruit naar voren komt, is dat van een rijkdom aan ideeën, met een paar belangrijke algemene trends. De deelnemers aan het atelier hechten aan de rust en ruimte in Zeeland en zoeken naar mogelijkheden om die elementen te combineren met modernisering en een sterke economische positie voor de provincie. In veel wensbeelden komen onderwijs, werkgelegenheid en maatregelen om de provincie aantrekkelijk te houden voor verschillende leeftijdsgroepen aan de orde. Hieronder is de 'oogst' van het jongerenatelier kort weergegeven.

3.6.1 Team 1___Het team van John den Dulk, Jordy Franse, Christy Goudswaard, Susanne van Lennep en Peter Quaak heeft het wensbeeld *Zeeland: jong, uniek, baanbrekend, gevormd tot perfectie* opgesteld. In dit wensbeeld is het nieuwe Zeeland zeer aantrekkelijk voor jongeren. Er is een breed (multi)cultureel aanbod, dat fysiek en financieel goed bereikbaar is. Daarnaast heeft de huisvesting voor jongeren prioriteit en zijn kennisontwikkeling en onderwijs speerpunten in het Zeeuwse beleid. Werk-

gelegenheid in alle seizoenen en voor alle opleidingsniveaus is in dit wensbeeld ook gerealiseerd. Het unieke karakter van Zeeland blijft behouden: het dorpskarakter, de beschermde natuurgebieden en de rust van Zeeland blijven bewaard. Daarnaast wil het team het typisch Zeeuwse karakter uitdragen en levend houden door extra aandacht te besteden aan festivals en feesten waarin de traditie centraal staat.

De kraam van team 1 tijdens de Markt van Verbeelding

Het voorstel Look, look, look inside van team 1 werd tijdens de Markt van Verbeelding uitgeroepen tot een van de winnaars. Daarnaast had dit team de volgende projectvoorstellen ingediend:

R *Cultureel Uitgaanscentrum Zeeland*. Dit Centrum is een groot, multifunctioneel gebouw waarin een breed scala aan entertainment wordt aangeboden. Het Centrum biedt werkgelegenheid en bevordert het culturele klimaat in Zeeland, wat voor diverse leeftijdsgroepen aantrekkelijk is. Het Centrum werkt nauw samen met de buurthuizen en jeugdhonken in Zeeland. Projecten of initiatieven die binnen deze instellingen worden ontplooid, kunnen een vervolg krijgen in het Centrum. Ook biedt het Centrum een breed podium aan (bijvoorbeeld) jonge Zeeuwse filmmakers, toneelgezelschappen en dergelijke. Doordat zij de mogelijkheid krijgen hun werk voor een breed publiek op te voeren, wordt zowel de kwantiteit als kwaliteit van Zeeuwse culturele initiatieven bevorderd.

R *Cirkelwijk*. In deze wijk liggen alle voorzieningen binnen een compacte cirkel. In de Cirkelwijk wordt het 'dorpsgevoel' gestimuleerd. Bewoners werken veel samen, onder andere aan de groene en openbare ruimte, in de voorzieningen die in de wijk zijn gevestigd, enzovoort. Integratie van verschillende bevolkingsgroepen wordt binnen de wijk actief bevorderd. De bebouwing is gemengd: vrijstaande woningen en rijtjeshuizen staan naast elkaar. In het centrum van de Cirkelwijk is een multifunctioneel gebouw voorzien, waarin de voorzieningen voor de wijk gevestigd zijn. Dit gebouw groeit mee met de behoeften van de bewoners: het is op meerdere manieren te gebruiken. Dit centrale punt verstevigt en bevordert het sociale contact binnen de wijk. Het 'dorpse' gevoel wordt hierdoor gestimuleerd. Het cirkelwijkconcept op zijn beurt is op allerlei plaatsen inzetbaar, maar is het meest geschikt voor de grotere steden in Zeeland. Bewoners van de Cirkelwijk wonen in een dorpse sfeer, maar kunnen tegelijk gemakkelijk gebruik maken van de specialistischer voorzieningen in de stad.

Team 1

3.6.2 Team 2___*Zeeland, een bruisende provincie van rust* is het wensbeeld van het team van Leon van Giezen, Marco Glerum, Aldo Houterman, Roy Jacobusse, Sylvester Snijders en Manna Verheij.
Ook in dit wensbeeld komen de sterke eigenschappen van Zeeland ruim aan bod. Zeeland wordt gekenmerkt door de rust aan zee en de ruimte in

het landschap en in het straatbeeld. Tevens bieden de Zeeuwse steden gezelligheid en veelzijdigheid. Deze eigenschappen zorgen voor een verrassend karakter dat het wonen, werken en leven bijzonder aantrekkelijk maakt. Het behoud daarvan betekent dat vergrijzing en de daaraan verbonden eenzijdige bevolkingsopbouw moeten worden voorkomen. Wie jongeren aan Zeeland wil binden, zal bovendien de dynamiek tussen stad en platteland, tussen kleinschaligheid en grootschaligheid, moeten behouden en stimuleren.
In dit wensbeeld is dat gelukt. De vergrijzing is tegengegaan. De bevolkingsopbouw blijft gelijkmatig, doordat jongeren aan de provincie worden gebonden en er naartoe worden getrokken. Verjonging bevordert de activiteit in de provincie en geeft de Zeeuwse economie een impuls.
In het Zeeland van dit wensbeeld is een gevarieerd aanbod van sport, cultuur, uitgaansleven, rust en ruimte aanwezig. De verschillen tussen stad en dorp, en tussen werk- en leefsfeer, zijn blijven bestaan. De balans in Zeeland is behouden. De provincie heeft de mix van eigenschappen, die gezamenlijk de basis voor het unieke karakter vormen, weten uit te buiten en te versterken.

De 21-jarige *Aldo Houterman* studeert filosofie aan de Universiteit van Amsterdam en is daar ook woonachtig. Hij komt nog geregeld in Zeeland en via een vriend hoorde hij van het project 3DZ. Hij heeft meegedaan omdat hij graag wil meepraten en meedenken over de toekomst van Zeeland. Hij vindt het belangrijk dat er echt naar jongeren geluisterd wordt, zodat men weet wat er onder jongeren leeft. Hij hoopte van tevoren dat het project zich niet zou beperken tot borrelpraat. Tot nu toe heeft hij er een goed gevoel over.

Het team van Aldo vindt dat het belangrijk is om duidelijk te maken dat Zeeland niet alleen voor rust staat. Zeeland is beslist niet saai!

Aldo: ‘Daarom hebben wij het project ‘Intraprovinciaal Transportsysteem ITS’ bedacht. Dit transitsysteem verkleint de relatieve afstanden in de provincie. Uitgangspunten hierbij zijn dat de rust in de dorpen behouden blijft, terwijl er toch voor de inwoners van Zeeland meer te beleven moet zijn. Door ons transitsysteem is het gemakkelijker, sneller en aantrekkelijker om festivals, evenementen en andere activiteiten in de provincie te bezoeken. Nu worden er in de verschillende Zeeuwse steden al volop activiteiten georganiseerd, maar zijn de afstanden vaak een bezwaar. Er valt straks dus meer te beleven, terwijl dat niet ten koste gaat van de rust in de dorpen.’

Aldo Houterman

Eén van de winnende projectvoorstellen, het IntraprovinciaalTransport-systeem, werd ingebracht door dit team. Daarnaast heeft team 2 de volgende projectvoorstellen ontworpen:

R Jongerenwerving d.m.v. het *Zeeland Promoteam*. Het Zeeland Promoteam richt zich op jongeren van buiten Zeeland, die tijdelijk in Zeeland verblijven voor studie, vakantie of om andere redenen. Het team probeert het imago van Zeeland onder deze groep te verbeteren. Daartoe zet het team zich ervoor in, dat de eerste kennismaking met Zeeland een positieve is. Zeeland wordt neergezet als een provincie met een aantal unieke kenmerken, die haar duidelijk onderscheiden van de Randstad. De elementen natuur, zee, rust, strand en evenementen worden benadrukt. De adressen van de jongeren worden genoteerd, zodat na een eerste kennismaking met het team een follow-up kan plaatsvinden. In de follow-up wordt de doelgroep attent gemaakt op de mogelijkheden om in Zeeland te studeren, wonen en/of werken. Diverse stimuleringsmaatregelen (zoals subsidies voor passende woonruimte) worden opgenomen in de 'boodschap' van het Promoteam. Door dit soort maatregelen kunnen jongeren eenvoudiger aan Zeeland gebonden worden.

R *Brainpull*. Zee, natuur, strand en rust zijn voor velen dé kenmerken van Zeeland. Deze worden uitgedragen door het Zeeland Promoteam. Het promoteam leidt weer tot een brainpull: door (aankomende) studenten te interesseren voor vestiging in Zeeland, wordt kennis naar Zeeland getrokken. Een hoog opgeleide beroepsbevolking is vervolgens weer interessant voor kennisintensieve ondernemingen. Deze zullen, dankzij het verbeterde ondernemingsklimaat, het actieve stimulerings- en voorlichtingsbeleid en de voorhanden arbeidskrachten, Zeeland sneller overwegen als vestigingsplaats.

Team 2

R *Uitgaand integreren*. Ook in Zeeland leven mensen met verschillende culturen grotendeels langs elkaar heen. Dit project doorbreekt die situatie. Uitgaand integreren houdt in, dat uitgaansgelegenheden door heel Zeeland thema-avonden gaan organiseren. Elke avond zet een andere cultuur centraal en laat het publiek daar op verschillende manieren mee kennismaken. Hierbij kan worden gedacht aan het draaien van bepaalde muziek, het 'aankleden' van een ruimte op een bepaalde manier of het verzorgen van lezingen of voorstellingen. Vertegenwoordigers van de cultuur in kwestie zijn beschikbaar voor het beantwoorden van vragen en voor discussie. De terugkerende thema-avonden (waarbij sleur wordt vermeden) zorgen ervoor dat 'kroegtijgers' *en passant* ken-

nis over andere culturen krijgen aangereikt. Dit is de eerste stap op weg naar het accepteren van andere gebruiken. Een positieve ervaring met een andere cultuur is een goede basis voor verdere kennismaking en een harmonieus *samen*leven. Tegelijkertijd wordt het café aantrekkelijker voor groepen die er normaal niet of minder komen. Een grotere mix in het uitgaanspubliek is het gevolg. Meer pluriformiteit in de uitgaanswereld maakt deze sector aantrekkelijker.

3.6.3 Team 3___'*Welkom in culturistisch, dynamisch Zeeland*' is de slogan van het wensbeeld van het team van Wendy Bauer, Steven van den Boomgaard, Leonoor van Dongen, Hans van den Dool, Wilco de Jonge en Bram Zonnevijlle.
In dit wensbeeld is Zeeland rustig, ruim en goed bereikbaar. Iedereen die dat wil, kan er een passende baan vinden. Het is er prettig wonen. De Zeeuwse cultuur en allerlei culturele activiteiten leveren een belangrijke bijdrage aan het leefklimaat. Multiculturaliteit en jongeren zijn aandachtspunten in het aanbod. Een breder cultureel aanbod kan ook het sociale klimaat in Zeeland bevorderen.

Team 3

De werkgelegenheid is in dit wensbeeld sterk ontwikkeld. De zakelijke dienstverlening (schone werkgelegenheid op allerlei niveaus) is een van de grootste sectoren van het Zeeuwse bedrijfsleven geworden. Leefbaarheid wordt hierdoor behouden, en wordt verder bevorderd door de spreiding van leefgebieden, door het behoud van het dorpskarakter en van het uit-

gestrekte polderlandschap en door grootverkeer uit de woonkernen te weren. ‘Groen wonen’ is een van de doelstellingen bij nieuwbouw. Binnen Zeeland zijn de relatieve afstanden verkleind en wordt het vervoersaanbod geoptimaliseerd: passend vervoer is overal voorhanden. Daarnaast wordt het woon-werkverkeer teruggedrongen door het thuiswerken sterk te stimuleren. Ook dit is goed te combineren met de nadruk op zakelijke dienstverlening.

De volgende projectvoorstellen zijn ingediend door team 3:

R De *communicatieboom*. De communicatieboom is een – niet van echt te onderscheiden – nepboom. De boom verbergt een telefoonpaal, die de (mobiele) communicatie binnen Zeeland ondersteunt. De sterke zenders zorgen ervoor dat elk eiland met een zo’n ‘boom’ in zijn telefoon- , internet- en andere datacommunicatieverbindingen kan voorzien. Verbeterde communicatiemogelijkheden kunnen leiden tot beter passende voorzieningen en meer contacten tussen (groepen) Zeeuwen onderling. De bomen zelf dragen bij aan het landschapsgezicht in de provincie.

De stand van team 3, met onder andere de communicatieboom

R Het *festiviteitenterrein*. Een podium met daaromheen een aarden wal. Op de wal staan bomen die geluidshinder tegengaan. De wal en de bomen voorkomen bovendien dat het festiviteitenterrein het landschap verstoort. Het terrein heeft een goede aansluiting op de doorgaande

weg en ruime parkeergelegenheid. Het terrein is bedoeld voor muziek, theater, kunst, toneel, cabaret, et cetera. Speciale aandacht in het programma is er voor het stimuleren van Zeeuwse èn Vlaamse cultuur en voor het toeristisch 'uitventen' van het terrein. In de winter wordt het terrein opgespoten en is het een schaatsbaan. Mede door het terrein kan Zeeland (nog) aantrekkelijker worden voor toeristen. Daarnaast is het terrein ook een trekker voor cultureel geïnteresseerde ouderen en voor jonge Zeeuwen, die behoefte hebben aan meer activiteiten in de provincie. Het terrein kan de sociale contacten in de provincie bevorderen. Het festiviteitenterrein is idealiter eigendom van een particulier en wordt gevestigd op enige afstand van woongebieden, zodat eventuele overlast tot een absoluut minimum beperkt blijft, en activiteiten zonder hinder kunnen plaatsvinden.

R *Rondwegen*. Zeeuwse dorpen hebben rondwegen gekregen, die doorgaand verkeer uit de dorpen weren. De verkeersveiligheid binnen de dorpen is daardoor bevorderd, het woonklimaat is verbeterd. Vrachtverkeer kan zich sneller door de provincie bewegen, doordat het niet meer door de dorpen wordt 'opgehouden'.

R *Ondergrondse stations*. Door geheel Zeeland zijn spoorverbindingen aangelegd. Het spoor is op het grootste deel van het traject aangelegd in een één meter diepe geul. Zo wordt geluidsoverlast en landschapsbelasting beperkt, maar kunnen reizigers tijdens hun rit nog altijd van het Zeeuwse landschap genieten. Twee kilometer voor het spoor een stad of dorp aandoet, verdwijnt het echter onder de grond. Ook de stations bevinden zich onder de grond. Aan de stations worden bedrijfsruimtes verbonden. Kokers van die ruimtes naar het oppervlak zorgen voor voldoende daglicht, zodat het er prettig werken is. Deze stations, die samen het *Netwerk Zeeland* vormen, zijn gesitueerd in Haamstede, Zierikzee, Middelburg, Goes, Vlissingen, Tholen, Terneuzen, Breskens en Hulst.

R *Zout water terug in het Veerse Meer*. Deze ingreep maakt van het Veerse Meer weer een authentiek Zeeuws natuurgebied en broedgebied. Natuurlijke gewassen en populaties, die er voor de afsluiting van het meer leefden, kunnen terugkeren. Zout water is doorgaans schoner dan zoet water, wat de groene recreatie kan bevorderen.

R *Kennisontwikkeling in monumentale panden*. De monumenten in Zeeland worden op een manier benut, die hun behoud kan garanderen. Zo kunnen bijvoorbeeld hoger onderwijsinstellingen in dergelijke panden worden gevestigd. Niet alleen de monumenten profiteren van de revenuen die dit binnenbrengt, ook het imago van de onderwijsinstelling verbetert. Typische stads- en dorpsgezichten kunnen dankzij deze herbenutting worden behouden.

3.6.4 Team 4___Het wensbeeld van het team van Siebe Anbeek, Tjirke Blaas, Arjan van den Ende, Wendy Scheurwater en Tiest van Woerkom draagt de titel *Kom uit je schelp. Authentiek leven in het nieuwe Zeeland*. De titel van het wensbeeld laat zien wat de kern ervan is: het bewaren van de Zeeuwse authenticiteit, maar tegelijk streven naar vernieuwing (zonder die eigenheid aan te tasten).
De authenticiteit van Zeeland ligt volgens dit team vooral in het rustige, mooie landschap, de beperkte bevolking en het dorpse karakter van de provincie. Deze sterke kanten vormen echter in bepaalde opzichten ook de zwaktes van Zeeland. De geringe bevolking vertaalt zich nu in weinig of slecht bereikbare voorzieningen, met name voor jongeren. Voorzieningen en bebouwing worden versnipperd, zodat uiteindelijk grote gebieden van Zeeland het oorspronkelijke karakter verliezen.
In dit wensbeeld is die ontwikkeling tot staan gebracht. Dit team wil de karakteristieke eigenschappen van de provincie behouden en tegelijk de noodzakelijke vernieuwingen tot stand brengen. Dat is volgens het team mogelijk door een aantal maatregelen. Ten eerste wordt er expliciete aandacht besteed aan voorzieningen voor jongeren. Ten tweede worden voorzieningen zo ingericht, dat beperkte bevolkingsomvang geen hinderpaal is: mobiele voorzieningen en geconcentreerde, gegroepeerde, grootschalige en goed bereikbare voorzieningen zorgen hiervoor en dragen bij aan een duidelijk functionele indeling van de provincie. En ten slotte worden vernieuwing en behoud met elkaar gecombineerd door duurzaamheid tot een belangrijk speerpunt in de ontwikkeling van Zeeland te maken.

De stand van team 4 op de Markt van Verbeelding

Weloverwogen vernieuwing krijgt in dit wensbeeld alle ruimte. Er is ruimte voor bebouwing, maar binnen grenzen. De steden Vlissingen en Middelburg mogen beperkt uitbreiden en zelfs aan elkaar groeien. Het havengebied bij Vlissingen mag uitbreiden; hier ligt de concentratie van industrie in Zeeland.

Team 4 diende, naast het winnende voorstel *Duurzaam Dineren* de volgende projectvoorstellen in:

R *Het Baken*. Dit is een gezondheidscentrum waar, naast de meer 'medische' behandelingen, ook veel aandacht wordt besteed aan kuren en *wellbeing*. Genieten van de Zeeuwse natuur en de Zeeuwse kusten, en tegelijk ontslakken, opladen en werken aan een gezonde levensstijl: het kan in Het Baken. Het centrum is voor vermoeide Zeeuwen en Randstedelingen een plek om nieuwe energie op te doen en een nieuwe start te maken. Daarnaast is in Het Baken een ruime plaats ingeruimd voor de behoeften van 'echte' hulpbehoevenden. Revalidatie, fysiotherapie en andere therapeutische en medisch noodzakelijke handelingen kunnen er worden verricht. De werkgelegenheid die door Het Baken wordt gegenereerd, komt bij voorkeur ten goede aan dezelfde groep. Het centrum biedt aangepast werk aan. Werving van gehandicapten is een speerpunt in het HR-beleid van Het Baken.
Het Baken ligt op Noord-Walcheren, aan de kust, in een rustig natuurgebied. Uiteraard is bij Het Baken ook een restaurant gevestigd, zodat wandelaars en andere natuurvorsers eveneens van de voorzieningen en sfeer van Het Baken kunnen genieten.

R *De Kroes*. Deze naam is gegeven aan een transferium-plus-plus, dat verschillende functies in zich verenigt. Het hart van De Kroes wordt gevormd door een parkeerplaats. Hier omheen zijn een bus- en taxistandplaats, horeca, een servicepunt (VVV en OV-informatie), een restaurant en een startstation voor alternatief transport gevestigd. Bovendien is er een festivalterrein en disco naast De Kroes te vinden. Door deze voorzieningen hier te vestigen, wordt de overlast voor bewoonde gebieden en natuurgebieden zo veel mogelijk beperkt. Aan de andere kant van De Kroes is een verbinding naar natuurgebied. Wie wil wandelen, kan zijn auto ook op De Kroes kwijt. Wie zich anders wil voortbewegen, kan een fiets of huifkar huren op het terrein. Tenslotte is in een hoek van het terrein nog een café annex motel, met parkeerplaats voor trucks, gevestigd. Door deze functies te combineren, wordt in andere gebieden veel overlast bespaard en wordt de natuurbelasting beperkt. Tegelijk is met De Kroes een aantrekkelijk voorzieningenniveau gerealiseerd. De Kroes is gesitueerd op Zuid-Beveland, enkele kilometers van het Veerse Meer en Wolphaartsdijk en ligt daardoor tussen de knooppunten Goes en Middelburg.

Team 4

R De *Popmobiel*. Dit rijdende poppodium rijdt van dorp naar dorp. Het voorziet zo in de behoefte aan meer (culturele) voorzieningen voor jongeren, zonder een duur en niet rendabel 'vast' podium te hoeven bouwen. De Popmobiel komt tegemoet aan de nu nog tegenstrijdige behoeften van Zeeuwse jongeren: enerzijds wonen in een rustig, in sociaal opzicht sterk gemeenschapsgericht dorp, anderzijds bij tijd en wijle in de eigen buurt kunnen genieten van voorzieningen van hoog niveau.

3.6.5 Team 5___*Balans kwijt? Vind Zeeland!* Deze slogan heeft het team van Walter Bil, Annemieke Dekker, Brigitte de Jonge, Maartje van der Plas en Ferry Wijnstra verbonden aan zijn wensbeeld.
In dit wensbeeld is in het Zeeuwse landschap balans bereikt. Bebouwing en groen houden elkaar in evenwicht. Voorzieningen zijn geconcentreerd, groen blijft behouden. Waar mogelijk worden landschapsbelastende activiteiten (bijvoorbeeld de industrie, maar zelfs de haven is denkbaar!) ondergronds gesitueerd.

Het Zeeland van de toekomst heeft het huidige dorpse karakter behouden. Dit is bereikt door zowel een gericht huisvestingsbeleid als een uitgekiend werkgelegenheidsbeleid te voeren. Nieuwbouw en vervangingsbouw in de dorpen richten zich op het aantrekken en behouden van jonge(re) bewoners.

Team 5

Dankzij deze maatregelen is de bevolkingsopbouw in de dorpen mooi in balans gebleven.
Ook het toerisme heeft een balans bereikt. Verdere verspreiding van 'witte schimmel' (witte vakantiehuisjes) is tegengegaan.
Daarnaast zijn vernieuwende initiatieven genomen, die de werkgelegenheid in Zeeland in nieuwe richtingen hebben gestuwd. Nieuwe manieren van bouwen (bijvoorbeeld op het water) en innovatieve concepten (bijvoorbeeld in het watermanagement) hebben Zeeland op de kaart gezet. Op alle niveaus is werkgelegenheid te vinden. Het innovatieve karakter van het Zeeuwse bedrijfsleven trekt veel jongeren naar de provincie.

Dit team presenteerde de volgende projectvoorstellen:

R *Behoud het dorp*! Rondwegen om de dorpen heen ontlasten de dorpskernen van verkeer. Deze rondwegen vormen bovendien een duidelijk zichtbare grens waarbuiten niet gebouwd kan worden. Zo wordt de geleidelijke groei van de dorpen beperkt, hetgeen meehelpt aan het behoud van het dorpskarakter. De dorpen krijgen starterswoningen voor jongeren en buitenlandse studenten, om vergrijzing tegen te gaan en de sociale samenhang te behouden (doordat de 'echte' dorpers er kunnen blijven wonen). Meer faciliteiten worden in de dorpen zelf gevestigd, zodat het weer echte kernen met een dorpsfunctie worden. Doordat deze faciliteiten in één gebouw worden ondergebracht, blijven de kosten ervan beperkt en worden de voorzieningen optimaal benut.

R *Ponton Veerse Meer*. Dit drijvende ponton is een van de voorbeelden van de vernieuwing in het Zeeuwse bouwen. Het ponton drijft in het Veerse Meer, en bevindt zich daarom op een centrale positie in Zeeland. Op het ponton is aan water en watersport gerelateerde bedrijvigheid gevestigd. Het ponton is een trekpleister voor zowel watersporters als dagjesmensen en winkelaars. Ook 's avonds is er genoeg te doen. Restaurants en uitgaansgelegenheden bevinden zich op het ponton en er tegenover, aan het vasteland in bijvoorbeeld Veere. Het ponton 'bedruipt' op die manier niet alleen zichzelf, maar zorgt ook voor extra aanloop en werkgelegenheid in de omringende dorpen en steden. Het ponton is verplaatsbaar. Mocht het op een gegeven moment niet meer rendabel zijn op deze lokatie, dan kan het naar elders worden versleept.

R *Wonen in de waterwering*. Zeeland en waterwering zijn van oudsher met elkaar verbonden. Het huidige landschap wordt gekenmerkt door dijken, maar als het aan dit team ligt, komt daar snel verandering in. De behoefte aan nieuwbouw en aan veilig wonen beneden de zeespiegel worden in dit project gecombineerd op een nergens ter wereld vertoonde wijze, namelijk in een waterwering waarin je kunt wonen! Enerzijds kan zo in de behoefte aan nieuwbouw worden voorzien, zonder het landschap daadwerkelijk te belasten. Anderzijds is wonen in de waterwering een buitenkans: een beter uitzicht vind je nergens. Voorzieningen als een slagerij, bakker, postkantoor, drogist, kapper, minimarkt en fietsenmaker worden eveneens in de waterwering gevestigd, zodat de soms wat afgelegen ligging van de woningen geen bezwaar is. Bovendien versterken zulke voorzieningen de sociale samenhang in het gebouw. Met de waterwering versterkt Zeeland de wereldwijde associatie van de provincie met waterwerken. Het is niet bij de Deltawerken gebleven: Zeeland is verder gegaan. De ervaringen die zijn opgedaan tijdens de bouw van de woningen, kunnen wereldwijd worden geëxporteerd.

R De *ondergrondse haven*. In het wensbeeld van dit team staan evenwicht tussen natuur en bebouwing, voldoende en passende werkgelegenheid en een goede, maar niet alomtegenwoordige infrastructuur centraal. Deze uitgangspunten leiden tot het projectvoorstel *Ondergrondse haven*. Een haven draagt direct en indirect bij aan de werkgelegenheid in Zeeland, is een essentieel onderdeel van de infrastructuur van Nederland en gaat op die manier isolatie van Zeeland tegen. Een ondergrondse haven is bovendien een minder grote aanslag op de omringende natuur. Het landschapsgezicht blijft behouden. Sterker nog: het milieu wordt een handje geholpen. Dit team voorziet de toepassing van nieuwe technologie, waarmee de ondergronds (in de haven) geproduceerde CO_2 naar boven wordt getransporteerd en daar door aangeplante bomen wordt omgezet in zuurstof.

De aanleg van een ondergrondse haven vergt speciale vaardigheden en kennis, waarmee Zeeland ruime ervaring kan opdoen. Evenals de kennis en ervaring rond de Deltawerken, kan ook deze worden geëxporteerd en te gelde gemaakt. Ook dit kan weer bijdragen aan de Zeeuwse werkgelegenheid, met name wanneer men betrokkenheid van Zeeuwse onderwijsinstellingen, studenten en werknemers bij de aanleg stimuleert.

De 23-jarige *Walter Bil* is vorig jaar afgestudeerd aan de opleiding Management, Economie en Recht van de HZ. Momenteel is hij daar tijdelijk werkzaam bij de Financieel-Economische Dienst. Een vriend attendeerde hem op het project 3DZ. Walter vindt deelname goed voor zijn persoonlijke ontwikkeling en vindt het belangrijk om over de toekomst na te denken. Hij kijkt terug op een geslaagd project, heeft leuke contacten met andere deelnemers opgedaan en heeft zijn horizon duidelijk verbreed.
Het team van Walter heeft speciale aandacht besteed aan de huisvestingsproblematiek in Zeeland. 'Als je het hebt over stedelijke ontwikkelingen, dan word je al snel geconfronteerd met huisvestingsproblematiek', aldus Walter. 'En in Zeeland is waterproblematiek ook nog altijd actueel. Voor deze twee problemen hebben wij een originele oplossing bedacht. Als een soort van moderne waterwering stellen wij ons voor om op de Zeeuwse stranden flatgebouwen neer te zetten. Zo creëer je een concentratie van mensen op één plek, die goedkoop kunnen wonen en bescherm je tegelijkertijd het achterland tegen overstromingen.'
Ondanks het feit dat dit project niet tot de winnende behoort, getuigt het wel van creativiteit en betrokkenheid en was het de persoonlijke favoriet van sommige bezoekers van de Markt.

3.6.6 Team 6___Het winnende wensbeeld, Traditioneel Zeetopia, kwam van het team van Bart Akkermans, Akbar Mirzada, Sandra Roovers, Kim van Sabben en Tom Schuijt. Dit team stelde daarnaast de volgende projecten voor:

R *Cultuurmarkt*. Het team signaleert een verlies van authentieke identiteit en culturele verarming. Ook in Zeeland. Er wordt minder gelezen, er is steeds minder variatie in bijvoorbeeld muziek en er zijn steeds minder originele programma's op televisie. Met de Cultuurmarkt wil het team dit proces richting eenvormigheid tegengaan.
In het project wordt cultuur benaderd als een product; iets wat je kunt kopen en verkopen. Cultuur moet, ook in Zeeland, 'gemarket' worden. Als er geld verdiend kan worden met grote supermarkten, waarom dan niet met cultuurmarkten?

Team 6

Deze 'markt' is in feite een multifunctioneel gebouw waarin toneel- en muziekpodia, (politieke) cafés, opnamestudio's, kroegen en aan cultuur gerelateerde bedrijven als platenzaken en boekenwinkels gecentreerd zijn. Zelfs voor religieuze voorzieningen is plaats. Er is extra aandacht voor activiteiten voor de jongere jeugd (8-16 jaar).
Het geheel wordt gefinancierd uit particuliere exploitatie. Doordat de verschillende ondernemers zich vestigen in één gebouw, kunnen zij profiteren van elkaars klantengroepen. Waar nodig kunnen subsidies in aanvulling voorzien.
Conservering van de cultuurhistorische waarden van Zeeland gebeurt daarnaast ook nog door het oprichten van meer *musea*. Een groter aantal musea betekent ook meer werkgelegenheid voor afgestudeerden aan kunst- en cultuurgerichte opleidingen, net als de cultuurmarkt.

R *The Pit*. Naast het idee voor een cultuurmarkt heeft dit team ook het concept voor 'The Pit' ontwikkeld. Dit is een ondergronds gesitueerd uitgaanscentrum, waarin onder andere een bioscoop, een pool/biljart-centrum, cafetaria en andere 'jongerenuitgaansgelegenheden' zijn gevestigd. The Pit is een van de vele zaken die het team heeft uitgedacht om de provincie aantrekkelijker te maken voor jongeren. Vanzelfsprekend is The Pit uitstekend bereikbaar met het openbaar vervoer, waaronder de metro (zie hieronder).

R *Metro*. Alle projecten die bij het wensbeeld Traditioneel Zeetopia zijn bedacht, moeten natuurlijk wel bereikbaar zijn. Bij voorkeur wordt hier-

toe een metro aangelegd, die in eerste instantie Vlissingen, Middelburg, Goes en Terneuzen met elkaar zal verbinden. De mogelijkheid om later andere plaatsen met dit metronet te verbinden, blijft open staan. Zelfs een directe verbinding met het randstedelijke metronet (Rotterdam – Spijkenisse) of met de OV-verbindingen in en rond Antwerpen en Breda behoren tot de mogelijkheden. Hierdoor wordt Zeeland onderdeel van een grotere regio. Uiteraard zal de metro goed aansluiten bij ander openbaar vervoer binnen Zeeland. Binnen het Zeeuwse metronet worden avond- en nachtverbindingen voor 'stappers' ingesteld. Waar vervoer is, wordt immers meer gebruik gemaakt van voorzieningen. Meer en gemakkelijk bereikbare culturele voorzieningen kunnen het vestigen van jongeren in Zeeland bevorderen (of uitstroom voorkomen). Een ondergrondse metro tast het landschap niet aan.

R *EHBO (Eerste Hulp Bij Ondernemen)*. Traditioneel Zeetopia is een provincie waar met name zakelijke dienstverlening en ander 'kenniswerk' wordt gestimuleerd. Dit soort bedrijvigheid belast het milieu en het aanzicht van de omgeving aanzienlijk minder dan industriële bedrijvigheid. Bovendien stijgen de kansen voor hoger opgeleiden op de Zeeuwse arbeidsmarkt, wanneer er in de omgeving meer organisaties voor zakelijke dienstverlening gevestigd zijn. De opbouw van de beroepsbevolking kan hierdoor meer in balans raken.
Het EHBO-project verbetert het klimaat om een eigen onderneming te starten. Het papierwerk dat ondernemen met zich meebrengt, wordt in dit project vereenvoudigd. Startende ondernemers krijgen hulp bij bijvoorbeeld het aanvragen van vergunningen. Dit verbeterde ondernemingsklimaat is een andere reden voor (overigens niet alleen) hoger opgeleiden om zich permanent aan Zeeland te binden. Zij blijven er wonen en blijven er dus ook, niet onbelangrijk, belasting betalen. Ondernemers gaan daarnaast een belangrijke rol spelen binnen de 'kenniscultuur' in Zeeland. Ondernemingen bieden stageplaatsen en carrièrekansen aan hoger opgeleiden. In het bijzonder hoopt het team dat het EHBO-project leidt tot de vestiging van meer horeca in Zeeland, zodat het leefklimaat voor jonge mensen in Zeeland eveneens wordt verbeterd.
Met het EHBO-project probeert dit team ook het *maatschappelijk verantwoord ondernemen* in Zeeland te stimuleren. Ondernemingen die vervuilen, dienen ook financieel bij te dragen aan een schonere omgeving. Met name de zware industrie zal een substantiële bijdrage moeten leveren aan een leefbaar Zeeland. Zonder bijdrage geen vergunning. Daarnaast wordt onder maatschappelijk verantwoord ondernemen ook het stimuleren van (kleinschalige) bedrijvigheid in dorpen verstaan. Verder wil het team met EHBO proberen ondernemers aan gemotiveerd

personeel te helpen en werken bij Zeeuwse ondernemingen aantrekkelijk te maken voor jongeren. Binnen dit project wordt aangehaakt bij de constatering dat jonge werknemers erg gevoelig zijn voor sfeer. Dit aspect blijft in veel bedrijven echter onderbelicht. Door bedrijven waar een leuke sfeer heerst, sfeerseminars te laten verzorgen bij andere bedrijven, leren de laatste hoe zij een aantrekkelijke werkomgeving kunnen creëren. Idealiter wordt een goede sfeer zo een kenmerk van veel bedrijven in Zeeland, en kunnen Zeeuwse bedrijven zich op dit aspect profileren.

R *Kennisnetwerk*. Dit netwerk bestaat uit zowel ondernemingen als onderwijsinstellingen, verspreid over Zeeland. In Traditioneel Zeetopia worden verschillende onderwijsniveaus, waaronder academisch, aangeboden binnen Zeeland. De Zeeuwse onderwijsinstellingen zijn verspreid over de provincie (en dus niet alleen in Middelburg/Vlissingen geconcentreerd), zodat het kleinschalige karakter van Zeeland ook gereflecteerd wordt in de sfeer op de onderwijsinstellingen. Met andere woorden: deze typisch Zeeuwse onderwijsinstellingen bieden de voordelen van Zeeland aan jonge mensen die daarvan willen blijven genieten of hiermee willen kennismaken. Binding met Zeeland behouden of creëren gaat op deze wijze, via de sfeer op de instellingen, min of meer vanzelf. Om die binding verder te versterken, is het van belang dat er adequate huisvesting is voor studenten en andere jongeren (zie onder 'jongbouw') en dat er aantrekkelijk werk te vinden is (zie 'EHBO').

R *Jongbouw*. Met deze term worden betaalbare woningen en voorzieningen, gericht op jongeren en/of studenten bedoeld. Deze woningen zijn goedkoop, niet te groot, en gericht op sociaal contact. De woningen worden 'kaal' opgeleverd. De afwerking is aan de bewoners zelf. Zo blijven de kosten voor woningcorporaties èn bewoners beheersbaar en kan elke bewoner de woning geheel naar eigen wens verder inrichten. Om de woningvoorraad voor jongeren toegankelijk te houden, mogen dorpen uitbreiden, mits het aanzicht geen geweld wordt aangedaan. Dat wordt bereikt door de authentieke stijl van de dorpen ook in de nieuwbouw te laten weerspiegelen.

3.6.7 Team 7___Het team van Roel Bazelier, Maurice den Dulk, Daniel Krijger, Gisèle Kwekkeboom, Tomas Minken en Mireille Pijpers presenteerde het wensbeeld *Zeeland. De toekomst in balans*. In dit wensbeeld speelt (wederom) de balans tussen 'wat is' en 'wat komt' een grote rol. Natuur is belangrijk, maar mag niet ten koste van alles gaan. Een duidelijke selectie van gebieden die de moeite waard zijn om te behouden en heldere functiescheidingen zijn de uitgangspunten voor verdere plannen. Binnen die kaders is er bijvoorbeeld ruimte voor de steden om uit te breiden.

De ‘streekeigen’ kenmerken van Zeeland spelen in dit wensbeeld een grote rol. Authentiek en ‘streeks’ is in, en dit wensbeeld maakt het beste van de mogelijkheden die de Zeeuwse streekproducten en landschappen hebben. Zeeland en ‘het Zeeuwse’ worden binnen dit wensbeeld op een professionele manier vertaald in producten en diensten, en in een ‘merk’. Het merk Zeeland komt terug in allerlei activiteiten en ontwikkelingen: in nieuwe bedrijvigheid (voortborduren op het merk Zeeland), in bouwprojecten (authentiek Zeeuwse stijl), in de wijze waarop Zeeland zich profileert naar buiten toe (bijzonder) en in de wijze waarop in Zeeland zaken worden georganiseerd (kleinschalig).
Ook in dit wensbeeld is dus de combinatie tussen traditie en vernieuwing van belang. De projecten bij het wensbeeld wortelen in de Zeeuwse traditie en gebruiken die nadrukkelijk als inspiratiebron en uitgangspunt. Vernieuwing die haar roots heeft in de traditie, is volgens dit team een langer leven beschoren dan vernieuwing ‘zonder meer’.

Team 7

Daarnaast stelde dit team de volgende projectvoorstellen op:

R *Rondwegen* om dorpen heen. In een straal van minimaal 2 kilometer van de dorpskernen worden rondwegen aangelegd om het verkeer in het dorp te verminderen. Doorgaand verkeer gaat niet langer door de dorpen heen, hetgeen de rust en veiligheid in het dorp bevordert. Het dorpse karakter van Zeeland kan zo bewaard blijven.

R *Recreatie Dome*. Deze Dome is een grote transparante koepel, waarbinnen een tropische sfeer heerst. Eronder is een parkeergarage gevestigd. De Dome is voorzien op de zuidwestpunt van Noord-Beveland, enkele kilometers ten zuiden van Kamperland. Rond de Dome worden natuurgebieden in stand gehouden of aangewezen.
Zeeuwen en anderen kunnen zich in de Dome op veel manieren vermaken. Allerlei sporten en spelen kunnen in de Dome worden beoefend. Daarnaast wordt er (passiever) entertainment aangeboden en zijn er winkels. Promotie van streekproducten krijgt grote aandacht in de Dome.
De Dome draagt op verschillende manieren bij aan het bereiken van balans in Zeeland. Het biedt (schone) werkgelegenheid op allerlei terreinen. Daarnaast trekt de Dome jongeren aan, hetgeen het huidige gebrek aan jongerenvoorzieningen in Zeeland kan verhelpen. De sociale functie van de Dome draagt bij aan de nieuwe invulling van het imago van Zeeland (zie ook onder 'Dynamisch Zeeland').
Vervoer van en naar de Dome gebeurt ook op een vernieuwende manier. Vanuit diverse knooppunten in Zeeland wordt een gratis pendeldienst naar de Dome aangeboden. In de toekomst wordt deze functie overgenomen door de hypermoderne en schone *Recreatie Tube*, een soort transparante cilinder waarin reizigers comfortabel worden vervoerd en tegelijk van het Zeeuwse landschap kunnen genieten.

R *Functionele natuur*. De natuur heeft een functie in het geheel van Zeeland: natuur naast dorpen voor de ontspanning, rond publiektrekkende voorzieningen om overlast te voorkomen, tussen industrie en woongebieden om overloop tussen deze 'sferen' te voorkomen. Natuurgebieden zijn zo een integraal onderdeel van de 'invulling' van Zeeland.

R *Zeeland integreert*. Verschillende integratieprojecten gaan samen onder deze vlag.

R *Grote groene steden*. In dit wensbeeld zijn Middelburg, Zierikzee, Breskens, Vlissingen, Goes, Hulst, Terneuzen en Oostburg aangewezen als groeikern. Deze plaatsen mogen, al dan niet grootschalig, uitbreiden. Op deze wijze wordt tegemoetgekomen aan de behoefte aan woonruimte onder (jonge) Zeeuwen en wordt gewerkt aan een evenwichtige bevolkingsopbouw.

R *Sociaal wonen*. Sociaal wonen doet men volgens dit wensbeeld in een compact, hoog gebouw met in het midden een groene binnenplaats. Deze binnenplaats bevordert het sociale contact tussen de bewoners. Het gebouw zelf bestaat grotendeels uit woningen voor starters op de woningmarkt, een groep die het in Zeeland bijzonder moeilijk heeft door beperkte bouwmogelijkheden en stijgende woningprijzen. Een

deel van de woningen is bovendien geschikt voor studentenbewoning. In het project is tevens een heringerichte boerderijschuur opgenomen. Deze onderstreept het Zeeuwse karakter van het complex en bevordert eveneens het sociale contact tussen de bewoners. Alle voorzieningen in het gebouw werken, uit oogpunt van duurzaamheid, op groene stroom.

R *Zorgindustrie / kuuroorden*. Op het rustige eiland Schouwen-Duiveland worden twee kuuroorden gesitueerd. In deze rustige omgeving kunnen Zeeuwen (en gestresste Randstedelingen) genieten van de Zeeuwse rust, de Zeeuwse natuur en de specifiek Zeeuwse schoonheids- en welzijnsproducten. Het kuuroord werkt namelijk met een compleet Zeeuwse cosmeticalijn, waarbij gebruik wordt gemaakt van Zeeuwse grondstoffen. Deze bedrijfstak (producten en dienstverlening op basis van Zeeuwse grondstoffen) kan uitgroeien tot complete, hoogwaardige Zeeuwse zorgindustrie. Deze zorgt voor profilering van Zeeland binnen Nederland en België en biedt bovendien werkgelegenheid voor mensen van verschillende opleidingen en opleidingsniveaus.

R *Dynamisch Zeeland*. Onder deze noemer worden de verschillende nieuwe voorzieningen en kenmerken van Zeeland geschaard. 'Dynamisch Zeeland' is het nieuwe imago van Zeeland, waarin plaats is voor jong en oud, voor allerlei soorten werkgelegenheid en voorzieningen, zonder dat de Zeeuwse cultuur ondergesneeuwd raakt. De typisch Zeeuwse dingen zijn niet langer ouderwets of statisch, maar zijn kern van het nieuwe, dynamische imago van Zeeland.

3.6.8 Team 8___Het wensbeeld van het team van Ewout Blom, Roel Janse, Mark de Jonge, Mieke Maartense, Arnaud Mesuere en Berte Simons draagt de titel *Zeeland. Ruimte voor morgen*.
In dit wensbeeld is het in Zeeland goed toeven voor iedereen. Natuurbeheer en -ontwikkeling zijn speerpunten, maar dicteren niet alles. Er blijft ruimte voor nieuwe ontwikkelingen, waaronder zaken die de werkgelegenheid in Zeeland kunnen bevorderen. Werkgelegenheid op alle niveaus, voor iedereen, is het doel. Daarnaast is er ruimte voor nieuwe infrastructuur, die de aansluitingen in Zeeland kan verbeteren. Voorwaarde daarbij is wel, dat de dorpen rustig blijven. Bij alle vernieuwing is de Zeeuwse identiteit centraal blijven staan. Met name in cultuuruitingen en evenementen die worden georganiseerd, komt het 'Zeeuwse element' duidelijk naar voren.
Aangezien Zeeland de provincie wil zijn waarin iedereen zijn eigen plaats kan vinden, zal de zorg er een centrale plaats innemen. Zeeland profileert zich op zorggebied. Zowel de kwaliteit als de kwantiteit van zorgvoorzieningen in Zeeland zijn in dit wensbeeld onovertroffen. De vernieuwende zorgconcepten die in Zeeland worden uitgedacht, gaan de hele wereld over. Zorgvoorzieningen, aangepaste woningbouw en een open oog voor de behoeften van bijvoorbeeld gehandicapten zijn belangrijke elementen in alle vernieuwingen binnen de Zeeuwse provincie.

De volgende projectvoorstellen werden, naast het winnende project De Kameleon, ingebracht door team 8:

R *Aquapraktijken*. Met dit project wordt een aantal problemen rond waterhuishouding enerzijds en huisartsen anderzijds opgelost. Dit wordt bereikt door een pakket maatregelen, die met elkaar verbonden zijn. Ten eerste is de bereikbaarheid van huisartsen in sommige dunbevolkte delen van Zeeland een probleem. Doordat de Zeeuwse infrastructuur (weinig doorgaande en N-wegen, veel secundaire wegen die de rust in de dorpen verstoren) te wensen overlaat, is de reistijd van huisartsen naar hun patiënten te groot. Ten tweede is er in Zeeland slechts een geringe aanwas van nieuwe en vooral jonge huisartsen.
Het project 'Aquapraktijken' wil extra N-wegen aanleggen om de bereikbaarheid van dorpen te vergroten en de responssnelheid van huisartsen te verhogen. Deze N-wegen sluiten aan op rondwegen rond de dorpen, zodat de dorpskernen verschoond blijven van doorgaand verkeer. De verkeersveiligheid binnen de dorpen wordt hierdoor verbeterd.

Team 8

Daarnaast worden binnen het project geconcentreerde praktijken opgericht, waarin meerdere huisartsen participeren. Deze praktijken zijn dus altijd bemand en kunnen optimaal worden benut. Door de concentratie van voorzieningen worden andere gebieden rustiger. Deze gebieden worden heringericht tot natuurgebied en/of opvanggebieden voor water.

Dit zorgt ervoor dat het toenemende probleem met de waterhuishouding in Zeeland deels tegemoet kan worden gekomen.
De aanwas van nieuwe huisartsen wordt onder andere bevorderd door vestiging in Zeeland op verschillende manieren te belonen. Daarbij kan worden gedacht aan rechtstreekse impulsen, maar ook aan het extra aantrekkelijk maken van Zeeland als vestigingsplaats. Mede doordat aandacht wordt besteed aan het waterbeheer en de groene ruimte, wordt wonen in deze mooie, rustige omgeving een bonus op zichzelf!

R *Groene haven*. In plaats van een grootschalig, zwaar geïndustrialiseerd havengebied kiest dit team voor kleinschalige, gespreid aangelegde havens, waarnaar ondergrondse verbindingen lopen. Dit betekent, dat de voorziene uitbreidingen van de haven in Vlissingen gewoon kunnen doorgaan, zij het niet in Vlissingen. Door spreiding van de havengebieden wordt de groene ruimte ontzien en wordt zelfs nieuwe groene ruimte gecreëerd. Tussen de verschillende havengebieden zijn namelijk groengebieden voorzien. Doordat de verbindingen naar het gebied ondergronds zijn aangelegd, blijft boven de grond ruimte bestaan. De milieubelasting blijft zo gering mogelijk, terwijl de havengebieden wel de nodige werkgelegenheid en economische activiteit bieden.

R *Metro Zeeland*. Een Noord-Zuid metroverbinding (Rotterdam – Zierikzee – Goes – Terneuzen – Antwerpen) verbetert de verbindingen binnen Zeeland en tussen Zeeland en de omringende gebieden. Waar mogelijk wordt dit net ondergronds aangelegd, zodat de belasting van milieu en ruimte bovengronds minimaal blijft.

R *Universiteit Zeeland*. Naast de Hogeschool Zeeland wordt een universiteit opgericht. Beide onderwijsinstellingen worden gevestigd op hetzelfde terrein.[1)] De UZ stimuleert het onderzoek in Zeeland, waarbij de nadruk ligt op onderzoeksgebieden met een duidelijk 'Zeeuws' karakter en gebieden waarin de HZ al een goede reputatie heeft opgebouwd. Watermanagement zal het eerste vakgebied zijn waarop de UZ zich zal gaan profileren. De aanwezigheid van een universiteit staat tevens garant voor meer werkgelegenheid voor academisch opgeleiden en gaat deels de uitstroom van deze groep uit de provincie tegen. Bij de universiteit is ook een hoogwaardig researchcentrum gevestigd, waar specialistisch onderzoek op het gebied van watermanagement plaatsvindt. Bij intensief contact met het Zeeuwse bedrijfsleven nemen ook de arbeidsmarktmogelijkheden voor de studenten toe. Ook op deze wijze kan de uitstroom van hoger en academisch opgeleiden uit Zeeland worden tegengegaan.

R *Ecoboer/Gezicht van Zeeland*. Team 8 wil bepaalde weilanden en akkerbouwgronden omvormen tot natuurgebieden. Hiervoor is het project 'Ecoboer' ontwikkeld. De ecoboer beheert en verzorgt 'zijn' stuk natuur.

Daarbij krijgt het behoud van het typisch Zeeuwse landschap prioriteit. In de huidige situatie dreigt dat Zeeuwse landschap te verdwijnen door het teruglopen van agrarische activiteiten.
Daarnaast blijft de ecoboer natuurlijk ook boer. De landbouw die de ecoboer bedrijft (op een ander deel van zijn land) is gericht op het produceren van streekproducten. Doordat het typisch Zeeuwse extra wordt geprofileerd, kan het toerisme gestimuleerd worden. De ecoboer profiteert hiervan. Toeristen vormen een interessante klantengroep voor zijn producten. Ecoboeren kunnen extra inkomsten genereren uit bijvoorbeeld:

- verkoop van streekproducten rechtstreeks aan de klant (bijvoorbeeld in een leegstaande schuur)
- minicampings
- terrassen op mooie plekken

De ecoboer richt zich in zijn activiteiten op verschillende kansrijke marktsegmenten. De toekomst van de boer, alsmede die van het landschap, krijgt zo een meer bestendige basis.

R *Beter, fijnmaziger wegennet*. Door meer wegen aan te leggen, kunnen de relatieve afstanden binnen Zeeland worden verkleind. Deze wegen ontsluiten dorpen, wat een isolement tegengaat. Tegelijk moet de natuur wel in de gaten worden gehouden. Extra belasting daarvan is niet wenselijk. Wellicht worden met het oog hierop veel wegen ondergronds aangelegd.

3.7 Aanpak en resultaten van de werkconferentie

3.7.1 Het middagdeel 'Uitdenken': de uitwerking van wensbeeld en projectvoorstellen__In de werkconferentie – 'Uitdenken' genoemd – is met de jongeren gewerkt aan de verdieping van Traditioneel Zeetopia en de gekozen projectideeën. De uitkomsten zijn 's avonds 'aanbesteed' aan geïnteresseerde partijen uit de Zeeuwse samenleving. Om de gekozen ideeën daadwerkelijk te realiseren, moest nog een slag worden gemaakt. De werkconferentie was bedoeld om van de bestaande concepten snel uitvoerbare projectplannen te maken, om daarna maatschappelijke partijen in Zeeland aan te spreken op hun verantwoordelijkheid. Zij moesten bereidheid tonen om die plannen ook daadwerkelijk in uitvoering te nemen.
Bij deze verdieping zijn de jongeren inhoudelijk en procesmatig ondersteund. Al voor en tijdens de Markt van Verbeelding was commitment van Zeeuwse Statenleden verkregen. Zij hebben tijdens de werkconferentie geprobeerd de rol van de jongeren als initiatiefnemers en opdrachtgevers veilig te stellen. Dit was nodig om te voorkomen dat jongeren in de ontmoeting met volwassen deskundigen en bestuurders ten onder zouden

gaan. De acht aanwezige Statenleden werden verdeeld over de vijf projectgroepen. Tevens was per groep jongeren een facilitator aanwezig, die het werk van de groepen in het middagdeel ondersteunde. In de aanbesteding moest de coalitie van jongeren en Statenleden zonder verdere ondersteuning het werk doen.
Tijdens de informele ontvangst bij de werkconferentie haalden de jongeren herinneringen op en wisselden ervaringen uit. Het officiële programma begon met het vertonen van een videofilm over het atelier. Daarna gingen 27 jongeren aan de slag met het gekozen wensbeeld Traditioneel Zeetopia.

3.7.1.1. Het wensbeeld Traditioneel Zeetopia___Voor de meeste jongeren was het wensbeeld Traditioneel Zeetopia betrekkelijk onbekend, omdat zij immers tijdens het atelier in één van de andere zeven teams zaten.
Team 6 heeft het wensbeeld nog eens plenair gepresenteerd. In de samenstelling van hun 'oude' teams hebben de jongeren vervolgens onderzocht of ze zich konden verenigen met dit wensbeeld en de daaraan ten grondslag liggende kernpunten.
Uiteindelijk zijn twee aanvullingen op het wensbeeld overeengekomen. Allereerst wil de groep Zeetopia aantrekkelijker maken voor zowel jongeren als ouderen. Ook integratie, van culturele minderheden èn mensen met een beperking, is als pijler voor de toekomst aan het wensbeeld toegevoegd.
Hierna bleken de jongeren (overigens met wisselend enthousiasme) zich allemaal in het wensbeeld te kunnen vinden. Ook de bedenkers van de gekozen projectideeën waren van mening dat hun idee bij het aangepaste Traditioneel Zeetopia paste.
Traditioneel Zeetopia was nu het gezamenlijke streefbeeld van het jongerenproject 3DZ geworden. De presentatie hiervan in het avondprogramma kon worden voorbereid.

3.7.1.2 De projectvoorstellen___De uitwerking van de gekozen projectideeën is plenair voorbereid. De woordvoerders van de projectideeën is gevraagd kort het idee toe te lichten. Omdat de jongeren in het atelier in verschillende groepen hadden gewerkt en binnen één groep aan verschillende projectideeën, was dit voor hen vaak de eerste echte kennismaking met het projectvoorstel. Ten behoeve van de werkconferentie was een projectplanformat opgesteld, dat kon helpen bij de uitwerking. Aan de hand van een interview met Jaap Verseput (een akkerbouwer/plattelandsvernieuwer uit Zonnemaire) werd zijn idee voor het Schouwse Picknick Project Plan in een voorbeeldformat verwerkt. Het format bestaat uit vijf vragen; het waarom, wie, wat, waar en wanneer van een project. Ook vragen over financiering zijn in het format opgenomen. Door dit interview is duidelijk geworden hoe men een projectidee op gestructureerde wijze kan aanscherpen.

Projectnaam	
Waarom Wat is het doel van het project? Welke resultaten wil je bereiken? Wat is het vernieuwende in dit project?	
Wie Welke organisaties en personen zijn bij het project betrokken? Wat is de doelgroep? Voor wie is het project van belang? Is er veel/weinig overheidsbemoeienis?	
Wat Wat moet er gedaan worden? Welke activiteiten moeten er worden uitgevoerd? Wat is de aanpak?	
Waar Op welke plek in Zeeland kan het gebeuren? Kan het project ook op andere plaatsen?	
Wanneer Wanneer wordt het project uitgevoerd? Wat is de fasering van het project? Wat kan/moet er morgen al gebeuren? Hoe worden de resultaten bekend gemaakt?	
Financieringsbronnen Wie gaat het project betalen? Om hoeveel geld gaat het?	

In afzonderlijke groepen zijn de jongeren aan de slag gegaan met de uitwerking van de projectideeën. De indeling van de deelnemers in de verschillende groepen is gemaakt aan de hand van de 'oude' teamindeling en van de door de deelnemers opgegeven voorkeur.
De Statenleden hebben onderling afgesproken wie van hen bij welk project zou meewerken. Voorwaarde was wel dat iedere groep minstens één Statenlid zou krijgen. In de verdeling kon de persoonlijke of partijpolitieke belangstelling tot uitdrukking worden gebracht.
De groepen werkten tijdens de conferentie aan de verdieping van het projectidee, bereidden de presentatie bij de aanbesteding voor en verdeelden de taken rond de aanbesteding.

3.7.1.3 Het projectplan De Kameleon___Ewout Blom, Roel Janse, Mieke Maartense, Annemieke Dekker, Hans van den Dool en Kim van Sabben werkten het plan voor De Kameleon verder uit. Verder deden in deze groep de Statenleden George van Heukelom (SGP), Maria le Roy (PvdA) en Leen Harpe (GL) mee. Als facilitator trad Jouke Heringa (HZ) op.
De groep bleek het snel eens over de projectonderdelen onderwijs en waterexpertisecentrum. De groep nam zich voor de huisvesting van gehandicapten op de campus tot inzet van de aanbesteding te maken. Door de combinatie van onderwijs en research kon op grote steun van de aanwezige HZ-medewerkers worden gerekend. De HZ wil zich profileren als kennisinstituut en haar naam op watergebied versterken.
De lijst met aanmeldingen voor de aanbesteding werd gebruikt om vragen en onderwerpen per genodigde te formuleren. De rolverdeling tijdens de rest van het programma werd vastgelegd.

Het projectplan op de pagina hiernaast is opgehangen naast het affiche van De Kameleon in de ontvangstruimte. Omdat verdere toelichting daar en op dat moment niet werd gegeven, had dit vooral ten doel de nieuwsgierigheid van de gasten te prikkelen.

3.7.2 Het projectplan Duurzaam Dineren___De uitwerking van het idee Duurzaam Dineren is door een kleinere groep voorbereid. Siebe Anbeek en Tjirke Blaas komen uit het team dat het idee op de Markt had gebracht en Gisèle Kwekkenboom wilde het idee graag verder uitwerken. Als Statenleden werkten in deze groep Annemiek Koppejan-Elsen (CDA) en Joop van de Merbel (CDA) mee. Als facilitator was Ilse Sul-Kuypers (Hogeschool Zeeland) actief. Ook Hans Hillebrand (InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster) heeft in deze groep meegedraaid.
De groep heeft zich bij de verdieping allereerst beziggehouden met het concept achter het idee. Vooral de relatie van onderwijs en onderzoek met duurzame productie en commerciële afzet is besproken. De groep was het erover eens dat een hoogwaardige hotelschool een grote bijdrage kan

Het projectplan van De Kameleon ziet er als volgt uit:

Projectnaam	De Kameleon
Waarom Wat is het doel van het project? Welke resultaten wil je bereiken? Wat is het vernieuwende in dit project?	Geïntegreerd studeren, wonen en onderzoeken. Gelijke kansen voor allen die willen leren. Toegankelijkheid.
Wie Welke organisaties en personen zijn bij het project betrokken? Wat is de doelgroep? Voor wie is het project van belang? Is er veel/weinig overheidsbemoeienis?	HZ, ROC, gemeente, Provincie, woningbouwvereniging/bedrijfsleven, gehandicaptenorganisaties. Studenten. Voor studenten die elders wegens handicap worden uitgesloten. Veel, het is verantwoordelijkheid voor de gehele samenleving.
Wat Wat moet er gedaan worden? Welke activiteiten moeten er worden uitgevoerd? Wat is de aanpak?	Visualiseren van het idee door 3D-presentatie. Programma van Eisen opstellen. Prijsvraag voor studenten / architecten.
Waar Op welke plek in Zeeland kan het gebeuren? Kan het project ook op andere plaatsen?	We richten ons nu op de Hogeschool Zeeland en het ROC. Ja, bij iedere school/universiteit.
Wanneer Wanneer wordt het project uitgevoerd? Wat is de fasering van het project? Wat kan/moet er morgen al gebeuren? Hoe worden de resultaten bekend gemaakt?	Eerste steen januari 2005. Voorlopig ontwerp 2004. Definitief ontwerp en bouw vanaf 2005. Vergadering van de aannemerscombinatie. In het blad Kameleon.
Financieringsbronnen Wie gaat het project betalen? Om hoeveel geld gaat het?	Overheid en bedrijfsleven.

leveren aan de kwaliteit van de keten van duurzame productie en aan de werkgelegenheid. Het benadrukken van de Zeeuwse identiteit kan volgens de groep bijdragen aan het succes van het project. Ten behoeve van de aanbesteding werd de cyclus onderwijs – productie – afzet ook visueel zichtbaar gemaakt.
Ook hier zijn de overige taken verdeeld en is het format ingevuld en opgehangen in de ontvangstruimte.

Projectnaam	Duurzaam Dineren
Waarom	
Wat is het doel van het project?	Het op duurzame wijze economisch aanwenden van de eigenheid van Zeeland.
Welke resultaten wil je bereiken?	Hogere Hotelschool, duurzame landbouw, bewustwording van duurzaamheid en de eigenheid van Zeeland, grotere vraag naar regionale producten en cultuuruitingen, ontwikkeling van een unieke Zeeuwse eetcultuur, milieuvriendelijke bedrijfsvoering.
Wat is het vernieuwende in dit project?	Het economisch rendabel maken van duurzaamheid en de eigenheid van Zeeland.
Wie	
Welke organisaties en personen zijn bij het project betrokken?	Vertegenwoordigers van onderwijs, afzet, productie en overheid, natuur en milieuorganisaties.
Wat is de doelgroep?	Zeeuwen en toeristen.
Voor wie is het project van belang?	Producenten en consumenten.
Is er veel/weinig overheidsbemoeienis?	In eerste instantie wel, daarna nauwelijks.
Wat	
Wat moet er gedaan worden?	Het opzetten van opleiding(en) en voorlichting ten aanzien van cultuur, streekproducten, en duurzaamheid.
Welke activiteiten moeten er worden uitgevoerd?	‘Proef’ projecten.
Wat is de aanpak?	Door het opzetten van opleidingen en voorlichting een keten op gang brengen.
Waar	
Op welke plek in Zeeland kan het gebeuren?	In heel Zeeland.
Kan het project ook op andere plaatsen?	Ja, mits in Zeeland.

3.7.3 Het projectvoorstel Intraprovinciaal Transportsysteem__Het projectidee ITS trok de grootste groep jongeren. Bart Akkermans, Marco Glerum, Aldo Houterman, Roy Jacobusse en Sylvester Snijders zaten ook in het team dat dit idee op de Markt had gebracht. Daarbij hebben zich Wilco de Jonge, Laura Koops, Walter Bil en Arjan van de Ende aangesloten. Het Statenlid Dik Visser (CU) was de coalitiepartner van deze groep. Fred Lindenberg (Provincie Zeeland, directie Infrastructuur) trad op als ondersteuner van inhoud en proces.

Statenleden, deskundigen en jongeren werken de projectvoorstellen nader uit

In de uitwerking kwamen vooral technische aspecten van het idee aan de orde. Voor de meeste jongeren lag daarin ook de uitdaging. Zorgvuldig is het projectplan ingevuld door alle vragen van het format minutieus af te werken. De beperkte tijd maakte taakverdeling gewenst. De groep heeft een speciale toelichting op het projectplan gemaakt (zie kader op de volgende pagina).

Intraprovinciaal Transportsysteem

Waarom
Het project ITS omvat de vergaande ontwikkeling van de reeds bestaande infrastructuur in Zeeland. Door middel van de uitvoering van het project zal er een vernieuwing van het transportsysteem voor goederen, personen en data plaatsvinden.
Het eigenlijke doel van het project is: Het vormen van een basis voor vernieuwing en ontwikkeling van de infrastructuur van Zeeland ten behoeve van de werkgelegenheid, bedrijvigheid, recreatie en zorg in de provincie.
Het project zal resulteren in verkleinde relatieve afstanden en een verbetering van de bereikbaarheid in en van Zeeland.
In het project zullen vernieuwende aspecten voorkomen, zoals het duurzame gebruik van ondergrondse ruimte, welke het behoud van de Zeeuwse natuur en omgeving waarborgen.

Wie
De organisaties die in eerste instantie berokken zullen zijn bij het project zijn de overheidsorganen (Rijk, Provincie, Gemeente), vervoersbedrijven en internetleveranciers.

Wat
Het creëren van een ITS door middel van het faciliteren van goederen, personen en datatransport, alsmede het herstructureren van de hedendaagse infrastructuur.
Dit wordt gerealiseerd door:
- Het volledig toegankelijk maken van het openbaar-vervoersnetwerk;
- Het ondergrondse vervoer van goederen;
- De aanleg van een alomvattend datanet;
- Functiekoppelingen creëren door het multifunctioneel gebruik van de infrastructuur.

Waar
Het project zal overal in de provincie Zeeland worden uitgevoerd.

Wanneer
Het project zal beginnen met een haalbaarheidsonderzoek, waarin ook de kosten en de realiteitswaarde worden getoetst. Dit onderzoek zal op 17 februari 2003 aanvangen.
Tezamen met het onderzoek zal er een projectorganisatie worden opgezet tussen de betrokken organisaties.

Financieringsbronnen
Het project zal gefinancierd worden door de verschillende overheidsorganen, het bedrijfsleven en Nederlandse en Europese subsidies.

Het ingevulde format voor het ITS ziet er als volgt uit:

Projectnaam	Intraprovinciaal Transportsysteem
Waarom Wat is het doel van het project? Welke resultaten wil je bereiken? Wat is het vernieuwende in dit project?	Het vormen van een basis voor de vernieuwing en ontwikkeling van de Zeeuwse infrastructuur. Het verkleinen van de relatieve afstanden. Ondergronds ruimtegebruik.
Wie Welke organisaties en personen zijn bij het project betrokken? Wat is de doelgroep? Voor wie is het project van belang? Is er veel/weinig overheidsbemoeienis?	Overheidsorganen, bedrijfsleven. De bevolking van Zeeland, het bedrijfsleven en toeristen. Voor de gehele bevolking van Zeeland Er zal veel overheidsbemoeienis zijn.
Wat Wat moet er gedaan worden? Welke activiteiten moeten er worden uitgevoerd? Wat is de aanpak?	Verbetering en uitbreiding van de bestaande infrastructuur en het aanleggen van een nieuw transportsysteem.
Waar Op welke plek in Zeeland kan het gebeuren? Kan het project ook op andere plaatsen?	Het project zal in heel Zeeland plaatsvinden
Wanneer Wanneer wordt het project uitgevoerd? Wat is de fasering van het project? Wat kan/moet er morgen al gebeuren? Hoe worden de resultaten bekend gemaakt?	Tussen 2003 en 2023. Het marktonderzoek. Via de krant, internet, televisie en radio.
Financieringsbronnen Wie gaat het project betalen?	Overheidsorganen, bedrijfsleven en subsidies.

3.7.4 Het projectplan Look, look, look inside___John den Dulk, Jordy Franse, Christy Goudswaard en Peter Quaak zaten in het team dat het idee 'Look, look, look inside' op de Markt heeft gebracht. Zij hebben verder aan de verdieping gewerkt. Marjan de Koster (Pvd A) was de coalitiepartner van dit projectidee en Ellen Vercouteren (HZ) ondersteunde het proces. Opnieuw heeft het enthousiasme van John den Dulk de groep op sleeptouw genomen. Een octrooiaanvraag voor het idee werd voorbereid. Een tekst staat al op papier en na toevoeging van muziek kan die worden 'gerapt' (spreek uit: gerept).

Het invullen van het projectplanformat

Het project werd uitgewerkt aan de hand van de vragen van het format-projectplan. Het ingevulde format is naast het affiche in de ontvangstruimte gehangen. Daarnaast zijn drie afzonderlijke toelichtingen gemaakt.

Projectnaam	Look, look, look inside
Waarom Wat is het doel van het project?	Mensen laten nadenken over integratie en socialisatie.
Welke resultaten wil je bereiken?	Zichzelf en de Zeeuwse leefomgeving meerwaarde geven. Werkervaring opdoen die meer mogelijkheden verschaft bij het zoeken van een baan.
Wat is het vernieuwende in dit project?	Integratie door multimedia. Relaties met elkaar en met een Zeeuwse boerderij opbouwen.

Wie	
Welke organisaties en personen zijn bij het project betrokken?	Provincie en gemeente, Omroep Zeeland/ZeelandNetTV, Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland, aannemersbedrijf, pedagogen, psychologen/sociologen, media.
Wat is de doelgroep?	Deelnemers: multicultureel, in de leeftijd van 16 tot 25 jaar. Kijkers: De (potentiële) kijkers van Omroep Zeeland.
Voor wie is het project van belang?	De deelnemers en de kijkers, maar ook bedrijven of (overheids)instellingen die iets in de boerderij willen beginnen.
Is er veel/weinig overheidsbemoeienis?	Veel. Integratie is ook speerpunt van de overheid.
Wat	
Wat moet er gedaan worden?	Een geschikte boerderij vinden die kan worden opgeknapt door non-specialistische werkzaamheden, op een geschikte locatie, die ook een lokale functie kan krijgen.
Welke activiteiten moeten er worden uitgevoerd?	Mensen enthousiasmeren.
Wat is de aanpak?	Projectmatige aanpak met groep waarin de verschillende belangenorganisaties zich bevinden.
Waar	
Op welke plek in Zeeland kan het gebeuren?	Maakt niet uit.
Kan het project ook op andere plaatsen?	Alle plaatsen waar een geschikte boerderij te vinden is.
Wanneer	
Wanneer wordt het project uitgevoerd?	John wil meteen aan de slag. Vanaf september 2003.
Wat is de fasering van het project?	Afhankelijk van de gekozen variant. Afhankelijk van wie er meewerken.
Wat kan/moet er morgen al gebeuren?	Octrooi aanvragen, subsidies aanvragen, en alles wat er tijdens de aanbesteding uit voortvloeit.
Hoe worden de resultaten bekend gemaakt?	Via alle media, PZC en Omroep Zeeland.
Financieringsbronnen	
Wie gaat het project betalen?	Gemeente, Provincie, stichtingen en bedrijven.
Om hoeveel geld gaat het?	Kosten: aankoop boerderij (niet noodzakelijk), materialen, onderhoud deelnemers, begeleiding. Totaalbedrag zeer moeilijk in te schatten, afhankelijk van de variant, in ieder geval meer dan € 100.000,-

3.7.5 Het projectplan Zorgoord Zeeland__Het projectidee Zorgoord Zeeland is door de projectleiding aan het programma toegevoegd. Als korte beschrijving is aan de jongeren gemeld dat dit project Zeeland wil positioneren op de vernieuwende markt van zorg en verzorging. De kwaliteit van rust en ruimte vormen de basis voor een Zeeuwse zorgeconomie.
Het projectidee is een combinatie van projecten die op de Markt zijn gebracht. Door drie teams zijn concrete voorstellen op het terrein van zorg en verzorging gedaan: Het Baken (team 4), Zorgindustrie/kuuroorden (team 7) en Aquapraktijken (team 8). Door dit gecombineerde projectidee aan te bieden konden de jongeren van (bijna) alle teams zichzelf in een projectidee herkennen. Door invoering van dit project werd ook de spreiding over de 'harde' en 'zachte' sector evenwichtiger gemaakt.
Aan de uitwerking van dit projectidee hebben Daniel Krijger, Mireille Pijpers, Brigitte de Jonge en Tom Schuijt meegewerkt. Het Statenlid Leny Polderman-Martin (VVD) heeft de groep in zijn werkzaamheden begeleid; facilitator was Anja de Groene (HZ).
Hoewel het idee voor de jongeren nieuw was, heeft de voorbereiding geleid tot een duidelijke en meer concrete invulling van het projectidee. Op een aantal punten is het bredere idee teruggebracht naar een heel praktisch projectplan van permanente woongelegenheid van hoog kwaliteitsniveau voor ouderen, gecombineerd met logeer- en vakantiemogelijkheden voor deze doelgroep en hun familie. De uitwerking ging zelfs zo ver dat het concrete aantal van 100 plaatsen werd genoemd. Het format is ingevuld en opgehangen in de ontvangstruimte.

Projectnaam	Zorgoord Zeeland
Waarom	
Wat is het doel van het project?	Kwaliteit ouderenzorg verhogen. Levensvreugde verhogen.
Welke resultaten wil je bereiken?	Combinatie van permanente bewoning en gasten van buitenaf. In plaats van tehuis R huis.
Wat is het vernieuwende in dit project?	Extra voorzieningen en hogere kwaliteit.
Wie	
Welke organisaties en personen zijn bij het project betrokken?	Ouderen, bestaande zorghuizen, verpleegkundigen, bestemmingsplan van de gemeente, mensen die zich bezighouden met well-being (kleine winkeliers, eventueel mobiel, transportbedrijf).
Wat is de doelgroep?	Ouderen die verzorging nodig hebben.
Voor wie is het project van belang?	Alle inwoners van Zeeland (je ouders zitten veilig in een oord en de ouderen hebben een nieuw thuis).
Is er veel/weinig overheidsbemoeienis?	Weinig.

Genieten van een welverdiende versnapering

Wat	
Wat moet er gedaan worden?	Verder uitwerken van het project. Bekijken van het bestemmingsplan van de gemeente. (Wettelijke) regels bekijken. Partners/uitvoerders vinden.
Welke activiteiten moeten er worden uitgevoerd?	Marktonderzoek, kijken wat al op de markt is. Iemand die het project kan visualiseren (architect).
Wat is de aanpak?	Projectgroep opzetten en terugkoppelen naar de ouderen.
Waar	
Op welke plek in Zeeland kan het gebeuren?	Aan de kust of aan het Veerse Meer.
Kan het project ook op andere plaatsen?	In een mooie en rustige omgeving.
Wanneer	
Wanneer wordt het project uitgevoerd?	Wanneer het project ver genoeg is uitgewerkt, maar het kan direct van start gaan.
Wat kan/moet er morgen al gebeuren?	Projectgroep van geïnteresseerden, kennis en kunde bij elkaar brengen en een projectleider aanwijzen.
Hoe worden de resultaten bekend gemaakt?	Gemeente regelmatig informeren. Pers inlichten. Andere ouderenvoorzieningen op de hoogte houden van de ontwikkeling. Informatie op video zetten.
Financieringsbronnen	
Wie gaat het project betalen?	De projectontwikkelaar.
Om hoeveel geld gaat het?	Veel.

3.8 Resultaten van de ‘Aanbesteding’

3.8.1 Het avonddeel ‘Aanbesteding’: de maatschappelijke aanname van jongerenprojecten___Voor het avondprogramma was een groot aantal vertegenwoordigers van maatschappelijke partijen in Zeeland uitgenodigd. Zij waren geselecteerd op hun mogelijke belang bij de projectideeën. Hen werd een potentiële rol toegedacht in de begeleiding of uitvoering van deze plannen. In de uitnodiging is gemeld dat de Zeeuwse samenleving zou worden aangesproken op haar verantwoordelijkheid verder te gaan met de projectvoorstellen van de jongeren.

De groep genodigden bestond voor het overgrote deel uit mensen die op deze bijeenkomst voor het eerst kennis maakten met het project 3DZ. Bijna veertig vertegenwoordigers van de Zeeuwse samenleving hebben deze bijeenkomst bijgewoond. Zij waren afkomstig uit verschillende sectoren van het openbaar bestuur, van kennisinstituten, vanuit het bedrijfsleven en vanuit de maatschappelijke organisaties.
Om een beeld te krijgen van inhoud en sfeer van het project is de avondbijeenkomst (ook) begonnen met de vertoning van de videofilm van het atelier en de Markt. Vervolgens heeft Tom Schuijt de aangepaste versie van het wensbeeld Traditioneel Zeetopia uiteengezet. Hierna is het vervolg van de bijeenkomst uitgelegd: toelichting op het jongerenproject, ontmoeting en discussie met het ‘veld’ en conclusie.

Representatief genoeg? Dan kan de aanbesteding beginnen

In afzonderlijke ruimtes werden de verschillende projectvoorstellen door de jongeren gepresenteerd. Dit vergde van de jongeren overtuigingskracht, redeneertalent, presentatievaardigheden en debattechniek. Met verschillende typen mensen van diverse organisaties, met verschillende achtergronden, werd in debat gegaan. De meeste jongeren hadden een dergelijke bijeenkomst nog nooit meegemaakt. Zij hebben dit onderdeel als verrijkend ervaren.

De presentatie tijdens de aanbesteding

Na een gedachtenwisseling over vorm en inhoud werd gevraagd welke maatschappelijke partijen de jongerenprojecten verder uit wilden werken. Er moest worden aangegeven of er aanpassingen in het projectvoorstel waren overeengekomen, wie de uitvoering van het project zou gaan voorbereiden, wie daarbij als trekker zou optreden en wanneer de eerste vervolgbijeenkomst zou zijn. Melding van de uitkomsten zou weer plenair plaatsvinden. Alle aanwezigen hadden daardoor uiteindelijk een beeld van de jongerenprojecten en de mate waarin de Zeeuwse samenleving bereid was die projecten over te nemen en uit te voeren.

3.8.2 Het projectplan De Kameleon is overgenomen___Acht vertegenwoordigers van het Provinciaal Bestuur, de Gemeente Vlissingen, de Gehandicaptenraad, het Schelde Informatie Centrum en het bedrijfsleven

waren geïnteresseerd in De Kameleon. Na de presentatie van het projectplan zijn vragen gesteld over de doelstelling ervan. De planologische en financiële uitvoerbaarheid van het onderdeel huisvesting van gehandicapten is uitgebreid en diepgaand bediscussieerd. De steun en de inbreng van de Statenleden zijn van groot gewicht geweest bij de voortgang. Ook hun aansporing tot (soms zeer persoonlijke) inbreng van de jongeren heeft richting gegeven aan de bespreking van het project. De stemming onder de aanwezigen boog om van twijfelend naar positief.
De Provincie Zeeland, gevolgd door de Gemeente Vlissingen en de HZ toonden zich bereid het project verder ter hand te nemen. De Gehandicaptenraad zou als adviseur optreden. De combinatie van (hoger) onderwijs, een waterexpertisecentrum én de huisvesting van mensen met een beperking op een campus zal door de Provincie Zeeland worden getrokken. April 2003 vindt de volgende vergadering met de jongeren plaats.

Jongere: 'Het begin was moeilijk. Ik dacht: "Dat wordt niks, wat een vragen!" En ineens aan het eind, toen conclusies moesten worden getrokken, zei die man van de provincie: "Het is toch een goed idee. We moeten er wat mee doen." En dat deden ze!!'

3.8.3 Het projectplan Duurzaam Dineren gaat verder___De Zeeuwse Milieu Federatie, de landbouworganisaties, de Gemeente Veere, ondernemers en het Bureau voor Toerisme waren in Duurzaam Dineren geïnteresseerd. Ook het ROC Zeeland (afdeling horeca) wil eventueel een rol spelen in de verdere uitwerking. Opmerkelijk voor de jongeren en de genodigden is geweest dat er op dit terrein al zoveel initiatieven lopen. Zowel in de sfeer van duurzame agrarische productie en de teelt van streekeigen producten als de benutting daarvan in de recreatie- en horecasector als typisch Zeeuwse specialiteit zijn talrijke voorbeelden genoemd. Het verder inventariseren en benutten daarvan werd door iedereen als uiterst waardevol gezien.

Artist impression van Duurzaam Dineren

De noodzaak en wenselijkheid van een hotelschool in Zeeland werd door de maatschappelijke partijen niet ingezien. Men achtte het aanbod

elders voldoende en de vraag in Zeeland zeer beperkt. Het onderdeel opleiding is uit het projectplan gehaald.
De groep heeft gemeld onvoldoende tijd te hebben gehad om conclusies te kunnen trekken. Een afspraak om in de Zeeuwse horeca met elkaar van een streekeigen specialiteit van duurzame productie te genieten en verder te praten over dit project, is gemaakt.

3.8.4 Het projectplan ITS begint met onderzoek___Voor het project IntraprovinciaalTransportsysteem hebben zich acht belangstellenden gemeld: vertegenwoordigers van Gemeente en Provincie, de HZ, het bedrijfsleven (adviesbureau, KNHM) en maatschappelijke organisaties (duurzame ontwikkeling, meervoudig ruimtegebruik) willen over dit idee meedenken.
Het voorstel van de jongeren om een revolutionair nieuw systeem te realiseren voor het ondergronds transport van mensen, goederen en data in Zeeland blijkt niet op korte termijn haalbaar. De ervaring en de deskundigheid van de genodigden overtuigden de jongeren van de complexe problematiek in technisch, planologisch, maatschappelijk en financieel opzicht. Overeengekomen is te starten met een onderzoek naar de maatschappelijke kosten en baten van een ondergronds traject van de Zeeuwse spoorlijn in Goes. Dit onderwerp heeft ook actualiteitswaarde. Als trekker zal de lector Ondergronds Ruimtegebruik van de HZ optreden. De gemeente Goes doet ook mee. De jongeren maken een digitaal forum aan om de voortgang van het project te volgen.

3.8.5 Het project Look, look, look inside krijgt (te) weinig steun___Voor het project Look, look, look inside hebben zeven personen belangstelling getoond. Vertegenwoordigers van gemeentebestuur (Middelburg), vanuit

De laatste hand wordt gelegd aan de presentatie voor de aanbesteding

het sociaal-cultureel werk (Scoop, SMWO), de Zeeuwse Boerderijen Stichting, de bouwwereld en de opleidingsinstituten hebben met de jongeren over dit projectplan gediscussieerd.

In het begin is door meerdere partijen waardering uitgesproken voor het idee en voor de idealistische, sympathieke doelstellingen van het project. De gedrevenheid van de initiatiefnemer werd niet alleen de kracht, maar tegelijk ook de zwakte van het projectplan genoemd. Hoeveel dadendrang is er buiten de bedenker van het plan? Na een diepgaande discussie over kosten en uitvoerbaarheid, trok men de conclusie dat het project (nog) niet

Jongere: 'Het ging van mooi en leuk naar vragen en bedenkingen, naar problemen en geen financieel plaatje, jongeren zijn geen bouwvakkers, en krik-krak afgebroken!'

haalbaar was. Alleen de Zeeuwse Boerderijen Stichting zag in het project een nieuwe en dringend gewenste mogelijkheid om monumentale boerderijen voor verval te behoeden. Dit betekent dat Look, look, look inside voorlopig niet verder zal worden uitgevoerd.

3.8.6 Het project Zorgoord Zeeland wordt opgepakt___Op het projectidee Zorgoord Zeeland zijn acht vertegenwoordigers van de Zeeuwse samenleving afgekomen. Maatschappelijke organisaties voor ouderenzorg, voor ondersteuning van zorg in Zeeland, voor plattelandsvernieuwing en leefbare kernen, kennisinstellingen en ondernemers hebben hun belangstelling op deze avond getoond. De presentatie riep discussie op over wet- en regelgeving. Zowel planologische vragen – 'Mag dat wel van het streekplan?' – als het vraagstuk van de bekostiging van de ouderenzorg kwamen aan de orde. Door de relatie te leggen met andere ontwikkelingen op het Zeeuwse platteland, zoals het streven tot behoud van kwaliteit en van bestaande waarden, zijn veel kleinschaliger mogelijkheden in beeld gekomen. Zo zouden in onbruik geraakte agrarische gebouwen, zorgvoorzieningen kunnen gaan huisvesten. Als uitgangspunt voor nieuwe voorzieningen zou gelden: minder instelling, minder tehuis, meer kwaliteit, meer huis, meer mens.
Overeengekomen is dat de instelling voor ouderenzorg en de Stichting Buitenkans de haalbaarheid van kwalitatief hoogwaardige huisvesting en verzorging in bestaande agrarische gebouwen gaan onderzoeken. Ook de opleiding HBO-V van de HZ wil in dit project betrokken worden. De Stichting Buitenkans zal het project trekken.

3.8.7 Algemene resultaten van de aanbesteding___De kracht van de aanbesteding is dat de jongeren gestimuleerd zijn hun projectideeën heel helder en overtuigend te presenteren. De aanwezigen moesten immers het project gaan uitvoeren. Door de (soms erg) kritische vragen is het denk- en reactievermogen van de jongeren op de proef gesteld. Het leereffect van functioneren in een dergelijke setting buiten eigen opleiding en werk is groot.

Kritische vragen hielpen bij de aanscherping van de voorstellen

Gesteld kan worden dat maatschappelijke partijen in Zeeland zich bereid hebben getoond de jongerenprojecten te willen uitwerken en in gang zetten. Afspraken over de voortgang en de betrokkenheid van jongeren zijn gemaakt. Eén projectvoorstel van de jongeren vond onvoldoende steun.

2003-s1 09-05-2003 13:22 Pagina 75

Deel III
Aanpak, uitwerking en conclusies

2003-s1 09-05-2003 13:22 Pagina 77

4
AANPAK EN UITWERKING

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk komt aan de orde waarom we het traject 3DZ hebben opgezet, en hoe onze aanpak heeft gewerkt. We beschrijven de keuzes die we hebben gemaakt en we blikken, vanuit de ervaring die we nu hebben, terug op die keuzes. Waren het de juiste? Zijn er zaken die we anders hadden kunnen doen? Hebben we onze doelen bereikt? En wat kunnen we hiervan leren voor andere projecten met jongeren?

4.2 Doelen

Om de 3DZ-aanpak goed te kunnen evalueren, is het van belang de oorspronkelijke doelen in herinnering te brengen. Het traject moest een aantal primaire en een paar secundaire doelen dienen.
Primaire doelen waren:

- R Het achterhalen van de visie van jongeren op de toekomst van Zeeland. Jongeren zijn immers degenen die 'gebruik' zullen maken van het Zeeuwse landschap. Zij zullen straks in Zeeland wonen, werken en hun kinderen opvoeden. Om ervoor te zorgen dat het Zeeland van morgen, dat vandaag zijn vorm krijgt, aansluit bij de wensen en waarden van zijn toekomstige bewoners, moet met deze jonge groep rekening worden gehouden. Wat zijn waarden waaraan zij niet willen tornen? Wat voor leven zien zij voor zich, hoe willen zij wonen en leven, wat verwachten ze te bereiken? Wat betekent dat voor het landschap van de toekomst? En wat waarderen ze in het huidige landschap?
- R Komen tot innovatieve ideeën, en misschien zelfs tot systeeminnovatie. Niet alleen de ideeën zelf, ook het denken en de manier van werken van jongeren zou innovatief kunnen blijken. Het traject moest zodanig worden ingericht, dat innovatie en nieuwe manieren van werken alle kans zouden krijgen. Het traject had bovendien een duidelijke leerfunctie. Bezien moest worden, in hoeverre deze werkvormen ook bruikbaar zijn in andere trajecten. Kortom: zowel het vinden van een goede werkmethode als de resultaten van die methode waren doelen van het traject.[2)]
- R Het daadwerkelijk uitvoeren van een of meer van de voorgestelde projecten en/of wensbeelden. Dat betekende, dat zowel onder de jongeren als onder andere maatschappelijke groeperingen in Zeeland draagvlak moest worden opgebouwd. De jongeren moesten enthousiast worden gemaakt en gehouden. Vervolgens moest een kritieke stap worden gezet: andere betrokkenen moesten bereid gevonden worden om één of meer

ideeën te adopteren en in samenwerking met de jongeren te realiseren. Van alle betrokken partijen wordt een lange-termijn commitment verwacht. Dit bereiken is eveneens een belangrijk doel van het traject.

Het traject kende ook een aantal secundaire doelen. Dit zijn de zaken die niet direct het resultaat van de werkwijze waren, maar wel een belangrijke rol speelden bij de vormgeving van het traject. Deze secundaire doelen waren:

- Leren over jongerenparticipatie. Wat werkt wanneer je jongeren ergens bij wilt betrekken? En hoe krijg je besluitvormers zo ver dat ze als het ware 'medeplichtig' worden aan de uitvoering van door jongeren geopperde ideeën?
- De maatschappelijke betrokkenheid van Zeeuwse jongeren bevorderen en voeden.
- De Hogeschool Zeeland profileren als onderwijsorganisatie die zich sterk betrokken weet bij haar eigen omgeving, en die betrokkenheid tonen in onderwijs en andere activiteiten.

4.3 Aanpak en reflectie

4.3.1 De aanpak in het kort___In deze paragraaf gaan we na in welke mate we zijn geslaagd in onze aanpak. We bekijken in hoeverre deze ervaringen van nut zijn voor andere trajecten met jongeren.

In het kort roepen we de aanpak van het traject hier in herinnering. Kort gezegd is 3DZ opgebouwd uit vier delen:

1/ Het jongerenatelier, waarin de eerste versies van wensbeelden en projecten werden opgesteld en waarin jongeren enthousiast werden gemaakt voor de rest van het traject. Het atelier duurde drie dagen. Er moest onder hoge tijdsdruk worden gewerkt, in zorgvuldig samengestelde teams. Die teams werkten aan opdrachten, die elkaar opvolgden en samen tot resultaat leidden. De waarden van jongeren en hun visie op de toekomst moesten in het atelier duidelijk worden en worden vertaald in een eerste versie van wensbeelden en projectvoorstellen.

2/ De Markt van Verbeelding, die de afsluiting vormde van het jongerenatelier en waarin werd getracht commitment te creëren onder de besluitvormers en opinieleiders van Zeeland. De Markt vormde als het ware de climax van het werk gedurende het atelier. Hier moesten de jongeren hun beelden en projecten 'verkopen' aan de bezoekers van de Markt en duidelijk maken wat hun ideeën precies behelsden. Ook dit onderdeel kende tijdsdruk: voor het overbrengen van hun boodschap hadden de jongeren in de meeste gevallen niet meer dan een paar minuten. Een heldere boodschap en duidelijk doel waren dan ook voordelen.

3/ De werkconferentie met aansluitend een aanbestedingsronde, waarin een aantal projecten en een wensbeeld nader werden uitgewerkt en waarin de betrokkenheid van de Zeeuwse beslissers vertaald moest worden in daadwerkelijke toezeggingen. Bij de uitwerking van hun ideeën kregen de jongeren hulp van deskundigen. De uitgewerkte ideeën werden gepresenteerd tijdens de aanbestedingsronde, waarin beslissers en belangstellenden toezeggingen over een vervolg zouden doen.
4/ Het uitvoeringstraject, waarin de ideeën die op daadwerkelijke steun kunnen rekenen, worden gerealiseerd.

Op het moment van schrijven zijn atelier, Markt, werkconferentie en aanbesteding achter de rug. Langzaam maar zeker tekenen de contouren van een uitvoeringstraject zich af. We kunnen atelier, Markt en werkconferentie evalueren. Hierna volgt een gedetailleerde beschouwing van de keuzes die in de aanpak zijn gemaakt, en worden die keuzes nader beschouwd.

4.3.2 Naar toekomstbeelden en projectomschrijvingen___In het traject wordt jongeren gevraagd toekomstbeelden en projectvoorstellen voor de inrichting van Zeeland op te stellen, uit te werken en te realiseren. Hoe krijg je dat voor elkaar met een groep jongeren die geen speciale ervaring heeft op dit vlak? Met jongeren, van wie niet bekend is of ze met elkaar kunnen werken? Deze vragen waren belangrijke uitgangspunten bij het ontwerpen van het traject. Deze paragraaf behandelt factoren die in dit verband van belang zijn: zelfvertrouwen, het bevorderen van creativiteit, het doorbreken van mentale modellen en doelgericht werken.

4.3.2.1 Zelfvertrouwen___Een toekomstbeeld schetsen voor een provincie is geen geringe opgave. Een provincie is een complex geheel, waarin verschillende zaken elkaar beïnvloeden en keuzes gevolgen kunnen hebben op onverwachte terreinen.

Tomas Minken en Tom Schuijt

Jongeren kunnen worden afgeschrikt door de opdracht na te denken over de toekomst. Dan voelen zij zich onzeker over hun eigen mogelijkheden. 'Ik weet er niets van af. Hoe kan ik daar iets zinnigs over zeggen?' Zij 'bevriezen' als het ware en voor zover zij al inbreng leveren, zijn zij de eersten om de waarde daarvan in twijfel te trekken.
Om dit te voorkomen is een aantal strategieën benut. Allereerst maakten de jongeren, voorafgaand aan het atelier, al kennis met de begeleiders en werd hen uitgelegd dat het in het atelier om de authentieke opvattingen van de jongeren zelf ging, ongeacht waarop die gebaseerd waren. Iedereen kon dus meedoen, wat voor achtergrond of opleidingsniveau ze ook hadden. De jongeren werd op het hart gedrukt, dat *zij zelf* de belangrijkste bouwstof voor het project vormden.
Ten tweede moest worden voorkomen, dat zich al snel een hiërarchie zou ontwikkelen binnen de groep. Dat kan sommigen in hun functioneren belemmeren. Bij jongeren ontstaan hiërarchieën op basis van bijvoorbeeld opleidingsniveau. Dit kan worden ondervangen door niet te starten met een 'voorstelrondje', maar met een spel waarin jongeren elkaars *manier van werken* leren kennen en waarin zij in korte tijd naar een einddoel moeten werken. Hierdoor heeft de eerste kennismaking met de teamgenoten meteen een functie in het grotere geheel van het atelier.
De deelnemers kregen daarnaast een dossier uitgereikt waarin, naast allerlei cijfers over Zeeland, ook een lijst van deskundigen (de zogenoemde helpdesk) was opgenomen. Deze mensen waren beschikbaar voor vragen en begeleiding. Hoewel zowel dossier als helpdesk waarschijnlijk weinig zijn gebruikt (in elk geval minder dan in andere ateliers),[3)] stelden deze mogelijkheden de jongeren wel gerust. Zij hoefden niet alles zelf uit te zoeken en konden nagaan of ze onzin verkochten of niet. Dossier en helpdesk lijken inderdaad een belangrijke rol te hebben vervuld in het opbouwen van het zelfvertrouwen bij de deelnemers.
De procesbegeleiders speelden een stimulerende, inspirerende, coachende en ondersteunende rol op momenten waar de samenwerking stroef liep of stagneerde. Door gerichte interventies, bijvoorbeeld door het stellen van verdiepende vragen,[4)] werd de betrokkenheid geïntensiveerd en ontstonden nieuwe gezamenlijke ideeën.
Daarnaast is, ook met het oog op het zelfvertrouwen van de deelnemers, in het atelier gekozen voor een reeks opdrachten. Elke nieuwe opdracht bouwde voort op het resultaat van een vorige. Jongeren werden eerst gestimuleerd om bij zichzelf na te gaan wat zij echt belangrijk vonden. Op basis daarvan werd daarna stap voor stap een toekomstbeeld opgebouwd. Door de complexe vraag op te delen in kleinere, overzichtelijke opdrachten, kregen de jongeren vat op het geheel. De Markt van Verbeelding vormde daarbij een duidelijk einddoel. Op de Markt moesten de jongeren ideeën

kunnen presenteren, zelf kunnen onderbouwen waar die ideeën op gebaseerd waren, en aan anderen de samenhang tussen verschillende ideeën kunnen verhelderen.[5)]

Drukte tijdens de Markt van Verbeelding

De Markt van Verbeelding verliep uitstekend en riep enthousiaste reacties op. Dit sterkte het zelfvertrouwen van de jongeren. De jongeren hadden tijdens de werkconferentie duidelijk meer vertrouwen in de waarde van hun voorstellen. De beschikbaarheid van deskundigen en Statenleden, en de wijze waarop deze zich opstelden tijdens de werkconferentie, droegen verder aan bij aan het zelfvertrouwen. Ook de bezoekers van de Markt en de genodigden bij de 'aanbesteding' namen de jongeren serieus en traden hen op basis van gelijkwaardigheid tegemoet. Ook dat droeg bij aan het zelfvertrouwen van de deelnemers.

4.3.2.2 Creativiteit bevorderen__Centraal aandachtspunt in een project als 3DZ is het bevorderen van de creativiteit van de deelnemers. Het was de bedoeling te komen tot innovatieve concepten. Het wegnemen van barrières om tot vernieuwing te komen, en het stimuleren van het creatief vermogen van de deelnemers was dan ook van groot belang.
Je stimuleert creativiteit van jongeren door aan te sluiten bij hun manier van denken. Jongeren denken niet lineair (zoals volwassenen: van analyse naar conclusie), maar eerder visueel.

De poster van team 8

Ze maken beelden in hun hoofd en zoeken daar informatie bij. Door informatie een plaats binnen of buiten hun eigen beeld te geven, verwerven jongeren inzicht in grotere verbanden en in de validiteit van hun eigen beeld. De opzet van het atelier sloot hierbij aan. Allereerst werden de jongeren begeleid richting een nog niet erg duidelijk omschreven toekomstbeeld. Vervolgens konden zij hun gedachten over de toekomst 'verbeelden' (bijvoorbeeld door het maken van een reclameposter). Pas daarna bedachten zij projecten en stelden zij voorstellen op. Deze volgorde (eerst het beeld, daarna het denkwerk) is aan te raden in alle gecompliceerde trajecten met jongeren van verschillende achtergronden.

Een van de maaltijden in Hotel GreenWhite

Wie de creativiteit van jongeren wil stimuleren, zal bovendien moeten zorgen dat jongeren zich erkend en op hun gemak voelen in het traject. Binnen 3DZ is geprobeerd aan te sluiten bij de behoefte van jongeren aan inbedding in stabiele verbanden enerzijds, en aan individuele ontplooiing anderzijds. Dat betekent, dat jongeren zich veilig moeten voelen in hun werkomgeving. Een knusse, huiselijke omgeving waar ze hun gang kunnen gaan is het beste. Hotel GreenWhite, waar het atelier plaatsvond, was wat dit betreft een gouden greep: een sfeervolle omgeving waarin de jongeren zich welkom voelden en waarin ze hun gang konden gaan.

Daarnaast moeten jongeren zich prettig voelen temidden van hun teamgenoten. Naast zelfvertrouwen[6)] hebben ze ook een sfeer nodig die weinig frictie kent, waarin wederzijds respect centraal staat en ieders inbreng van belang is. Dan ontstaat een sfeer waarin dialoog centraal staat. Dialoog in plaats van discussie. Dit bleek in het traject uitstekend te werken. Het stimuleren van uitwisseling leidde tot het verbeteren van plannen en tot nieuwe ideeën (progressie), terwijl discussie en debat hoogstwaarschijnlijk tot het verdedigen van 'stellingen' en het bereiken van compromissen (regressie) had geleid.

Tijdens het atelier werd zowel alleen, als in teams en in grote groepen gewerkt

Ruimte voor individuele inbreng was er volop. Allereerst draaide het hele atelier om de denkbeelden van de jongeren. Er was voldoende ruimte voor eigen ideeën en voor eigen accenten, naast de mogelijkheden tot samenwerking. Dat de balans tussen die twee aspecten voor sommigen wat moeilijker te vinden was, betekende dat hier en daar extra begeleiding nodig was. Uiteindelijk is het balanceren tussen individuele creativiteit enerzijds en teamwerk anderzijds een belangrijke ervaring voor de jongeren geweest.

4.3.2.3 Doorbreken van mentale modellen__Een gevaar in alle trajecten die trachten tot toekomstbeelden te komen, is dat mensen blijven hangen aan hun eigen 'stokpaardjes' en zo voorbijgaan aan andere veelbelovende

mogelijkheden. Hoe kun je deelnemers zo ver krijgen dat ze een toekomstbeeld opbouwen op basis van diep gewortelde waarden, en niet op basis van idées-fixes over wat kan en wat niet kan? Jongeren zijn hiermee overigens minder behept dan volwassenen en (vooral) deskundigen. Jongeren hebben doorgaans nog niet ervaren hoe eigen initiatieven kunnen stuklopen op bestaande verhoudingen of op 'canonieke' opvattingen. Bovendien zijn jongeren nog bezig hun idee over wie ze zijn, te ontwikkelen. Hun identiteit staat nog niet vast, en dat weten ze. Daardoor staan ze in principe, meer dan oudere leeftijdsgroepen, open voor nieuwe ideeën.
Jongeren moeten soms wel een handje geholpen worden bij het ontwikkelen van nieuwe ideeën, ook al staan ze daar in principe voor open. Binnen 3DZ hebben we daarom geprobeerd, zogenoemde 'mentale modellen' te doorbreken door de jongeren af en toe op een ander spoor te brengen. Zo moesten ze in een bepaalde opdracht zeer uiteenliggende doelen verenigen binnen één samenhangend project. Daarnaast waren er opdrachten die vroegen, te zoeken naar de achterliggende waarden bij een bepaald beeld. *Waarom* lijkt veel groen jongeren mooi? *Waarom* willen ze zo graag in een dorp wonen? Dit soort technieken was succesvol in het creëren van ruimte voor nieuwe ideeën.

Plenaire uitwisseling van informatie

Het 'opschudden van mentale modellen'[7)] werd daarnaast bereikt door het aanreiken van veel informatie. De deelnemers kregen een soort 'informatiebombardement', bestaande uit een dossier, de meningen van teamgenoten, informatie uit brainstormsessies met grotere groepen en voortdurende wisseling van activiteiten. Door dit infobombardement werd het de jongeren zo moeilijk mogelijk gemaakt zich te blijven beperken tot de informatie die ze in hun eigen 'bagage' hadden.

Jongeren konden, als ze daar behoefte aan hadden, op zoek naar nog meer informatie. Er was een 'internetcafé' ingericht van acht PC's met snelle internetverbinding. De jongeren hebben hiervan veel gebruik gemaakt.

Aan het werk in het internetcafé

Zelf informatie zoeken, en zo onderbouwing vinden voor ideeën, past bij jongeren. Toch is aanbieden van informatie*kanalen* alleen niet voldoende om mentale modellen te doorbreken. Informatie aanreiken uit onverwachte bronnen of over zaken die jongeren zelf niet zo snel zouden opzoeken, blijft belangrijk. Te meer daar jongeren het internet vaak heel doelgericht gebruiken: ze weten wat ze zoeken en laten zich niet snel verrassen door informatie die hen op een ander been kan zetten.
Het aanreiken van veel informatie kan echter gemakkelijk leiden tot het overdonderen van jongeren en tot het verminderen van zelfvertrouwen.[8)]
Wie zijn best doet om jongeren meer buiten de gebaande paden te laten denken, moet hen dus tegelijk voortdurend verzekeren van de waarde van hun eigen inbreng.[9)]

4.3.2.4 Doelgericht werken___Hoe voorkom je dat een groep jongeren in een complex traject ‘de weg kwijt raakt’? En hoe zorg je ervoor dat deadlines worden gehaald?

Doorwerken tijdens het eten

Voor alle leeftijdsgroepen is het in een complexe opdracht belangrijk, het einddoel voor ogen te houden. Voor jongeren geldt dit nog sterker, aangezien zij doorgaans weinig ervaring hebben met zulke opdrachten. In het 3DZ-traject kozen we ervoor om te beginnen met het schetsen van het einddoel, het toekomstbeeld. Dit toekomstperspectief biedt in de rest van het traject houvast. De jongeren konden er steeds naar ‘terug’ wanneer zij zich even stuurloos voelden.
Om ervoor te zorgen dat de verschillende deadlines in het traject werden gehaald, werden af en toe onderdelen ingebouwd waaraan een afbreuk-

risico voor de deelnemers was verbonden. Door personen op toonaangevende posities in de Zeeuwse samenleving uit te nodigen voor de Markt van Verbeelding en voor de aanbesteding, waren de deelnemers ervan doordrongen dat er kwaliteit geleverd moest worden. Gedoseerde druk draagt bij aan doelgericht werken.

Roy Jacobusse: “Man, ik was zo zenuwachtig, ik kon bijna geen woord uitspreken!”

Tijdens de werkconferentie droeg de aanwezigheid van belangstellenden, deskundigen en Statenleden veel bij aan het bereiken van het doel van die dag. De wisselwerking tussen de jongeren en de ‘deskundigen uit de grote wereld’ is voor beide partijen inspirerend geweest. De genodigden hebben kennisgemaakt met de ideeën en de inzet van de jongeren. Door de inbreng vanuit allerlei invalshoeken hebben de jongeren een geïntegreerde visie op allerlei kwesties gekregen. Deze bijdrage van de deskundigen waarderen de jongeren.
Ondanks alle nieuwe bijdragen en informatie is het redelijk gelukt om het einddoel van de projecten in het oog te houden. De projectplannen zijn in veel gevallen wel aangepast of in fasen verdeeld. Men wil starten, maar op een kleinere schaal of met een verkennend onderzoek. Daadwerkelijke uitvoering van de plannen van de jongeren is, tot hun tevredenheid, daarmee weer een stap dichterbij gekomen.

4.3.3 Inzicht in opvattingen jongeren en participatie bevorderen

4.3.3.1 Diversiteit bevorderen___Een gedeelde leeftijd gaat niet altijd samen met gedeelde opvattingen. Jongeren delen weliswaar een aantal gezamenlijke basisopvattingen, maar verschillen ook op belangrijke onderdelen van elkaar. Die verschillen zijn in veel gevallen terug te leiden tot verschillen in toekomstverwachting, die weer voortkomen uit bijvoorbeeld familieachtergrond, opleidingsniveau, enzovoort. Wie een beeld wil krijgen van de opvattingen over de toekomst van jongeren, moet dan ook proberen een zo divers mogelijke groep samen te stellen.
Dit is des te belangrijker, aangezien bij bijna alle beleidsinitiatieven een kleine groep ‘participatietijgers’ de boventoon voert. Ook onder jongeren. Deze mensen kennen de weg in beleidsland, weten hun taal aan te passen aan die van de beleidsmakers en kunnen zo in veel gevallen een onevenredig groot stempel op de uitkomsten van een traject drukken. Wie een representatief beeld van de opvattingen van een leeftijdsgroep wil krijgen, moet zich van dit gevaar bewust zijn.

Een representatief beeld krijg je door een representatieve groep samen te stellen. Daarom is veel tijd besteed aan de werving en selectie van de deelnemende jongeren. In verschillende kringen en via verschillende opleidingen werden jongeren geworven. Daarnaast voerden alle jongeren een selectiegesprek met de begeleiders van het atelier, waarin hen werd gevraagd naar hun motieven om mee te doen.
De kwaliteit van het eindresultaat wordt sterk bevorderd door de diversiteit van de groep. Nadeel van een uitgebreide selectie is dat zoiets veel tijd kost. Voldoende tijd nemen voor werving en selectie is een aandachtspunt. Voorafgaand aan het atelier was daarvoor minder tijd dan nodig was. Hierdoor was de uiteindelijke groep ook niet optimaal samengesteld, maar wel goed genoeg om het traject mee te starten.

4.3.3.2 Participatie bevorderen___Een van de valkuilen in een langer traject met jongeren is hun 'aandachtscurve'. Jongeren verliezen snel hun aandacht wanneer er enige tijd weinig of niets gebeurt. Hen voortdurend voorzien van informatie over het verloop is een manier om de betrokkenheid te bevorderen. Binnen 3DZ bleek echter, dat een persoonlijke benadering de belangrijkste factor is in het bevorderen van participatie op de langere termijn. Daarnaast is plezier en voldoening in het werk van groot belang. De eerste klap is een daalder waard. Wanneer het begin van het traject goed verloopt, heeft dat een positieve invloed op de rest van het traject. Wanneer het begin echter rommelig of onprettig verloopt, komt de participatie ook niet eenvoudig van de grond. De deelnemers houden zich dan op de vlakte en zijn niet bereid zich snel te committeren.
Daarnaast is bij het bevorderen van participatie van jongeren van belang, dat wordt aangesloten bij de behoeften en waarden van de deelnemers zelf. Dat kan deels door het onderwerp aan te laten sluiten bij de eigen belevingswereld van jongeren (bijvoorbeeld bij hun eigen omgeving), maar ook door in het ontwerp van het programma goed in het oog te houden dat jongeren zowel individualistisch als collectivistisch zijn ingesteld.*10)*
Ten slotte blijft het ook later in het traject van belang om de jongeren er actief bij te blijven betrekken. Naarmate het 3DZ-traject vordert, wordt dat steeds moeilijker. In elk geval mogen de deelnemers niet langzaam maar zeker het contact met het proces verliezen. De kans op teleurstelling is dan groot. De jongeren hebben dan kunnen ruiken aan de mogelijkheid van echte invloed, maar op het moment dat het echt gaat tellen (namelijk in de uitvoering), wordt hun inbreng niet meer gewenst. Wie zo'n teleurstelling een keer heeft meegemaakt, is waarschijnlijk niet geneigd nog een keer te participeren in beleidsontwikkeling.

4.3.3.3 De rol van de Statenleden___3DZ had de ambitie om een aantal projecten van de jongeren ook daadwerkelijk uit te laten voeren. Om dat te bereiken werd de 'coalitie van jongeren en Statenleden' bedacht. Die

Plannen opstellen tijdens het atelier

Wat vonden de jongeren zelf van het atelier en de Markt van Verbeelding? Een aantal antwoorden op de vraag: 'Wat heb je tegen je huisgenoten gezegd toen je terugkwam van het atelier en de Markt?'

Wilco de Jonge: 'Dat zouden ze vaker moeten doen!'
Walter Bil: 'Eindelijk worden we erbij betrokken en *lijkt* het erop dat we serieus worden genomen.'
Annemieke Dekker: 'Leuk en er is veel moois uitgekomen.'
Daniël Krijger: 'Een unieke, leuke gebeurtenis die ik zo nog een keer zou willen doen.'
Jordy Franse: 'Het eerste dat ik zei was: "Hoi , ik ga even naar het café." Maar wat ik zou willen zeggen is: "Ik heb het idee dat ik de afgelopen dagen meer geleerd heb dan in een heel jaar school."'
Hans van den Dool: 'Een hele leuke en leerzame ervaring, maar helaas te veel ideegericht in plaats van probleemgericht.'
Peter Quaak: 'De afgelopen drie dagen heb ik me zowaar nuttig gemaakt voor de maatschappij. En ik vond het fantastisch leerzaam en interessant!'
Tjirke Blaas: 'Veel goede ideeën. Nu nog uitvoeren!'
Arjan van den Ende: 'Drie dagen is eigenlijk te kort. Ik had er nog wel een week kunnen zitten.'
Bart Akkermans: 'Helemaal niks! Er was namelijk niemand thuis…..'

coalitie moest ervoor zorgen dat de projectideeën in de Zeeuwse bodem konden landen en tot uitvoering konden worden gebracht. Dit betekende voor die provinciale bestuurders een ingrijpende rolwijziging. Hen werd gevraagd ideeën van de jongeren als uitgangspunt te nemen, ook als die niet (geheel) met hun eigen of partijpolitieke ideeën overeen kwamen. Na een diepgaande discussie van de Statenleden onder elkaar en met de projectleiding, wilden zij die uitdaging wel aangaan. De Statenleden spraken af de projectideeën onderling te verdelen, waarbij ieder project in ieder geval één PS-lid zou krijgen.
Het enthousiasme en de inzet van de jongeren heeft de Statenleden geïnspireerd. Was hun houding in eerste instantie afwachtend, gaandeweg namen zij een stimulerende rol aan. In de werkconferentie was de kennis en ervaring van deze politici af en toe edoorslaggevend bij de 'aanbesteding'.

4.3.3.4 Het functioneren van de groep___Om een optimaal functionerend team te kunnen samenstellen, is aan alle kandidaat-deelnemers een zogenoemde teamrollenvragenlijst voorgelegd. Deze lijsten zijn vervolgens door een arbeids- en organisatiepsychologe beoordeeld en geduid. Zo verkregen de begeleiders vooraf een beeld van het soort 'werkers' dat ze in het atelier zouden tegenkomen. De uitkomsten dienden, naast gegevens over achtergrond, leeftijd, opleiding en binding met Zeeland, als leidraad bij de indeling van de teams voor het atelier. Zo waren we verzekerd van een grote diversiteit binnen de teams.

Strikt genomen weten we niet in hoeverre deze selectievorm heeft bijgedragen aan de kwaliteit van het eindresultaat. We weten immers niet wat het traject had opgeleverd zonder die selectiemethode. Toch lijkt het erop dat de keuzes die bij de teamindeling zijn gemaakt, goed zijn uitgepakt. Uiteraard blijven tijdens het proces goede begeleiding en voortdurende observatie belangrijk om eventuele onverwachte ontwikkelingen nog te kunnen bijsturen.
Diversiteit binnen de groep kan op verschillende manieren bijdragen aan het goed functioneren van het team. Wanneer mensen met dezelfde achtergrond werken aan een opdracht waarbij creativiteit is vereist, kan dit leiden tot 'vergrendeling'. De deelnemers kijken niet verder dan de zaken waarover zij het allemaal eens kunnen zijn. Diversiteit onder de deelnemers kan dat voorkomen.
Uit eerdere ateliers bleek dat 'sociaal gewenst gedrag' een valkuil kan zijn. Met name hoger opgeleiden passen zich vaak aan, bijvoorbeeld aan het gangbare beleidsjargon. Groepen bestaande uit hoger opgeleiden kunnen plannen vaak uitstekend presenteren en zijn in staat goede analyses te maken, maar ze zijn ook sneller geneigd om (onder het mom van 'onhaalbaarheid' of onzekere factoren) alternatieven af te wijzen. Verschillende opleidingsniveaus binnen de groep kunnen dit voorkomen.

Teamwork

Naast opleidingsniveau waren ook de persoonlijke kerncompetenties een factor in de indeling van de groepen. We wilden binnen de teams denkers, doeners en organisatoren naast elkaar laten werken. Al deze competenties waren nodig binnen het traject. Door gemengde teams samen te stellen, konden allerlei mogelijke negatieve groepsdynamische processen die belemmerend werken, worden voorkomen.[11)]

In het atelier en tijdens de werkconferentie bleken gemengde groepen goed te werken. De daadkracht van de teams en van de groep als geheel was groot.[12)] De projectvoorstellen die de teams naar voren brachten, stoelen op zeer diverse verwachtingen van de toekomst, en laten een breed scala aan overwegingen zien. Sommige voorstellen zijn zeer praktisch, andere zijn eerder een analyse dan een projectvoorstel. Juist in de mix van de verschillende voorstellen, en de rijkdom aan ideeën die daarachter schuilgaat, schuilt de meerwaarde van 3DZ.

4.3.4 Enthousiasme en commitment vasthouden___Voor alle lange trajecten geldt, dat het vasthouden van energie en commitment een van de moeilijkste opgaven is. Ook in 3DZ was het van groot belang om het enthousiasme van het begin vast te houden. Vanuit verschillende invalshoeken hebben we geprobeerd dit te bereiken.

4.3.4.1 Dynamiek en energie in het proces___Betrokkenheid wordt verhoogd door een spannend, dynamisch proces. Dynamiek ‘inbouwen’ in een programma is niet eenvoudig. Het gaat verder dan een paar spannende

momenten inplannen. Het programma zelf moet nieuwsgierigheid en energie opwekken in de deelnemers. Het verkrijgen van nieuw inzicht is zowel het doel als de bron van energie.

Jordy Franse: 'Ik heb het idee dat ik de afgelopen dagen meer geleerd heb dan in een heel jaar school.'

Een dynamisch proces is niet te saai en duurt niet te lang. Dat geldt niet alleen voor de onderdelen afzonderlijk; ook de tijd tussen de verschillende fasen van een traject mag niet te groot zijn. Wanneer jongeren lang niets vernemen over het traject, verliezen zij hun interesse en gaan zij hun aandacht ook weer aan andere zaken schenken.
Snelheid in het traject is net zo belangrijk. Dat er tussen werving en start weinig ruimte was, was vervelend voor de organisatoren, maar uitstekend voor de dynamiek. Jongeren kwamen enthousiast terug van hun selectiegesprek en konden starten voor het enthousiasme afnam. Ook tussen atelier en werkconferentie zat weinig tijd. De grootste uitdaging zal het vasthouden van de dynamiek tijdens de uitvoering van de verkozen projectvoorstellen zijn. Dit kan lang duren, en het gevaar van verlies van energie ligt dan op de loer.
Werken in een team kan bijdragen aan energie en enthousiasme. Einzelgängers zijn voor hun energie afhankelijk van hun eigen prestaties en gevoelens. Teamspelers kunnen, op momenten dat het minder gaat, teren op de energie van anderen.
Jongeren ontlenen energie aan het (mogelijke) resultaat van hun inbreng. Dat wordt in veel jongerenprojecten vergeten. Te vaak is al gebleken, dat jongeren niet vanwege hun bijdrage zelf om inbreng wordt gevraagd, maar om te voldoen aan een bepaalde procedure of om legitimiteit te verlenen aan een beslissing. Jongeren hebben een fijne neus voor trajecten waarin zij als 'excuus-Truus' worden ingezet. Wanneer gedurende een traject blijkt dat dit inderdaad het geval is, zullen jongeren zich afkeren van het project: de energie verandert dan in afkeer.
Tijdens het atelier overnachtten de deelnemers in het hotel. Deze keuze was eveneens gemaakt met het oog op het bereiken van dynamiek in het proces. Doordat de deelnemers niet even uit het programma konden stappen en gedurende het atelier alleen hun groepsgenoten zagen, bleef de gegenereerde energie behouden.

Binnen het traject is ook voortdurend aandacht besteed aan het opbouwen van spanning. Verschillende onderdelen steeds laten culmineren in een soort climax is een slimme manier om dynamiek in het programma in te bouwen. Het zorgt ervoor dat het energieniveau hoog is en voorkomt verzanden in details. Daarnaast is veel aandacht besteed aan de afwisseling in werkvormen en aan snelle opeenvolging van deelopdrachten.

De telefoon, tijdens het atelier het enige contact met de buitenwereld

4.3.4.2 Commitment aan de eigen doelen, ook op langere termijn__Het is belangrijk om te realiseren dat de identificatie van de jongeren met hun ideeën en de behoefte om die ideeën een paar stappen verder te brengen, eigenlijk de eindresultaten van atelier en werkconferentie waren. Wanneer dit commitment kan worden vastgehouden, kunnen nieuwe ideeën blijven opborrelen en zijn de voorstellen verzekerd van een aantal gemotiveerde 'ambassadeurs'. Deze vertegenwoordigers kunnen op hun beurt op een positieve manier kennis maken met 'beleidsland', waardoor vertrouwen en inzicht in bestuurlijke paden wordt gekweekt. De jongeren moeten dan wel op voet van gelijkheid bij het bestuurlijke en uitvoerende proces worden betrokken.[13)]

Bij verschillende onderdelen van het project is gebleken dat het lastig is alle jongeren even betrokken te houden. Andere verplichtingen in studie, werk of persoonlijk leven maakten het soms (te) moeilijk om verder mee te doen.

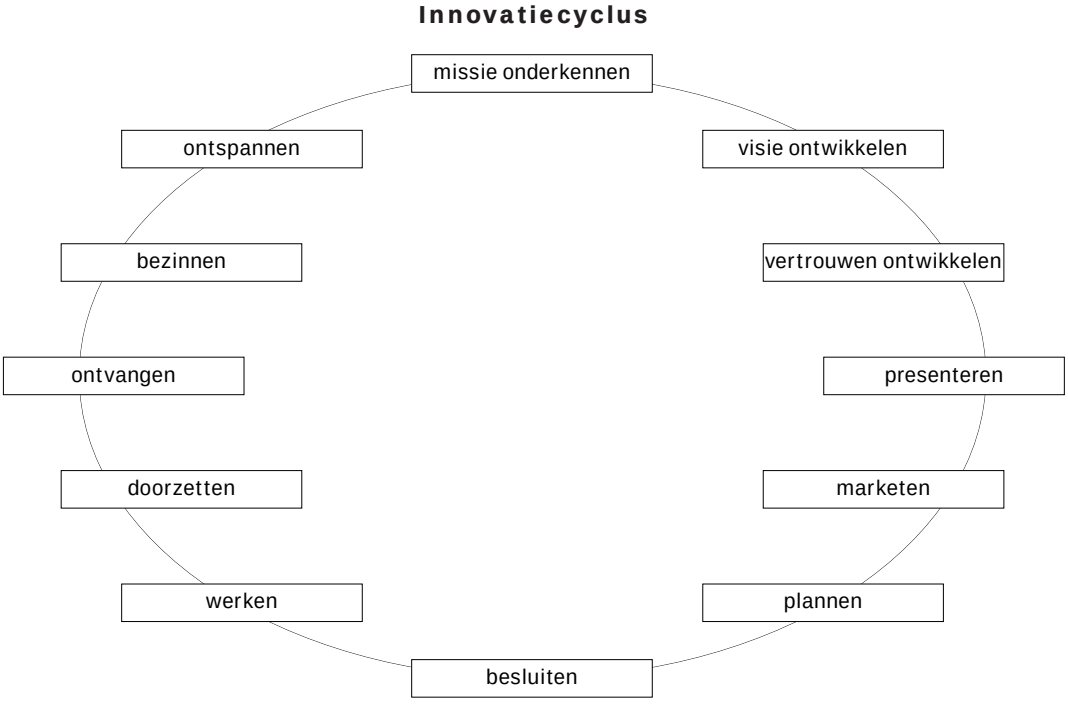
Het is ook mogelijk om verschillende jongeren in verschillende fasen te laten meedoen. Zo zou een projectplan Zorgoord Zeeland interessant kunnen zijn als stageopdracht voor HBO-V studenten.[14)] Zo zouden dan nieuwe jongeren het werk voortzetten. Wanneer de uitvoering van de projectideeën onderdeel is van het onderwijscurriculum, zijn dit soort opties mogelijk.

4.3.5 Gericht op innovatie___Het 3DZ-traject is (onder andere) gericht op het verkrijgen van innovatieve ideeën voor de inrichting van de groene ruimte van Zeeland. Innovatiegerichtheid bevorderen is geen eenvoudige taak. De uitkomst blijft altijd onzeker. De opzet van het traject, de functie van de opdrachten en de keuze van de deelnemers moesten binnen 3DZ bijdragen aan de innovatiegerichtheid.

4.3.5.1 Jongeren als beleidsontwikkelaars___De keuze voor een jonge deelnemersgroep diende expliciet het innovatiedoel. Jongeren staan, zoals we zagen,[15)] eerder open voor innovatieve ideeën. Daarnaast zijn landschapsontwikkeling en ruimtelijke ordening beleidsterreinen waarin jongeren doorgaans nauwelijks een stem hebben. Het beleid wordt ontwikkeld door deskundigen die daarin vaak al tientallen jaren ervaring hebben. Het is onvermijdelijk dat hierdoor bepaalde invalshoeken, zoals die van jongeren, onderbelicht blijven. Jongeren betrekken in een dergelijk traject is dus al een innovatie op zich. Het zal hoogstwaarschijnlijk leiden tot nieuwe visies op landschapsontwikkeling en ruimtelijke ordening.

4.3.5.2 De innovatiecirkel als organisatieprincipe___Zowel het traject als geheel als de verschillende opdrachten daarbinnen hadden de innovatiecirkel als onderliggende gedachte.

Figuur 2. De innovatiecyclus[16)]

Elke opdracht dient een bepaald doel, en een sequentie van opdrachten komt neer op het doorlopen van de cirkel. Op deze manier zijn ook atelier en werkconferentie opgezet. Deze onderdelen zijn elk een soort kleine innovatiecirkel op zichzelf, maar bij elkaar vormen zij de grote innovatiecirkel die als basis diende voor het hele traject. In het ontwerpen van het traject en de keuze van de opdrachten betekende dit, dat alle elementen van de cirkel (zie figuur 2) steeds in de opdrachten of in het onderdeel terug moesten komen. Zo konden de diverse opdrachten ook worden geëvalueerd: welke functie hadden zij vervuld binnen de innovatiecirkel?

4.3.5.3 Systeeminnovatie___Binnen het traject werd zowel gestreefd naar innovaties op zichzelf, als naar systeeminnovatie. Daarom werd het einddoel van het atelier in twee delen geknipt: enerzijds moesten jongeren een eigen wensbeeld voor de toekomst van Zeeland bedenken, anderzijds moesten zij innovatieve ideeën aanleveren die gezamenlijk zouden leiden tot het wensbeeld. Uit de resultaten blijkt, dat de wensbeelden van de verschillende teams opvallend vaak proberen het traditionele te verenigen met het moderne en met (economische en culturele) ontwikkeling. Blijkbaar heeft de werkwijze geleid tot het inzicht dat landschapsontwikkeling niet altijd het afscheid van het oude hoeft te betekenen. Anderzijds hoeft het behoud van traditie niet te betekenen dat vernieuwing niet mogelijk is. Juist de elementen die jongeren aantrekken in de traditie, zoals gemeenschapsgevoel, integreren zij in een verder individualistisch, modern wensbeeld. Wellicht is dat de systeeminnovatie waarnaar we zochten: een harmonisatie tussen moderniteit en traditie, tussen individualisme en collectiviteit.

4.3.6 Bevorderen van maatschappelijke betrokkenheid___Het bevorderen van de maatschappelijke betrokkenheid van de deelnemers bij het traject was eveneens een belangrijk doel van 3DZ. Hoewel dit in veel opzichten neerkomt op het bevorderen van participatie, willen we hier toch een aantal opmerkingen extra maken.
Betrokkenheid is allereerst bereikt door een onderwerp te kiezen dat de leefwereld van de deelnemers direct raakt: hun omgeving. De jongeren waren zonder uitzondering zeer betrokken bij ‘hun’ provincie. Hoewel het niet altijd mogelijk is om een aansprekend onderwerp te kiezen, is het wel altijd de moeite waard om te proberen het onderwerp zodanig te presenteren, dat velen zich er op onderdelen mee kunnen identificeren.
De kortste weg naar het bereiken of verhogen van maatschappelijke betrokkenheid, is mensen invloed geven. Dat is binnen 3DZ expliciet geprobeerd, ook op langere termijn. Voortdurend werden de voorwaarden gecreëerd waaronder de ideeën van jongeren tot uitvoering konden komen. Hierin speelde de HZ een belangrijke rol. Zonder de contacten van de HZ hadden de jongeren waarschijnlijk minder het gevoel gehad dat er serieus naar hun ideeën werd geluisterd.

4.3.7 Draagvlak organiseren__Om ontwikkelde ideeën te laten ‘landen’, is draagvlak nodig. Ook in het geval van 3DZ was dat van groot belang. Draagvlak creëren is, net als de werving van deelnemers, grotendeels een kwestie van persoonlijke benadering. In het 3DZ-traject hadden we het geluk dat Zeeland relatief klein is. De meeste beslissers zijn niet moeilijk te benaderen, en de belangrijkste groep bleek relatief snel bij elkaar te krijgen. Daarnaast kan in zo’n kleine groep een goed resultaat snel gaan ‘rondzingen’. De eerste indruk die beleidsmakers krijgen van de resultaten, moet goed zijn. De Markt van Verbeelding was, door het overdonderende effect en de rijkdom aan en kwaliteit van de ideeën, een uitstekend middel om een zo’n indruk te maken.

Voorbereiden van de presentatie tijdens de Markt van Verbeelding

De keuze voor het opstellen van wensbeelden kan ook bijdragen aan het verwerven van draagvlak. Tijdens het atelier werd niet alleen gevraagd om een wensbeeld op te stellen, maar dat ook te voorzien van een kort en kernachtig motto. Beeld en motto zijn specifiek genoeg om gevoelens los te maken, maar tegelijk breed genoeg om eigen invulling toe te laten. Hierdoor kunnen het wensbeeld en het motto mensen en partijen met zeer uiteenlopende doelen onder zich verenigen.

De bijna volledige ploeg, enkele minuten voor aanvang van de Markt

Belangrijk bij het opbouwen van draagvlak is, dat betrokkenen expliciet wordt gevraagd om hun steun. De jongeren hadden zich ingezet, nu was het tijd voor de beslissers om inzet te tonen. De genodigden voor Markt en conferentie werden medeverantwoordelijk gemaakt voor het promoten van de projecten.[17)]

De potentiële uitvoerders van de jongerenprojecten hebben, voorafgaand aan de werkconferentie, verschillend gereageerd op het beroep dat op hun maatschappelijke verantwoordelijkheid werd gedaan. Sommige personen voelden zich overvallen door de rol die hen werd toegedacht. Anderen antwoordden positief. Door voortdurend de nadruk te leggen op de inspanning van de genodigden is een selectie gemaakt: de aanwezigen bij de aanbesteding begrepen dat op dat moment de beurt aan hen was en namen een positieve houding aan.
Draagvlak bouw je het gemakkelijkst op met behulp van een groep enthousiaste 'ambassadeurs'.Een interessant experiment zou zijn, de jongeren zelf een budget te geven, coaching aan te bieden en hen vervolgens zelf het traject nader te laten invullen. Het gevaar van 'inkapseling' van de ideeën en daardoor verlies van energie en commitment is daarmee verdwenen. Hoogstwaarschijnlijk zoeken de jongeren dan zelf op termijn verbinding met de besluitvormingskaders.

Steven van den Boomgaard wordt geïnterviewd door Omroep Zeeland

4.3.8 Profilering van de Hogeschool Zeeland___Een van de doelen van de HZ was, zichzelf te profileren als kennisinstituut dat zich ingebed weet in haar maatschappelijke omgeving en dat in woord en daad wil tonen. In grote lijnen kunnen we zeggen dat dit geslaagd is. Hoewel de landelijke pers niet geïnteresseerd bleek in dit regionale project, kreeg het wel aandacht in de Provinciale Zeeuwse Courant en op Omroep Zeeland.

Daarnaast hielp het betrekken van de 'Zeeuwse beslissers' uiteraard bij het verwerven van bekendheid voor het initiatief. Het project 3DZ heeft bovendien belangrijke uitstralende effecten. In de regio lopen meerdere initiatieven rond het idee 'nieuwe dorpen'. De HZ is hierbij betrokken. De ervaring die in 3DZ is opgedaan, kan ook dit initiatief ten goede komen. In het verkiezingsprogramma van één politieke partij (zie kader) is de uitvoering van een jongerenproject met naam en toenaam opgenomen. En tot slot liet InnovatieNetwerk het 'podium' aan de HZ en verkoos het zelf een rol op de achtergrond. Dit maakte de boodschap naar buiten eenvoudiger en helderder, wat zeker hielp bij het overbrengen ervan.

Uit het verkiezingsprogramma 2003-2007 van de SGP Zeeland:
"(…) vindt dat de provincie een onderzoek moet instellen naar de haalbaarheid van het in het kader van Dynamische Duurzame Delta Zeeland (3DZ) ontwikkelde project Kameleon (oprichten van een campus voor studenten met een lichamelijke handicap)."*18)*

2003-s1 09-05-2003 13:22 Pagina 101

5
PROJECTEN MET JONGEREN: DE CONCLUSIES IN HET KORT

Welke conclusies kunnen uit het 3DZ-traject worden getrokken aangaande het organiseren van jongerenparticipatie? Hoewel veel van het materiaal in dit hoofdstuk al is behandeld in hoofdstuk 4, zetten we hier de belangrijkste algemene conclusies en aanbevelingen nog eens op een rij.

R Neem twee keer zoveel tijd voor werving en selectie als je denkt nodig te hebben. Dit onderdeel is essentieel (denk goed na over wat voor groep je wilt samenstellen, en op welke basis je mensen wilt werven!), maar zeer tijdrovend.

R Laat vanaf het begin weten wat er met de resultaten van een project gaat gebeuren. Hierover duidelijk zijn, levert meer commitment op.

R Houd in de opzet van het traject rekening met de wijze waarop jongeren werken. Bied groepsverbanden aan, maar geef daarnaast ook ruimte voor individuele inbreng.

R Denk goed na over wat je wilt bereiken, hoeveel tijd je daarvoor beschikbaar hebt en wat dan de optimale werkvorm is. Geef daarbij extra aandacht aan de vraag, welke competenties je nodig denkt te hebben om het doel te bereiken. Onderschat de invloed van werksfeer niet.

R Verwacht iets van de jongeren waarmee je werkt. Niet alles wat ze doen is goed. Je kunt (als begeleider) daarover eerlijk zijn, als je van te voren maar hebt duidelijk gemaakt wat je wilt.

R Verdeel het traject in kleine stappen, met hier en daar een duidelijke climax.

R Neem de inzet van jongeren serieus. Luister niet alleen om de ideeën daarna zo snel mogelijk ‘in te kapselen’ in de gangbare beleidskaders. Gebruik jongeren niet voor legitimering van bestaande plannen, zonder dat te melden.

R Persoonlijke benadering werkt, zowel in het opbouwen van draagvlak als in de werving van deelnemers. Maar het allerbelangrijkst is persoonlijke aandacht bij het behouden van commitment op de lange(re) termijn. Wie met jongeren werkt, moet bereid en in staat zijn veel tijd te steken in het persoonlijke contact.

R Ten slotte: ga met jongeren alleen een traject aan als je er zelf ook in gelooft. Jongeren vinden authenticiteit een van de belangrijkste eigenschappen die een mens kan hebben. Bovendien hebben zij een scherpe neus voor mensen die niet authentiek zijn. Begeleiders die niets zien in het doel van het traject, kunnen beter van de klus afzien, omdat dat het proces ernstig zal gaan hinderen.

2003-s1 09-05-2003 13:22 Pagina 103

Karin van Steensel (1972) is projectleider bij de Stichting Maatschappij en Onderneming. In die hoedanigheid houdt zij zich onder andere bezig met jongerenonderzoek en adviseert zij overheid en bedrijfsleven over het omgaan met jongeren. Van haar hand verschenen onder andere de boeken *Internetgeneratie. De broncode ontcijferd* (2001) en *Stille revolutionairen / Jongeren als experts* (1999).

Pieter Vollaard (1951) is medewerker bij het lectoraat duurzaamheid van de Hogeschool Zeeland in Vlissingen. Hij heeft langdurige ervaring als gemeentebestuurder met beleidsontwikkeling en burgerparticipatie. Als projectleider 3DZ stimuleerde hij de ontwikkeling van streefbeelden van jongeren en het in gang zetten van de gewenste realiseringstrajecten door maatschappelijke partijen in Zeeland.

Jacqueline Niewerth-Matzer (1952) van Creon Adviesburo heeft ruim 25 jaar ervaring in het geven van opleidingen en trainingen in de agribusiness. Leidende vraag daarbij is steeds: hoe komen mensen in beweging, en hoe blijven ze zélf in beweging. Zij heeft diverse werkvormen ontwikkeld voor opdrachtgevers als Alterra, Wageningen Business School, Dienst Landelijk Gebied, Ipse en FCDF. Voor Innovatienetwerk Groene Ruimte en Agrocluster heeft ze onderzocht hoe meer jongeren betrokken kunnen worden bij vernieuwingen in het landelijk gebied en de agrarische keten. Dit project met Zeeuwse jongeren binnen het thema 3D is één van de vervolgactiviteiten voortgekomen uit de adviezen van dit onderzoek.

Anja de Groene (1953) is sinds 2000 lector duurzaamheid aan de Hogeschool Zeeland. Het lectoraat heeft o.a. als taak vernieuwing van onderwijs en stimulering van onderzoek op het gebied van duurzaamheid en water. Het opzetten en uitvoeren van multidisciplinaire projecten waarbij diverse opleidingen van de hogeschool betrokken zijn, het met anderen nadenken over en maken van plannen voor de toekomst, zijn voorbeelden van deze onderwijsvernieuwing. Daarnaast vindt de hogeschool het haar maatschappelijke taak om de discussie over de toekomst van de regio mede vorm te geven.

Hans Hillebrand (1956) werkt sinds 2001 bij InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster, een door het Kabinet-Kok in het leven geroepen organisatie die zich richt op het ondersteunen van vernieuwingen in het landelijk gebied en de agrarische keten. Momenteel is hij coördinator van het thema Duurzame Dynamische Delta (3D), waarin gekeken wordt hoe de economische dynamiek benut kan worden om ruimtelijke en landschappelijke kwaliteit te realiseren, die ook tegemoet komt aan de behoeften van mensen.

2003-s1 09-05-2003 13:22 Pagina 105

Bekkum, D.H.J. van, 'De transitionele wereld van jongeren: naar een samenhangend intercultureel beleidskader' in: *Handboek jeugdbeleid*, Den Haag z.j.

Bos, J. en E. Harting (red.), *Projectmatig creëren*, Schiedam 1998.

Csikszentmihalyi, M., *Flow. Psychologie van de optimale ervaring*, Amsterdam 1999.

Covey, S.R., *De zeven eigenschappen van effectief leiderschap*, Amsterdam/Antwerpen 2000.

Eijk, D. van, 'Eigen levens. Standaardlevensloop is een uitzondering' in: *NRC Handelsblad*, 26 augustus 2000.

Eijnatten, F. van, A.-M. Poorthuis en J. Peters (red.), *Inleiding in chaosdenken. Theorie en praktijk*, Assen 2002.

Homan, T., *Teamleren. Theorie en facilitatie*, Schoonhoven 2001.

InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster, 3D. *Dynamische Duurzame Delta*. Expression of interest in het kader van ICES/KIS-3 Investeringsimpuls, Den Haag 2001.

InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster, *Kwaliteit groene delta: meer tijd, minder afstand*, Den Haag 2002.

InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster, *PPS-innovatieopgaven in de groene ruimte*, Den Haag 2002.

InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster, *Quick scan drijvende krachten groene ruimte*, Den Haag 2002.

Knoope, M., *De creatiespiraal. Natuurlijke weg van wens naar werkelijkheid*, Nijmegen 1998.

Koper, A., 'Laten we niet alles verpesten' in: *De Volkskrant*, 15 februari 2003, 15.

Leijssen, M., *Gids voor gesprekstherapie*, Enschede 1995.

Leliveld, R. en M.J. Vink, *Succesvol invoeren van zelfsturende teams*, Baarn 2000.

Liefbroer, A.C. en P.A. Dykstra, *Levenslopen in verandering*, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, Den Haag 2000.

Löhmer, C. en R. Standhardt, *Themagecentreerde interactie. De kunst zichzelf en groepen te leiden*, Leuven/Apeldoorn 1998.

Niewerth-Matzer, ing. J.J.M., *Jongeren in InnovatieNetwerk*, Rapport van InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster, Den Haag 2001.

Niewerth-Matzer, ing. J.J.M. en J. Peters, 'Het inrichten van een leernetwerk voor individuele en coöperatieve ontwikkeling', stuk t.b.v. de Academie voor Coöperatieve Anarchie, 2002.

Ofman, ir. D.D., *Bezieling en kwaliteit in organisaties*, Utrecht 1998.

Rehm, R., *People in charge. Creating self managing workplaces*, Gloucestershire, 1999.

Remmerswaal, J., *Handboek groepsdynamica. Een nieuwe inleiding op theorie en praktijk*, Baarn 1998.

Righart, H. en P. Luykx (red.), *Generatie Mix. Leeftijdsgroepen en cultuur*, Amsterdam 1998.

Schilder, J. 'Van kerk naar merk' in: *De Groene Amsterdammer*, 26 augustus 2000.

Schothorst, Y., 'De nieuwe jongeren' in: Eye, oktober 2000.

Senge, P.M., *De vijfde discipline. De kunst en praktijk van de lerende organisatie*, Schiedam 1990.

Staatkundig Gereformeerde Partij, *Omdat er meer is!*, Verkiezingsprogramma Zeeland 2003-2007 voor de Provinciale Statenverkiezingen 2003.

Steensel, K.M. van, *Internetgeneratie. De broncode ontcijferd*, Den Haag 2001.

Steensel, K.M van en H. Nelis, *Stille revolutionairen / Jongeren als experts* (dubbeltitel), Den Haag 1999.

Swieringa, J. en B. Elmers, *In plaats van reorganiseren*, Groningen 1996.

Thijssen, W. '"Niemand dacht: dit móet eens misgaan". Unilever-topman Antony Burgmans hekelt mythes van de jaren negentig en pleit voor grijze muizen aan de top' in: *De Volkskrant*, 15 februari 2003, 25.

NOTEN

1) Zie ook de beschrijving van 'De Kameleon' in paragraaf 3.5.1.

2) Zie bijvoorbeeld Niewerth-Matzer, ing. J.J.M. en J. Peters, 'Het inrichten van een leernetwerk voor individuele en coöperatieve ontwikkeling', stuk t.b.v. de Academie voor Coöperatieve Anarchie, 2002.

3) Dit kan ook te maken hebben met de 'overzichtelijkheid' van de provincie Zeeland en het feit dat de betrokken jongeren 'hun' provincie goed bleken te kennen.

4) Leijssen, M., *Gids voor gesprekstherapie*, Enschede 1995.

5) Zie Covey, S.R., *De zeven eigenschappen van effectief leiderschap*, Amsterdam/Antwerpen 2000.

6) Zie over het opbouwen van zelfvertrouwen paragraaf 4.3.2.1.

7) Zie Homan, T., *Teamleren. Theorie en facilitatie*, Schoonhoven 2001.

8) Zie over het opbouwen van zelfvertrouwen paragraaf 4.3.2.1.

9) Zie Senge, P.M:, *De vijfde discipline. De kunst en praktijk van de lerende organisatie*, Schiedam 1990.

10) Zie hiervoor ook Steensel, K.M. van, *Internetgeneratie. De broncode ontcijferd*, Den Haag 2001. Zie over de spanning tussen individu en collectief ook paragraaf 4.3.2.2.

11) Deze wijze van indelen werkt overigens niet in alle situaties even goed. In een traject waarin mensen langer intensief met elkaar samenwerken (bijvoorbeeld in een reguliere werksituatie), kan teveel diversiteit binnen de groep juist tot vertragingen leiden en een bron van conflict worden. In dat soort gevallen kan het beter zijn om gelijkgestemden, of mensen met hetzelfde opleidingsniveau of dezelfde werkstijl samen te laten werken.

12) Ofman, ir. D.D., *Bezieling en kwaliteit in organisaties*, Utrecht 1998.

13) Wanneer bestuurlijke procedures het einddoel aan het oog onttrekken of de ideeën dwingen zich te voegen naar de grenzen en manieren van de procedures, kan dat voor jongeren zeer demotiverend werken. Het uiterste gevolg is dat de jongeren zich terugtrekken uit de processen en de uitvoering overlaten aan de bestaande bestuurlijke kaders. In dergelijke gevallen worden de oorspronkelijke ideeën vaak 'ingekapseld' en herkennen jongeren hun eigen inbreng niet in het uiteindelijke resultaat. Los van de teleurstelling die dat oplevert, heeft een dergelijke uitkomst een ernstiger gevolg: een volgende keer zal het allesbehalve eenvoudig zijn om jongeren nog te betrekken bij beleid. Zij hebben het vertrouwen verloren; zij hebben gezien dat hun inzet uiteindelijk verloren kan gaan. Zie ook Swieringa, J. en B. Elmers, *In plaats van reorganiseren*, Groningen 1996.

14) Opleiding voor verpleegkundigen op HBO-niveau.

15) Zie paragraaf 4.3.2.3.

16) De innovatiecyclus is een model van Jacqueline Niewerth van Creon Advies.

17) Dit had overigens, naast het opbouwen van draagvlak, het voordeel dat ook aan de deelnemers duidelijk werd gemaakt dat het menens was, en dat hun inzet zou worden vertaald in vervolgstappen.

18) Staatkundig Gereformeerde Partij, *Omdat er meer is!*, Verkiezingsprogramma Zeeland 2003-2007 voor de Provinciale Statenverkiezingen 2003.

Stichting Maatschappij en Onderneming is een kenniscentrum van het Nederlandse bedrijfsleven

De activiteiten van SMO zijn:

1/ monitoring van vraagstukken op het raakvlak van onderneming en samenleving en de objectieve analyse hiervan;
2/ informatievoorziening over deze onderwerpen door middel van het uitbrengen van publicaties en andere vormen van communicatie;
3/ maatschappelijke dialoog over de vraagstukken in de omgeving van de onderneming.

De informatievoorziening vindt deels plaats door middel van de SMO-publicatiereeks die reeds meer dan 30 jaar voor duizenden mensen een belangrijke kennisbron vormt. Daarnaast organiseert SMO workshops en conferenties op haar vakgebied.

De stichting beschikt over een uitgebreid netwerk van deskundigen in het bedrijfsleven, bij de overheid en in de wetenschap.

Actuele informatie over SMO-activiteiten en de deelnamemogelijkheden is beschikbaar op internet: http://www.smo.nl

Curatorium en directie

Het curatorium van de Stichting Maatschappij en Onderneming, dat toezicht houdt op het wetenschappelijk gehalte van de publicaties, bestaat uit: prof.dr H.R. Commandeur, prof.dr. P.H.A. Frissen, prof.dr. J.B. Rijsman, prof.mr. M.J.G.C. Raaijmakers en prof.dr. L.L.G. Soete.

De eindverantwoordelijkheid voor de publicaties berust bij de directeur van het bureau: prof.dr. W.J. de Ridder.

SMO-publicaties 2001

CONCURREREN IN DE KENNISECONOMIE
Auteur: dr. W.J. de Ridder (red.)
De burger is zelfverzekerder dan ooit op zoek naar bedrijven en instellingen die hem bieden wat hij wenst. Overheid en bedrijfsleven wedijveren van hun kant om de gunst van de burger in zijn positie van consument, werknemer, aandeelhouder en kiezer. Dit boek gaat op zoek naar de nieuwe spelers en hun regels, ten behoeve van organisaties die in de kenniseconomie willen overleven.
2001, bestelnummer 0287, prijs € 15,00

HIGHTECH-NEDERLAND
Auteurs: drs. G. van Aken, drs. N. van Geelen, dr. W.J. de Ridder
Nederland regionaliseert. Wereldwijd neemt de economische betekenis van regio's toe. Concurrentiekracht wordt op regionale schaal gezocht. Daarom hebben regio's behoefte aan een duidelijke identiteit als fundament onder hun economische ambities. Dat geldt ook voor gebieden die zich richten op hoogwaardige technologie. Er is echter nog geen instrument waarmee deze identiteit helder kan worden overgebracht. In de publicatie *Hightech-Nederland* wordt een concept daarvoor beschreven en uitgewerkt in de *Digitale Kaart van Hightech-Nederland*. Dit is een interactieve website waarop bedrijven en instellingen uit hightechregio's zich kunnen profileren.
2001, bestelnummer 0288, prijs € 15,00

AMBITIES IN TIJDEN VAN WELVAART
Auteurs: prof.dr. P. Ester en dr. H. Vinken, prof.dr. J.W. Duyvendak, drs. W.J. Deetman, prof.mr. D.W.J.M. Pessers
De uitbundige economische groei van de laatste jaren heeft een stimulerende werking op de kracht van onze ambities. Werknemers zoeken volop mogelijkheden om eigen doeleinden te realiseren. In de steden wordt de economie versterkt, maar de sociaal zwakkeren mogen hiervan niet het slachtoffer worden. Met de ontwikkelingen op het gebied van de genetica worden de ambities op het terrein van ziekte en gezondheid aangescherpt. In deze publicatie worden vier onderwerpen belicht, die een goed beeld geven van de problematiek van de maatschappelijke besluitvorming van dit moment. Slechts een verantwoorde omgang met ambities en recente ontwikkelingen door mensen, ondernemingen en overheden kan leiden tot beslissingen die de welvaart aan eenieder ten goede laten komen.
2001, bestelnummer 0288N, prijs € 15,00 (Bundeling Winteravondlezingen Rabobank Nederland 2000-2001, deze publicatie valt buiten het SMO-abonnement)

BIOTECHNOLOGIE IN DEBAT
Auteurs: dr. A. van Dommelen, drs. K.M. van Steensel
In deze publicatie wordt een methode aangereikt die het communiceren over moderne biotechnologie en voedselproductie in resultaatgerichte banen kan leiden. Het boek biedt een overzicht van de mogelijkheden en de te verwachten consequenties van de moderne biotechnologie, een analyse van voorbije debatten en een beschrijving van de nieuwe methode. Het is dan ook zowel verhelderend voor geïnteresseerden als voor (professionele) deelnemers aan de maatschappelijke discussie rond dit onderwerp.
2001, bestelnummer 0289, prijs € 15,00

KLEINE MENSEN, GROTE ZORGEN
Auteur: mr. M.Ph. Hillen, m.m.v.: T.J. Golder en V.G. Westerkamp
Onze samenleving schakelt in recordtempo over van het traditionele kostwinnersmodel naar een moderner tweeverdienersmodel. Kinderopvang wordt ingezet als een wondermiddel om deze overgang eenvoudig en probleemloos te laten verlopen. De kinderopvang kan deze rol nog in het geheel niet waarmaken, en moet daarom drastisch veranderen. In deze publicatie worden de verschillende maatregelen en plannen voor uitbreiding en omvorming van de kinderopvang beschreven. Op basis van de voor- en nadelen daarvan, worden bovendien enkele aanbevelingen gegeven voor een soepelere overgang naar een marktgericht systeem.
2001, bestelnummer 0290, prijs € 15,00

DUURZAAM BELEGGEN
Auteurs: prof.dr. G.J.A. Hummels, drs. S. Boleij, drs. K.M. van Steensel
Sinds enige jaren bekommert de financiële wereld zich om de maatschappelijke prestaties van ondernemingen. De sterke groei van *duurzaam beleggen* laat zien dat de aanbieders – hoofdzakelijk banken – een goed oog hebben voor nieuwe ontwikkelingen in de markt. Deze nieuwe vorm van beleggen biedt namelijk de mogelijkheid om rekening te houden met principes, waarden en normen zonder dat het de belegger rendement lijkt te kosten. Duurzaam beleggen voegt echter meer waarde toe dan louter financiële meerwaarde. Daarover gaat dit boek. In de publicatie wordt de discussie rond het advies van de Sociaal-Economische Raad over de maatschappelijke verantwoordelijkheid van de onderneming als startpunt genomen. Vervolgens wordt uitgewerkt op welke wijze duurzaam beleggen bijdraagt aan deze verantwoordelijkheid.
2001, bestelnummer 0291, prijs € 15,00

VIRTUEEL GENIETEN
Auteurs: drs. N. van Geelen, S. Diekstra, drs. J. Konstapel, J.G. van der Leij, prof.dr. J.B. Rijsman, drs. M.A. Visse, K.B. Vos
Jongeren experimenteren op steeds jongere leeftijd met genotmiddelen. In deze publicatie staat de vraag centraal hoe zij kunnen leren om verantwoord met deze middelen om te gaan. In het algemeen leert men het meeste van eigen ervaring en van het gedrag dat anderen ons voordoen. Dit boek beschrijft de ontwikkeling van een computerspel dat op basis van deze inzichten uit de sociale psychologie is ontwikkeld en dat jongeren de kans biedt om virtueel te experimenteren met genotmiddelen. Daarnaast wordt ingegaan op de betekenis van verhalen van ervaringsdeskundigen in de voorlichting aan jongeren. De publicatie is de neerslag van de unieke kennis die met deze innovatieve communicatie-methodes is opgedaan binnen een groot jongerenproject.
2001, bestelnummer 0292, prijs € 15,00

SLACHTOFFERS VAN DE INFORMATIESAMENLEVING
Auteurs: drs. S.N. Hogewind, drs. S. Dijkstra
Opgroeien, werken en integreren in de informatiesamenleving vragen om nieuwe vaardigheden, die in toenemende mate bepalend zijn voor het eigen succes. Wie hierover niet beschikt, loopt grote kans om slachtoffer van deze samenleving te worden. In deze literatuurstudie wordt een beeld geschetst van de dominante processen in de informatiemaatschappij en van de groepen die met de ontwikkeling daarvan op achterstand worden gezet: jongeren, werkenden en allochtonen. Daarnaast wordt beschreven hoe zij in ‘het digitale koffiehuis’ kunnen worden geholpen om deze achterstand in te lopen en zich een eigen plek te veroveren in de samenleving anno 2001.
2001, bestelnummer 0293, prijs € 15,00

DE TOEKOMST VAN HET WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK
Auteurs: prof.dr. James P. Kahan, drs. Erik J.G. van de Linde, drs. Mirjam van het Loo, drs. Janneke Vader, drs. Han de Vries
Nederland is een belangrijke producent van wetenschappelijke kennis. Het staat echter allerminst vast dat het zijn vooraanstaande positie behoudt. De innovatiekracht van ons land staat op het spel. Voor een toekomstbestendig wetenschapsbeleid is het noodzakelijk om op komende ontwikkelingen te anticiperen. De Nederlandse overheid gaf aan RAND Europe de opdracht om de – nog vage – contouren van de toekomst van het wetenschappelijk onderzoek te verkennen. De conclusies van dit onderzoek zijn opgenomen in deze SMO-publicatie. Zij vormen tevens de basis van een agenda voor een publiek debat over het onderwerp.
2001, bestelnummer 0294, prijs € 15,00

SMO-publicaties 2002

TIJD VAN LEVEN
Onder redactie van: prof.dr. Jeff Gaspersz, drs. Roland Kip, mr. Richard Steenborg
Het vinden van de juiste balans tussen werk en privé is niet eenvoudig, maar wel van groot belang. Het geeft vrouwen en mannen immers de kans om zich beter te ontplooien, wanneer zij hun aandacht en tijd evenwichtig kunnen verdelen over arbeid en zorgtaken. Nederland is toe aan nieuwe afspraken. Dit boek beschrijft maatregelen die de overheid, het bedrijfsleven en het individu kunnen nemen om een soepele combinatie van taken mogelijk te maken. Met bijdragen van diverse aard zet het de lezer aan het denken over de kansen en keuzes rond dagindeling en vormt het een uitstekende aanzet voor verdere discussie over het onderwerp.
2002, bestelnummer 296, prijs € 15,00

STUREN OF BESTUURD WORDEN, VERKIEZINGEN 2002
Auteurs: H.H. Duijvestijn, Drs. S.N. Hogewind, dr. W.J. de Ridder
In Nederland is sprake van een democratisch tekort. Dit begrip is synoniem met de kloof tussen kiezer en gekozene, met de voortdurende daling van het aantal leden van politieke partijen en met het grote aantal thuisblijvers bij verkiezingen. Dit hangt nauw samen met een diepgewortelde onvrede bij de burger over de diensten en voorzieningen van de overheid. De overheid zal, zo stelt deze publicatie, een keuze moeten maken tussen het versterken van haar sturings- en controlemogelijkheden en het verruimen van de mogelijkheden van de burger om zelfsturend op te treden binnen de belangrijke aandachtsgebieden in zijn leven.
Deze publicatie vergelijkt de partijprogramma's van de verschillende politieke partijen waar het deze keuze betreft. Dit werpt niet alleen een verrassend licht op de inhoudelijke verschillen tussen de partijen, maar maakt ook duidelijk dat, ongeacht het kabinet dat in 2002 aantreedt, de verhoudingen tussen burger, overheid en bedrijfsleven de komende jaren ingrijpend zullen veranderen.
2002, bestelnummer 297, prijs € 15,00

GROTE VERHALEN ALS KOMPAS VOOR DENKEN EN DOEN
Auteurs: prof. dr. J. de Beus, prof. dr. W. Otterspeer, drs. P. Scheffer, drs. K.M. van Steensel
De spanning in de maatschappij neemt toe. In de politiek is een ideologische strijd ontbrand, immigranten dwingen tot een diepgaand debat over de multiculturele samenleving en jongeren verkennen hun eigen mogelijkheden om invloed uit te oefenen. Nu ook de wetenschap zich opnieuw oriënteert op haar kritische rol in de maatschappij, breekt een nieuwe tijd aan. Dit boek is een boeiende inleiding op deze fascinerende ontwikkelingen.
2002, bestelnummer 0297N, prijs € 15,00 (bundeling winteravondlezingen Rabobank 2001-2002, deze publicatie valt buiten het SMO-abonnement)

EEN TOEKOMST VAN GLAS
Auteurs: L. Dekkers, Ing. W.J. Dijkhuizen, Drs. N. van Geelen, Drs. T.J. Golder, Ing. H. Huizinga, M. de Jager
Nieuwe snelle internetverbindingen maken de weg vrij voor nieuwe vormen van communicatie. Naast vele commerciële initiatieven (als in de muziek- en filmindustrie) zullen ook overheden kunnen profiteren van die vernieuwing. Op het gebied van onderwijs, sociale zekerheid, zorg, cultuur, democratisering en veiligheid kunnen gemeenten zichzelf op de kaart zetten en aan de wereld tonen wat ze te bieden hebben. Voor het zover is, moet de gebruiker nog concreet op het netwerk worden aangesloten. En nadat instellingen zijn aangesloten, wacht hen een ingrijpende verandering. Internetters houden zich immers niet aan kantooruren. Zijn gemeentelijke diensten binnenkort 24 uur per dag on line bereikbaar? Houdt de thuiszorg op afstand een oogje in het zeil via video- en bloeddrukregistratie? En heeft iedereen over twintig jaar nog steeds eigen programma's op zijn PC staan of 'huren' we de software en de rekencapaciteit van de leveranciers? Dit boek verkent de mogelijkheden, en de gevolgen van de nieuwe techologie.
2002, bestelnummer 298, prijs € 15,00

DE GENETISCHE REVOLUTIE, GEVOLGEN EN BESLUITVORMING
Auteur: Drs. K.M. van Steensel, m.m.v. drs. S.E. van Amstel, drs. A.H.C. van Gool
De genetische revolutie is losgebarsten. Met de biotechnologie en nieuwe kennis over onder andere moleculaire biologie en de werking van de hersenen, ligt een scala aan nieuwe medische toepassingen binnen handbereik. Welke gevolgen zal dat op korte en lange termijn hebben en op welke wijze kunnen wij deze nieuwe technologie een plaats geven in onze samenleving? Dit boek geeft een diepgaand inzicht in de lopende (inter)nationale discussie rond medische biotechnologie en behandelt de vraag op welke wijze politiek, bedrijfsleven en samenleving kunnen omgaan met de nieuwe vragen en mogelijkheden.
2002, Bestelnummer 0299, prijs € 27,50

STAD IN SPANNING
Auteur: drs. S.N. Hogewind m.m.v. drs. A. Bakas
De grote steden in Nederland zullen de komende tien jaar ingrijpend veranderen. Onder invloed van demografische ontwikkelingen zullen zij van kleur verschieten. Binnen enkele jaren zal de bevolking van Amsterdam, Rotterdam, Utrecht en Den Haag voor meer dan de helft uit allochtonen bestaan. Ook krijgen de grote steden te maken met een groeiende groep allochtone ouderen, terwijl autochtone bejaarden ervoor kiezen om buiten de stad de oude dag te slijten. Jonge koopkrachtige gezinnen trekken, bij gebrek aan geschikte woonruimte, weg uit de stad op zoek naar meer ruimte en groen. De overgebleven jongere generaties stedelingen worden individueler en mobieler. Deze ontwikkelingen hebben belangrijke gevolgen voor de stedelijke economie. Dit boek analyseert deze gevolgen aan de hand van een succesvol Amerikaans model en bekijkt op welke manier de economische orde en netwerkstructuren in de stad zich zullen moeten aanpassen. Overheid en bedrijfsleven moeten niet langer op elkaar wachten, maar gezamenlijk een nieuwe koers bepalen. Dit boek biedt hun handreikingen hoe de onvermijdelijke veranderingen in goede banen te leiden.
2002, bestelnummer 300, prijs € 15,00

HET WERELDBEELD VAN ANTIGLOBALISTEN, OP ZOEK NAAR EEN ALTERNATIEF
Auteur: Gijsbert van Liemt
Globalisering roept sterke emoties op. De voordelen van een open wereldeconomie zijn omstreden. Het belang van de burger komt in de knel als globalisering wordt overgelaten aan het bedrijfsleven.
Antiglobalisten willen een ander soort globalisering – eerlijk, democratisch en met aandacht voor mensenrechten en duurzame ontwikkeling. Ze vinden dat besluitvorming in de WTO transparanter moet worden. Ondernemingen zouden meer aandacht moeten besteden aan brede maatschappelijke belangen en zich niet alleen laten leiden door kortetermijnwinstbejag. Antiglobalisten doen meer dan achter spandoeken aanlopen. Dit boek laat zien wat ze doen en waarom, hoe ze het doen en hoe succesvol ze zijn.
2002, bestelnummer 301, prijs € 15,00

OVERLEVEN MET ONELINERS. OPKOMST VAN MONOMANIE IN BEDRIJF EN POLITIEK
Auteurs: R. Becker, W.J. de Ridder, K.M. van Steensel, R. van der Vorst
Korte slogans – oneliners – doen het goed. Niet alleen in de reclame wordt de kwaliteit van producten in kernachtige zinnen verwoord. Een leiderschapsstijl laat zich in enkele woorden samenvatten en ook politici hanteren steeds vaker korte krachtige uitdrukkingen. Wie reclame, strategie en politiek vergelijkt, vindt opmerkelijke overeenkomsten en ontdekt de betekenis van oneliners in de maatschappij. Maar ook hun kwetsbaarheid.
Dit boek – een weerslag van een samenwerking van FHV/BBDO, McKinsey & Company en SMO – laat de rol van oneliners zien, als speerpunt én als achilleshiel.
2002, bestelnummer 302, prijs € 15,00

WERELDSPELER VAN FORMAAT. OP WEG NAAR DE DELTAMETROPOOL
Auteurs: Prof.dr. F.M. Go, E. van 't Klooster, dr. P.C. van Fenema, drs W.P. de Jager
Dit boek geeft een toekomstvisie op de vier grote steden van de Randstad: hun samenwerking met elkaar en met het bedrijfsleven in de concurrentiestrijd met internationale metropolen. Amsterdam, Rotterdam, Utrecht en Den Haag moeten - om te voorkomen dat ze afglijden tot derderangs steden - niet langer elkaar beconcurreren, maar juist samen streven naar een status van wereldstad. Een effectieve samenwerking betekent ook dat steden moeten omgaan met orde en vrijheid. De in dit boek beschreven visie bevordert de efficiency, en biedt nieuwe
'creatieve ruimte', waarin betrokkenen onderling vertrouwen op kunnen bouwen, de 'beurskoers' van het sociaal kapitaal kunnen opstuwen, en infrastructurele, culturele en bestuurlijke verschillen kunnen overbruggen.
2002, bestelnummer 303, prijs € 15,00

DE OVERTREFFENDE TRAP VAN ONDERNEMEN. GOOD PRACTICES VOOR MAATSCHAPPELIJK VERANTWOORD ONDERNEMEN IN DERDEWERELDLANDEN
Auteurs: M. Mahangi, J.R. Vergeer
Maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO) lijkt een aangelegenheid van de westerse wereld. Maar de grootste uitdaging voor MVO ligt juist aan de andere kant van de aardbol: in ontwikkelingslanden. Westere bedrijven ontplooien hier veel bedrijfsactiviteiten, maar kunnen geen inzicht geven in langetermijneffecten op sociaal, ecologisch en economisch terrein. Het introduceren van MVO is hier nog te veel een proces van trial & error. Drie organisaties, FACET B.V., Fair Trade Assistance en SMO zijn daarom op zoek gegaan naar de good practices voor MVO in derdewereldlanden. In dit boek zijn de voornaamste conclusies gebundeld.
2002, bestelnummer 304, prijs € 15,00

DE STRIJD OM DE TOEKOMST
Auteur: Prof.dr. W.J. de Ridder
Klanten en kiezers beslissen de strijd om de toekomst. Hun toegenomen macht gaat samen met een toename van de kloof met de politiek en het bedrijfsleven. Van een inhoudelijk debat is zelden sprake. Dit leidt tot een gebrek aan daadkracht in onze samenleving. Daarom moeten er nieuwe impulsen komen om het debat over de toekomst, binnen en buiten de onderneming, te voeren. Dit boek geeft mogelijkheden hiervan aan.
2003, Bestelnummer 0305, prijs € 15,00.

SMO-ABONNEMENT (wijzigingen voorbehouden)

BASISABONNEMENT
___ € 37,50 per kalenderjaar
Omvat: 6 basis SMO-publicaties
Kwartaalblad 'Osmose'
Bestelvoordeel overige SMO-boeken

TOTAALABONNEMENT
___ € 62,50 per kalenderjaar
Omvat: 6 basis SMO-publicaties
4 specialistische SMO-publicaties
Kwartaalblad 'Osmose'

SMO hanteert voor studenten een aangepast tarief. Neem daarover contact op met het secretariaat: info@smo.nl of telefoon 070-3 528 528

Aanmelding bij voorkeur door storting op postrekening 33 17 17 ten name van SMO, Den Haag.

De SMO-publicaties zijn ook los verkrijgbaar bij SMO (tel: 070-3528501).

Stichting Maatschappij en Onderneming
Badhuisweg 91, Postbus 87859, 2508 DG Den Haag
Telefoon: 070-3 528 528
Fax: 070-3 522 591
E-mail: info@smo.nl
http://www.smo.nl

De SMO-uitgaven zijn te bestellen bij de volgende wetenschappelijke boekhandels:

Boekhandel Broese Wristers, Utrecht
Dekker van de Vegt, Nijmegen
Donner Boeken, Rotterdam
Gelderse Boekhandel, Arnhem
Gianotten, Tilburg
Kooyker Ginsberg, Leiden
Scheltema Holkema Vermeulen, Amsterdam
Scholtens Wristers, Groningen
Verwijs, Den Haag